

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: *Gróh Gáspár*

A szerkesztőbizottság elnöke:

Kodolányi Gyula

Szerkesztőbizottság: *Czakó Gábor, Egedy Gergely, Granasztói Péter, Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc, Szekér Nóra, Szmodis Jenő, Tonk Márton*

Olvasószerkesztő: *Pápai Luca*

Szerkesztő: *S. Király Béla, Stamler Ábel*

Online szerkesztő: *Horváth István*

Tördelés: *Dombi Viktória*

Korrektor: *Gombor Lili*

ÚJ FOLYAM XXIX.

2020/7–8. SZÁM

ENTZ GÉZA	<i>A demokrácia válsága</i>	3
KODOLÁNYI GYULA	<i>Szent-Iványi Domokos, Antall József és a magyar közép – Metszetek egy szellemi és politikai térből – 1. rész</i>	7
S. KIRÁLY BÉLA	<i>Reflexiók Scruton újraírt könyve kapcsán</i>	19
JESZENSZKY GÉZA	<i>Trianon meghaladásának görbe útja – Lehetünk-e a 21. század nyertesei?</i>	34
PRITZ PÁL	<i>Új Szellemi Frontok történelmünkben – 1. rész</i>	49
GYULAI GYÖRGY	<i>„Szia, kedves Barátaim” – Nyájas centenárium a pozsonyi várban, a „független személyiségek” hatalmon Szlovákiában</i>	57
DEÁK ANDRÁS MIKLÓS	<i>Színes epizódok Mindszenty bíboros amerikai menedéke alatt</i>	71
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	<i>Isten angyalai és a testvéri tankok</i>	82
D. MOLNÁR ISTVÁN	<i>A 210 éve született Chopin zenéje és a magyar írók</i>	88

1% METAFIZIKA

SZEKFŰ GYULA	<i>„Derűs és keserű retorikánk” (részlet)</i>	101
--------------	---	-----

KÖRKÉP

SZAKOLCZAY LAJOS	<i>Jogot arcainkhoz – Plugor Sándor</i>	104
LUDMANN MIHÁLY	<i>A szegedi Dóm tér</i>	107
MÉNES ANDRÁS	<i>Száz éve hunyt el Wilhelm Wundt</i>	109
VISY ZSOLT	<i>A római Birodalomtól az Európai Unióig</i>	112
MARTONYI JÁNOS	<i>A Magyar Diplomácia Napja</i>	118
SZERZŐINK		121

Lapszámunk illusztrációit a Plugor Sándor életművét összegző album kiadója, az MMA kiadó, illetve Ludmann Mihály jóvoltából közöljük. A fedélen Plugor Sándor: *Szilági Domokos, 1977, 1983* (tempera, vászon, 650×700 mm) című alkotása látható.

A DEMOKRÁCIA VÁLSÁGA

A világunkat szabályozó minden érték, abban a formában, ahogy megismertük azokat, egyre mélyülő válságban van. Ha ez így nyilvánvaló túlzás is, mindennapi életünkben mégis egyre gyakrabban kerít hatalmába efféle érzés. De vajon az évezredek alapértékei – a Biblia tanítása, a római jog, vagy a görög filozófia, netán a keresztény hagyomány – válságáról van itt szó? Aligha. Sokkal inkább az lehet az ok, hogy úgy érezzük, az életünket befolyásoló események a magunk mögött hagyott három évtizedben végképp kikerültek ellenőrzésünk alól. És jól láthatóan azok hatalmából is, akik látszólag, örvendetesen vagy nyugtalanítóan, egy korszakon keresztül, a globális világ fő irányítói voltak. A kétpólusú világrend egy szempillantás alatt végbement felbomlásával eltűnt a Szovjetunió, a „gonosz birodalma”, mely a „szabad világ” négy évtizedes stabilitásában, a jóléti társadalom születésében, Németországban a szociális piacgazdaság kialakulásában, a nyugati szövetségi rendszer megerősödésében döntő motivációs szerepet játszott. Ezzel a globalizációnak gyökeresen új, mindent átrendező és alig feldolgozható, szédületes változásokat hozó fejezete nyílt meg, innen a válságok folytonosságának tapasztalata és új aggodalmakat keltő érzete.

Miközben a 20. század második felének békéjét biztosító atomfegyverek tekintetében a globális kétosztatúság az egyértelmű amerikai-orosz túlsúly következtében még változatlanul fennáll, a kereskedelmi korlátok felszámolásával a világ gazdaság dinamikája és a pénz logikája új emelkedő hatalmi központokat hozott létre, a versengést is váratlanul új területekre terjesztve ki. Az emberiség nagy része továbbra is békében él, a globalizációnak világsszinten a társadalom számos szektorát kedvezően érintő hatásai, mint a szegénység csökkenése, az egészségügyi ellátás javulása, a járványok megfékezése, vagy éppen az oktatás kiterjesztése is tények, ugyanakkor az is igaz, hogy a béke fenntartásának nap mint nap új, minden korábbinál összetettebb kihívásokkal kell szembenéznie.

A mából visszatekintve a mai kort megelőző és 1990-ben véget ért hidegháború idején ebből a szempontból minden sokkal egyszerűbb volt, mert az *ellenség* ideológiai, gazdasági és katonai szempontból mindkét vetélkedő oldal számára egyértelmű volt. Ez pedig a nyugati világban széles politikai konszenzussal megtámogatott, hosszú távú és működőképes stratégiai döntéseket tett lehetővé. Ma a biztonságot a mindenna-

pi ember, az államok, globális régiók stb. szintjén gyorsan változó, áttekinthetetlenül bonyolult külső feltételek veszélyeztetik, ebben rendet vágni, a folyamatokat megérteni, értelmezni intellektuálisan is egyre nehezebb feladat, a politika azonban nem maradhat adós a könnyen felfogható magyarázatokkal. Nem véletlen, hogy világszerte az ellenségek széles palettájával és változékonyságával, egyszersmind a tudomány, vagyis a racionális gondolkodás presztízsének riasztó csökkenésével és kalandos összeesküvés-elméletek rendkívüli népszerűségével találkozhatunk. Ez a szellemi–kulturális helyzet persze aligha segíti elő, hogy a problémák elszenvedőiből az emberek valamikor azok megoldásának cselekvő részeseivé válhassanak. Bonyolítja mindezt a kommunikációs technika lélegzetelállító fejlődésével bízást lépést tartó, társadalomtudományi megalapozottságú manipulációs technológiák széles körű bevetése a tömegek megnyerésére. A gazdasági erőforrások aszimmetrikus természete azonban ebben a napi küzdelemben természetesen a tőkeerősebb csoportoknak kedvez, ami a történelmi előzményektől függő különbségekkel a demokratikus hatalomgyakorlás növekvő deficit-jéhez vezet.

Amikor a szovjet tömb európai országai az 1980-as évtizedben, ki korábban, ki később, elindultak a birodalom szorításából kifelé vezető úton, nem éppen ilyen világra gondoltak, sokkal inkább olyanra, amelyik a birodalom fogságába kerülése előtti nemzeti és szociális szabadságtörekvések valamelyik hagyományához történő visszacsatolásának lehetőségét vetítették előre. A rendszerváltoztatás tehát nemcsak valami ellen, hanem valamiért is fontos volt a politikai és közéletben aktív kortársak számára. Nálunk, magyaroknál ez a demokratikus átmenet forгатókönyvén dolgozó Nemzeti Kerekasztal ellenzéki szereplőinek irányvonalában nyilvánult meg, és a politikai rendszerváltozás időszakára nézve a demokratikus nemzeti minimum lehetőségét is magába foglaló koncepcióját jelentette. Ekkor még az európai értelemben vett pártidentitások inkább csak tendenciákban voltak érzékelhetőek, egyértelműen nem szilárdultak meg. A jobboldalon azonban Antall Józsefnek a Magyar Demokrata Fórum első országos gyűlésén, 1989 márciusában elmondott beszédében már világosan megjelent a rendszerváltoztatási folyamat, az európai fősodorba csatlakoztatni képes program alapvetése. Ennek egyik kulcsmondata így hangzott: „... ha nem tudjuk összefogni a népi–nemzeti mozgalom, a polgári demokrácia és az agrárdemokrácia közép felé húzó erőit a kereszténydemokráciában megnyilvánuló irányzatokkal, akkor értelmetlenek leszünk a világ és utódaink megbecsülésére. Fogadjuk meg Eötvös József intelmeit, a de-

mokráciát nem kimondani, hanem organizálni kell. Ha nem így lesz, akkor nem is kell hozzá az új Rákosi Mátyás szalámiszeletelő művészete, hanem a Csináld magad!-mozgalom keretében elvégezzük ezt magunk is.” A megfogalmazás egyszerre kötődik az aktualitáshoz és a politikai távlatokhoz. Más szavakkal: ha a már kialakult, de persze a nemzetközi politikai változásoknak is kitett helyzet lehetőségeivel a jobbközép irányultságú, formálódó magyar politikai közösség nem tud élni, érdemtelenné fog bizonyulni a történelem megbecsülésére. Ez pedig, felfogásában az adott történeti pillanatban attól függ, hogy az akkori potenciális jobboldal képes lesz-e a magyar konzervatív progresszió még meglévő és mozgósítható erőit egy *középpárt* keretei között egyesíteni. Ilyen, erős identitással rendelkező erőközpont nélkül ugyanis véleménye szerint nem volt elképzelhető olyan rendszerváltozás, amelyik hitelesen és radikálisan szakít mindazzal, amit az akkor fennálló viszonyokban idegen hatalmi kényszer hozott létre, és ami a nyugati kultúrkörhöz való reménybeli visszatérésünk elengedhetetlen előfeltétele. Ezzel függött össze Eötvös József híres intelmének az idézése is. A szabadságunkat ugyanis visszanyerhetjük, de ez csak külső feltétele a boldogulásnak.

A feladat az ország gyökeres újrászervezése, ami viszont a *szakszerűség tiszteletét*, vagyis a polgári kormányzás legjobb hagyományai felélevenítésének követelményét írta elő. Az új társadalmi berendezkedés kiépítése, majd a működtetése csak világosan megfogalmazott politikai programra épülő, az élet minden fontos területét átfogó, alaposan kidolgozott és hosszabb távon is működőképes *szakpolitikákkal* lehetséges. Ez magától értetődően a tudományos kutatás, képzés, intézményfejlesztés, igazgatás, hatósági tevékenység, jogalkotás egységes megközelítésű kezelését kívánja meg, hiszen az ország nyilván csak ilyen szemléletű kormányzás mellett lehet sikeres.

Van Budapesten egy, a nyilvánosság számára közvetlenül megtekinthető szoborgaléria, amely rendkívül szemléletesen és történeti keresztmetszetben érzékelteti e kérdés jelentőségét a kormányzás egyik fontos szakterületén. A Földművelésügyi Minisztérium Kossuth téri épületének árkádsorában helyezték el, igen dicséretesen, azoknak a kiemelkedő személyiségeknek a mellszobrait, akiknek a felvilágosodás korától kezdve a 20. század végéig meghatározó szerepük volt a magyar polgári mezőgazdaság számos szakterületének fejlesztésében tudósként, tanárként, intézményalapítóként, gyakorlati szakemberként, a törvényi keretek megteremtésében vagy az igazgatás fejlesztésében és irányításában. A jelenleg huszonhat érdemdús férfiúnak emléket állító szobor-sorozat magyarázó feliratait látva olyan, Magyarországot mindenkor

építő szellemi teljesítmény-együttesnek egy példázata jelenik meg a szemünk előtt, amelynek eredményei immár nemzeti intézményeink tartós részévé váltak. A rendszerváltozás értelme éppen az volt, hogy az ilyenfajta munkálkodás, más szavakkal a nemzeti kreativitás útjából elhárítsa az akadályokat. Ha ez egyszer sikerül, előbb-utóbb felépül az a széles és erős középosztályra alapozott társadalom is, amelynek a víziója 1989-ben leghatározottabban a Magyar Demokrata Fórum programjában kapott helyet. Érdeemes ismét Antall Józsefet idézni, aki 1990-ben megválasztott miniszterelnökként erről így beszélt: „[...] széles középosztályt kell teremteni, nem hivatalnok-középosztályi értelemben, hanem úgy, hogy a középosztálynak tagja legyen a farmer is, a jól képzett szakmunkás, éppúgy, mint az egyetemi tanár, ha egy országban nincs ilyen széles középréteg – amelyik tulajdonosi adottságokkal is rendelkezik, akár mint munkás- vagy népi részvények tulajdonosa –, akkor azt mihamarabb meg kell teremteni. Enélkül ugyanis nem működhet tartósan egy parlamenti demokrácia.”

KODOLÁNYI GYULA

SZENT-IVÁNYI DOMOKOS, ANTALL JÓZSEF ÉS A MAGYAR KÖZÉP

Metszetek egy szellemi és politikai térből

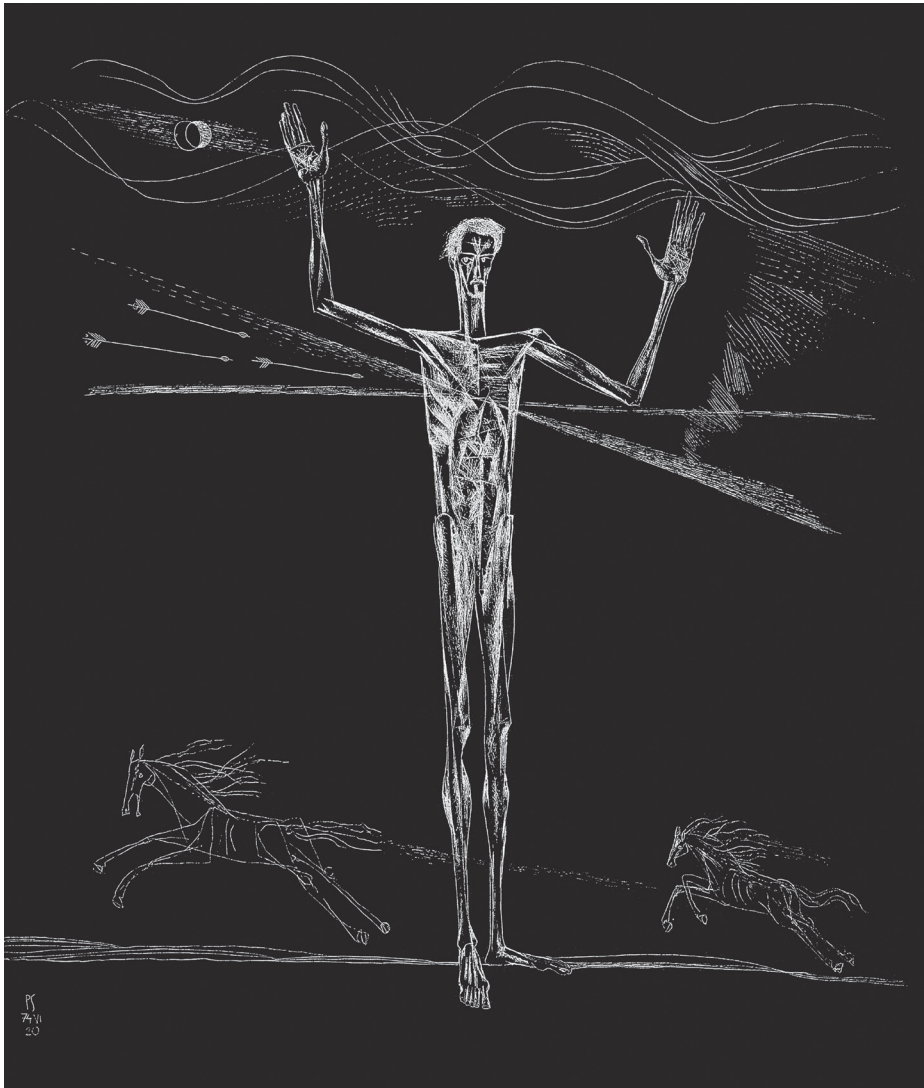
1. rész

A nagy konspirátor: Szent-Iványi Domokos

„Maga jelentős politikai háttérrel rendelkezik, elméleti és gyakorlati téren egyaránt. Úgyhogy mostanra rá kellett jönnie, hogy jó pár évig semmilyen körülmények között nem fogjuk kiengedni, akár ártatlan, akár nem. Ezenkívül, ahogy már említettem, magát mindenki cserbenhagyta, Magyarországon is, és külföldön is.”

A fenti mondatok Szent-Iványi Domokos *Visszatekintés 1941–72* című, 2016-ban megjelent memoárjának 455. oldalán olvashatók. Pálffy-Oesterreicher György tábornok, az 1945-ben szervezett hírhedt Katonapolitikai Osztály vezetője intézte irodájában e mondatokat Szent-Iványi Domokos volt nagykövethez és teljhatalmú miniszterhez 1947 februárjának végén, a Nagy Per vádiratának összeállítása során. Ő vezette Szent-Iványi kihallgatását csaknem két hónapon át, és kettejük közt ezalatt furcsa viszony alakult ki. A durván lerohanó stílusú kezdetek után, a kihallgatásokon mostanában már kávét kínált Szent-Iványinak, és a beszélgetések közben gyakran konzultált „virágnyelven” telefonon Rajk László belügyminiszterrel, akit feltehetően az ügy szellemi irányításával bíztak meg Rákosi Mátyásék (s akitől Szent-Iványi személyes meghallgatást hiába követelt személyes ismeretségre hivatkozva).

A két politikus közt, akik közül a mostani vádlott Horthy Miklós megbízásából a moszkvai fegyverszüneti egyezmény tárgyalója és aláírója volt, a vádló pedig egykoron nagyreményű tiszt a Horthy-vezérkarban, különös sakkjátszma folyt. Egy-egy valóban őszinte mondat között ámitások és hamis ígéretek, az egymás iránti megbecsülés nem egészen őszinte légkörében, amelyben mindkét fél nagy energiával törekedett a másik le/meggyőzésére. Mintha egyenlők ülnének a sakktáblák mellett – csakhogy a játszmák között Szent-Iványit visszavezették nyirkos, mocskos pincezárkájába, vagy éppen a frissen verbuvált ÁVO-s verőlegények vették kezelésbe, vagy az új NKVD-módszer szerint drogokkal idéztek elő benne akarátvesztést és látomásokat, melyek során egyszer felvágta a csuklóján az ereket.

Plugor Sándor: Szabadság, szerelem, 1974
(Petőfi Sándor-vers illusztrációja, fémkarc, 295×295 mm)

Az idézett mondatot megelőzően Szent-Iványi felvetette, hogy őt most már akár szabadlábra is helyezhetnék, hiszen Pálffy az imént közölte vele, hogy a nyomozás és a kihallgatások kiderítették, hogy ártatlan a Magyar Köztársaság elleni összeesküvés vádpontjaiban. Szent-Iványinak ebben a felvetésében persze színlelt naivitás is volt, csakúgy, mint egész kihallgatási játszmájában a tábornokkal. Valójában pókerjátszmának is nevezhetjük

a kihallgatás-sorozatot, melyeknek Szent-Iványi mindig nagymestere volt John O’Sullivan értékelése szerint (*The Hungarian Independence Movement*, 2013, hátsó borító). Vakmerő pókerjátszmákat folytatott – a maga és társai életéért, a becsületéért, és a létező, spirituális Magyarországért.

Hiszen hogyan engedhették volna szabadon Szent-Iványit, amikor titokban kellett tartani a nagy részben még gyanútlan közvélemény előtt az újonnan bevezetett szovjet módszereket, amelyekkel hamis vallomásokat csikartak ki és íratnak alá ártatlan emberekkel? „Maga azt a vallomást fogja aláírni majd, amit én annak tartok” – fenyegette meg a tábornok Szent-Iványit második kihallgatásukkor, 1946. december 23-a éjszakáján. Mert ezt is bevezették most, az éjszakai, hajnali kihallgatásokat – mint ahogy Moszkvában is éjszaka vagy hajnalban kezdődtek a nehéz tárgyalások 1944. szeptember–novemberében Kuznyecovval, a vezérkari főnök helyettesével, vagy Molotov külügyminiszterrel. De ott a légkör, a bánásmód egyebekben korrekt, olykor szívélyes volt.

Hogyan engedhették volna szabadon Pálffyék Szent-Iványit most, 1947 februárjának végén? Hiszen a kisgazda vezetők és az ország jóhiszeműbb felének szeméről éppen csak hogy múlni kezdett a hályog – miután a Parlament mentelmi jogának védelme alatt álló Kovács Béla kisgazda főtitkárt, a nagy demokratikus parasztmozgalom vezetőjét NKVD-tisztek hurcolták el Váci utcai lakásáról február 27-én. Kovács Bélát másnap már a maga vallatásain túl levő Szent-Iványival szembeállította Pálffy – és látni lehetett, hogy az erős lelkű népvezér átmenetileg megrogyant a 24 óra brutális bánásmódja alatt. Szabadon már nem engedték őt sem 1956-ig – szovjet területen, majd magyar börtönökben raboskodott.

A sakkjátszmáról vagy pókerjátszmáról még annyit, hogy Szent-Iványi odáig jutott el Pálffyval a bizalmi viszony kiépítésében, hogy miközben a maga vádlott-társait ártalmatlan, ügyetlen fontoskodóként jellemezte neki, finoman utalt arra, hogy a Rákosi-féle paranoid moszkovita klikk szemében egyszer még ő, Pálffy is, gyanússá válhat. Pálffy elnéző kétellyel fogadta a figyelmeztetést. Ugyan tudatában volt már annak, hogy Péter Gábor riválisnak tekinti őt, nem állt meg az úton. Három év múlva őt is kivégezték Rákosiék a Rajk-perben. Rákosi vádjai közt Rajk csoportja ellen ott volt kapcsolatuk és „elnéző” bánásmódjuk Szent-Iványival és Horthynak az ellenállásban részt vett főtisztjeivel. Nem kérdéses, a kommunista párt Rajk-féle itthoni szárnya valóban úgy tervezte, hogy keresi az együttműködést a közélet patrióta és demokratikus érzelmű elitjével. Ebben Szent-Iványi igyekezett is segíteni őket 1945–46-ban, teljes szörnyűségében felfogva 1944 őszén–telén, a moszkvai fegy-

verszüneti és kormányalakítási tárgyalásokon, hogy a a Rákosi-klikk uralomra kerülése miféle halálos veszedelmet hozna az országra.

Szent-Iványi úgy oldotta meg életének ezt a – nem első és nem utolsó – nehéz feladványát, hogy a tárgyaláson, pszichiátriai véleménnyel megtámogatva, zavart elméjének adta elő magát, és a bíró kérdéseire mindvégig félre- és mellébeszélve reagált a Pálffy–Oesterreicherék által kreált és vele az említett kényszerekkel aláíratott „vallomásra”. Valódi színház volt ez, az eljárás paródiája, amit az akkor még a tárgyalásra beengedett sajtó és közönség is észrevett. Főként pedig, Szent-Iványi ily módon el tudta hárítani, hogy a vallomásnak terhelő értéke legyen társaira nézve. A színjáték komorabb üzenete pedig az volt, hogy íme, az új „demokratikus” börtön-bánásmód teljesen kifordíthat magából egy híresen szilárd és józan embert.

Pálffy mégis más volt, mint a későbbi ÁVO-s utódok. Mint Szent-Iványi írja, „szét akarta verni a Kisgazdapártot, hatalmas szolgálatot téve ezzel a kommunistáknak, ugyanakkor meg akarta menteni néhány volt vezérkari bajtársa – András (Sándor), Berkó (István), (Dálnoki) Veress (Lajos) és Szent-Miklóssy (István) – életét” (*Visszatekintés*, 446). Hozzá kell tenni, a felsoroltak mind elkötelezett náciellenes katonák voltak. Életük megmentése sikerült is: a perben csak egyetlen halálos ítélet született, Donáth Györgyé, aki halálra szánt mártírként vállalta magára a teljes felelősséget. Egyvalamit hiába ígért Szent-Iványinak Pálffy: nem az általa lazán felcsillantott pár évet szabták ki rá, hanem a főper ötödrendű vádlottjaként 14 és fél évnyi börtönbüntetést. Pálffy kirakatpert tervezett, de a másodfokú ítéletek után „valakik leszóltak” súlyosbításért, és a kirakatperből leszámolás lett a NOT, a Népbíróságok Országos Tanácsa 1947. júliusi fellebbviteli tárgyalásán. Az ítéletekkel nemcsak hogy kitöröltek a közéletből egy patrióta, centrista magyar elitet, hanem testi és lelki mivoltukat is megnyomorították, gyakran életre szólóan.

Az iménti Szent-Iványi elemzésből kiderül a koncepció per első számú gyakorlati célja a Kisgazdapárt erkölcsi és politikai szétmorzsolása. Sztálin budapesti helytartója, Vorosilov tájékozott a kommunisták csúfos kudarca után az 1945. októberi országos választásokon, és egy újabb választási vereség Rákosiék menesztését hozta volna magával. A per másik, még messzebbre ható, a társadalom széles körét megrendítő következménye az lett, hogy sok száz egykori antifasiszta ellenállót börtönöztek be és törtek meg így Rákosiék – olyan patriótákat, akik feltehetően egy szovjet típusú diktatúra ellen is hajlandók lettek volna fellépni.

A Nagy Per

A Magyar Testvéri Közösség ügye, amelyet az 1947-es Nagy Per koncepciójának kommunista kiagyalói a Köztársaság elleni összeesküvésnek neveztek a sajtóban és a parlamentben, vízvázlat a magyar történelemben. Volt Közösség, nem kétséges – egy sok ezer tagot számláló, bámulatosan rejtve maradt, évtizedes múltú, öntudatosan patrióta, titkos demokrata szervezet, amelynek tagjai nagy kockázatokat vállalva tűntek ki a náciellenes tevékenységben fegyveresen is, és a zsidók mentésében is – és vezetőinek jelentős része közel állt a Kisgazdapárt értelmiségi holdudvarához, illetve annak tagja volt.

A Közösségnek 1946-ban született egy új katonai szárnya is, amely arra készült fel, hogy egy erős patrióta vezérkar által irányított magyar hadsereg tartsa fent az alkotmányos rendet egy olyan hatalmi átmenet idején, amikor várakozásuk szerint a párizsi békeszerződés nyomán a szovjet csapatok kivonulnának az országból. Szent-Iványi és Dálnoki Veress, akit Horthy 1944-ben akadályoztatása vagy letartóztatása esetére teljes jogú helyettesének, homo regiusnak nevezett ki, rosszalották ezt a Szent-Miklössy István által irányított tevékenységet, s mint kiderült, teljes joggal.

Bizony, emlékeztetnünk kell arra, hogy 1946-ban Magyarországon sokan bíztak abban, hogy a párizsi békeszerződés betűit betartva, a megszálló csapatok ki fognak vonulni az országból, s ha szovjet fennhatóság alatt is, felépülhet egy új magyar demokrácia. Hittek a nyugati hatalmak garantáló szándékában, és közép-európai képzeletük a bolsevik totális rendszer valódi démoniságát éppúgy nem tudta felmérni, mint ahogy korábban a hitleri szándékok és fenyegetőzések démoni komolyságát sem, amelyek az elképzelhetetlenül embertelen holokausztba torkolltak.

Szent-Iványi a Szent-Miklössy irányította katonai bizottság tevékenységét, amelyről keveset tudott, pusztán veszélyes fontoskodásnak tartotta, ami alkalmas lehet a Közösség leleplezésére – és éppen ez következett be. A Közösséget csupán titkos szervezkedésért lehetett volna elítélni a törvények szerint – és a katonai bizottságra éppen ez a vád lett aztán ráhúzható olyan csúsztatásokkal, amelyek a per kiagyalóinak természetesen semmi erkölcsi vagy jogi aggályt nem okoztak.

A Közösség pere az első és a legnagyobb kirakatper volt Magyarországon. Az első, brutális jele a beavatottak és az értők számára annak, hogy új sötét korszak kezdődik a magyar történelemben. Olyan korszak, amelyben mindenki, aki „jelentős politikai háttérrel rendelkezik, elméleti és és gyakorlati téren egyaránt” – vagyis jó kapcsolatteremtő és vannak politikai elvei –, gyanússá válik a hatalom szemében. Ez a két tulajdonság, amelyet Pálffy-Oesterreicher kapcsol össze idézett mondatában, egy

korszak tilalmainak mottója lehetne, ha tömörebb és ékesszólóbb volna. Éppen ezek a képességek jellemzik a normálisan működő társadalmakban a közösség- és gondolatteremtő embereket, a társadalom élő szövetének és idegpályáinak fenntartóit a legkisebb köröktől a legnagyobbakig, egyszerű embereket és politikusokat egyaránt. Őket tartja számon fő ellenségként az új rendszer. „Magának túl sok kapcsolata van” – mondhatta volna Szent-Iványinak cinikus egyszerűséggel Pálffy-Oesterreicher.

Ekkortól kezdve, negyven éven át, e két képesség elegendő lesz Magyarországon ahhoz, hogy valakit megfigyeljenek, ellehetetlenítsenek, üldözzenek és akár megöljenek. Az ördögien céltudatos, és ekkor már harmincévnyi tapasztalattal rendelkező bolsevik hatalomgyakorló gépezet minden új hódítás során, mindenütt legelőször éppen a társadalom spontán szöveteit és idegpályáit szaggatta szét a totális hatalom megszerzése érdekében a közélet nyelvezetének orwelli kisajátításával, hazugságokkal – és a társadalmi önszerveződés erőszakos felszámolásával. Kezdve a politikai és értelmiségi eliten, a falvak és munkásnegyedek közösségi köreiig.

Aki elkonspirálta az életművét

A nagy konspirátor címmel kezdtem el gondolatmenetemet Szent-Iványi Domokosról – de hát hol maradt a nagy konspirátor? Eddig pusztán egy ötvenedik évének küszöbén járó bukott politikusról volt szó, akinek pályája szemünk láttára, éppen egy hazaárulásnak feltüntetett konspiráció kapcsán törik derékba. Nem kérdés, az a tökély, amellyel viselkedését, beszédmódját és mozdulatait átalakította a bírósági szereplésre, sokat mond Szent-Iványi nem mindennapi képességéről.

Az igazság az, hogy a Magyar Testvéri Közösség nem Szent-Iványi kreációja volt, ő a létezéséről is csak 1945-ben szerzett tudomást. Akkor derült ki, hogy legbelsőbb fiatal munkatársai a Magyar Függetlenségi Mozgalomban – melyet Szent-Iványi a Miniszterelnökségről, majd a Külügyből, majd a Kiugrási Irodából irányított – mind vezető tagjai voltak a Közösségnek. A fiatalok, a nagyformátumú Soos Gézával kezdve, a továbbiakban bármiféle politikai együttműködés feltételül azt szabták neki, hogy lépjen be a felújítandó Közösség vezetőségébe. Szent-Iványi el kellett fogadja a meghívást, bár ő minden formalizált hálózatnak, nyilvánosnak és titkosnak, elvből ellensége volt, és ezt hangoztatta is. A vezetőségi ülésekre eljárt, de egyre ritkábban, egyre kisebb lelkesedéssel – csalhatatlan intuícióval megérezve az 1946-ban előtérbe kerülő Donáth György és Szent-Miklóssy István gondolkodásának és cselekvésmódjának politikai irreálisát.

Szent-Iványi emlékirata tanulsága szerint 1936 és 1946 közé teszi a Magyar Függetlenségi Mozgalom működését – vagyis a kezdeteket akkortól számítja, amikor Darányi Kálmán miniszterelnök titkáráként megkezdte a személyes hálózatépítést. De az általa irányított mozgalomnak sem írott szabályzata, sem nyilvántartott tagsága nem lett akkor sem, amikor Teleki halála után felpörögnek az események, és valódi illegalitásban kellett működni a kormányon belül és kívül, a németbarátok és a hitleri ötödik hadoszlop ellenében. Szent-Iványi egy héttagú tanácsot irányított, melyeknek tagjai azután hasonlóan működő fiókcélakat szerveztek, és a maga tevékenységét mindenki egyénileg tervezte meg, belátása és pozíciójának lehetőségei szerint, bizonyos elvi vonalak mentén. Ő maga csak a legfelső hatvanegynéhány taggal tartott kapcsolatot, s ezek jórészt hivatalinak voltak álcázva. Vagyis a konspiráció a legtermészetesebb módon, mint a víz a dombtetőről, a személyi bizalom tápláló ereinek hálózatában folyt szét. „Az MFM tagjainak száma nem haladta meg az 1800-2000 főt, ám szerkezetének köszönhetően – mely nagyrészt sejtszerveződésekben alapult – ennél sokkal több ember támogatta. Először is mind a hatvanvalahány vezetőnek megvolt a saját csoportja és követői. [...] Így például Kudar ezredes személye további mintegy 20-30 további tiszt támogatását jelentette, s némelyiküknél a családot és a barátokét is. Tehát a hadseregben, a csendőrségben és a rendőri erőknél több mint tízezer követőnk-szimpatizánsunk volt. [...] az MFM [és az MTK] által befolyásolt és mozgósított emberek száma 1945-ben százezer körül lehetett, akik mind elkötelezettek voltak.” (*Visszatekintés*, 127.)

A Szent-Iványi által említett százezer volt a magja annak a választói többségnek, amely 1945 őszén a kiscgazdákat oly meggyőző fölényhez juttatta – ha Pálffy-Oesterreicher megtudta volna, hogy ennek a győzelemnek egyik fő, titkos stratégiája és szervezője Szent-Iványi volt, bizonyára kevesebb kíméletet tanúsított volna iránta a kihallgatások során.

Érdemes idézni néhány mondatot Szent-Iványi memoárjának bevezető részéből a bizalmi partnerek kiválasztásának és a közös munka mentális alapjairól: „Bárdossy, Darányi, Teleki igen jó emberismerőnek tartott [...] már a huszas évek végén elkezdtem adatokat gyűjteni olyan emberekről, akiket átlagon felülnek tartottam, s igyekeztem baráti kapcsolatokat kiépíteni velük [...]. Az életben általában, a politikában pedig különösen, a jó kiválasztás és együttműködés igen fontos. A titoktartás *conditio sine qua non*, azaz alapfeltétel.” (*Visszatekintés*, 45.)

E tökéletes konspirációs fegyelem folytán az MFM léte mindvégig láthatatlan maradt. Ezért érezték indokoltnak Szent-Iványi legbelső emberei, hogy 1945-ben vezetőjük kérésére mindegyikük megírja az MFM

történetének azt a szeletét, amelyet ő a legjobban látott. Ezek egyelőre lappanganak, csak a Szent-Iványi által készített összefoglalót, illetve Soos Géza és Szent-Miklóssy István emlékezés-töredékeit ismerhetjük. Ezek szerencsénkre megmaradtak – egyetlen példányban – a magyar református egyház Ráday Levéltárában. Más fókusszal ugyan, más szemszögből, de sok adatot szolgáltató, jelentős, átfogó munka Szent-Miklóssynak az USA-ban angolul, a rendszerváltozás küszöbén megjelent könyve is (*The Hungarian Independence Movement 1943–47*, New York, 1988).

Jellemző, hogy egyik történész barátom az első, angol eredetiben megjelent Szent-Iványi-memoárt (*The Hungarian Independence Movement 1936–46*, 2014) olvasva azt a kérdést szegezte nekem 2013-ban: „Hogy lehet, hogy minderről eddig nem tudtunk?” A könyv társzerkesztőjeként és kiadójaként szétártam a kezemet a több szempontból is kínosnak tekinthető kérdésre, és megvontam a vállamat: „Úgy, hogy ő tökéletes konspirátor volt. Olyannyira, hogy az életműve bizonyos részleteit akkor is elkonzpirálta, amikor már el akarta mesélni.” Tegyük hozzá, hogy Szent-Iványi elhallgatásában és elparentálásában, a dolgok természete szerint, bőven volt része a riválisok igyekezetének, akár Kállay Miklós, akár Tildy Zoltán környezetéből. Szent-Iványi túlságosan tehetséges és túlságosan független volt sokak szemében.

E konspiratív hajlam túlműködését figyeltük meg a két Szent-Iványi-könyv sajtó alá rendezésének több mint hároméves beavatási folyamata során magunk is, történész szerkesztő-partneremmel, Székér Nórával. Észrevettük, hogy a két, közel ezeroldalas, testamentumnak szánt gépíratban Szent-Iványi gyakran hallgat el (még mindig, az 1970-es években is!) fontos momentumokat a saját szerepével kapcsolatban, míg máskor pedáns történetíróként csekélységekre pazarolja figyelmét. Egy mondás szerint, ami az erősségünk, az a gyengénk is. A második, magyarul megjelentetett *Visszatekintés 1941–72* személyesebb hangú könyv a *The Hungarian Independence Movement*-nél – de a szerző ebben is olyan emberként jelenik meg, aki különleges mestere az elhallgatásnak és a titoktartásnak. S ennek a hivatásból oly erősen beidegződött szokásnak lehetett akkora ereje, hogy akkor sem tudott elmondani sok mindent, amikor már tehetne volna. Tegyük hozzá azonban, hogy Szent-Iványi sejthetően bőven részese lehetett olyan eseményeknek, és tudott olyan tényekről is, amelyeket még 1977-ben is ajánlatos volt elhallgatni a világpolitikai vonatkozások miatt. Az is nyilvánvaló, hogy más, közeli emberekre vonatkozó részleteket tapintatból hallgatott el, óvva az érintettek személyes érzékenységét és biztonságát.

Érthető tehát, hogy az 1980-ban Heidelbergben elhunyt Szent-Iványi meghagyta fiatal feleségének, Ágnesnek, hogy öt kiadatlan angol

nyelvű kéziratát, melyekből hármat emigrációjában fejezett be a '70-es években, halála után 25 évvel lehet csak nyilvánosságra hozni.

Szent-Iványi a hallgatás mestere volt – de mestere a beszédnek is, lenyűgöző mesélő és tanító –, ezért tudott meghódítani annyi ellenséget és ellenfelet is élete során, barátokról és barátnőkről nem szólva. Beszélhetnének erről fejezetnyit is, de azon túl, hogy ezek a történetek az élet ízeivel gazdagítják a személyiség képét, a hálózatépítő tehetségébe is bepillantást adnak. Szent-Iványi ismerői mind megemlítik szuggesztív varázsát, és az emlékiratból is sejthető, hogy azok az okos és szép fiatal nők, akiket meghódított a két évben, amikor Bárdossy éles nézetkülönbségeik miatt parkolópályára küldte őt a Miniszterelnökségről, e varázsnak lettek készséges áldozatai. Mellesleg – valóban mellesleg? – ezek a jó családból származó polgári nők mind Nyugatról keresik fel Szent-Iványit, tehát gyaníthatóan küldik őket valakik – és később a németek elleni illegalitásban vagy amerikai bizalmi posztokon tűnnek fel. Egyikükről pedig, egy szőke magyar nőről – aki Szent-Iványi 1946-os lefogásáig kedvese és hű híve lesz – megtudjuk, hogy a zsidó önvédelmi hírszerzés ügynöke. A szerelem dekonspirálja – Szent-Iványi csálhatatlan ösztönnel felfedi őt, egyenesen és barátságosan rákérdezve, hogy ki is küldte hozzá. De segíti tevékenységét ezután is, mert közös az ügyük, és sok információt ad át neki és kap is tőle. Neki, Musznak sosem tudjuk meg a könyvből a nevét.

A magyar közép és a személyes háló

Felmerül az elkötelezettség és az inspiráció kérdése egy ilyen, évekre menő szerkesztői és interpretációs munka alkalmával: Miért vállaltam el? Az én esetemben nem hanyagolható el, hogy alkatilag író is vagyok, épp annyira, mint diplomata és tudós. A személyes indíttatás számomra mindig igen fontos. Nos, e Szent-Iványi-vállalkozásom esetében döntő volt az, hogy hozzám közel álló emberek személyes vagy közvetett munkatársai, vagy éppen barátai voltak Szent-Iványinak – a háború alatt, de előtte és utána is. Ez megerősítette számomra a leírtak hitelét az esetleges történész és politológus kételyekkel szemben, és elkötelezettséget is adott a fáradságos, de izgalmas szerkesztői és írói vállalkozáshoz, amit a magyar közép feltérképezése jelent.

„Magyar középnek” azt a tágas szellemi, politikai és társadalmi térben szétterülő képződményt nevezem, amely az 1930-as években fellépő demokrata és patrióta nemzedék legszebb közösségi alkotásaként született meg. A barátságok, szellemi rokonságok és a közös cél

Plugor Sándor: *Dupla vagy semmi*, 1975
(Illusztráció Illyés Gyula drámájához, fémkarc, 240×240 mm)

– Trianon meghaladása egy magasra törő, korszerű Magyarország reformprogramjával – e teret át- meg átjáró hálózatok spontán, majd tudatos építésébe fordult. E hálózatokban könnyű szerrel találhatták meg egymást szükség esetén olyan, látszólag távoli szereplők, mint Kozma Miklós és Cs. Szabó László, Zsindely Ferenc és Kodolányi János, Török Sándor és Horthy Ilona, Görgey Guidó és Szerb Antal, Tüdős Klára és Illyés Gyula, Kovács Imre és Szent-Györgyi Albert, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Kővágó József.

Ezek a nevek, a társadalmi és anyagi helyzettől függetlenül, az amúgy is mozgékony elitbe tartoztak. Azonban a magyar közép beágyazottsá-

ga mélyen nyúlt le a társadalomba, nemcsak a nagyvárosokban, hanem vidéken is, amint az az 1944-es ellenállás idején beigazolódott. A Szent-Iványi-émlékezések sajtó alá rendezése során világosodott előttem meg az is, hogy a veszélyes és mostoha történelmi körülmények közepette ennek a magyar középnek a működése egyre jobban összefonódott több titkos hálózat működésével – elsősorban a Magyar Függetlenségi Mozgalommal és a Magyar Testvéri Közösséggel. A harmincas évek második felére olyan konstellációba került Magyarország, hogy a két totális rendszer ötödik hadoszlopai áthálózták a társadalmat, de az intézményeket is, és velük szemben csak hasonló, láthatatlan szervezettséggel lehetett a politikában eredményesen hatni.

Ekkor döbbsentem rá, hogy évtizedek során az ismeretlen, olykor hihetetlennek tetsző konspiratív részletekből, a szereplők által elmondott epizódokból, élménytöredékekből, olykor csak fukar mondatokból természetes úton képződött bennem egy hálózat, és a beléje kapcsolódó más hálózatok képe. Ebből természetesen eredt a tűnődés arról, hogy mi volt e barátságok és bajtársi kapcsolatok szellemi tartalma, miféle elhivatottság mozgatta ezeket a veszélyes vállalkásokat, s hogy mindez mit tesz hozzá, mit változtat azon a képen, amilyennek a politika és a szellem világának működését eddig elképzeltük.

Mert hiszen a kapcsolatok építése természetes emberi igény, és feltehetően csak egyre erősödik akkor, amikor egyre átláthatatlanabb, érdekekkel és eszmékkel keresztül-kasul átjárt társadalmakban élünk – a kérdés az, hogy mikor lép át e közös értékeken alapuló spontán kapcsolatképzés tudatos hálózatépítésbe. És hogy a létrejövő hálózatoknak mi a szellemi és erkölcsi tartalma, emberi minősége.

Nagybátyám, Kodolányi János – amint az ő *Visszapillantó tükör*-beli emlékezéseiből is kiderül, közeli barátja volt Faragho Gábor altábornagynak, aki a moszkvai fegyverszüneti küldöttség katonai vezetője lett. Faragho viszont tagja volt az MFM hetes titkos tanácsának, akár csak Kudar Lajos és id. Antall József. Nagybátyám Szent-Iványt is jól ismerte. A kora harmincas éveiben járó mérnök apám, Kodolányi Gyula részt vett a Magyar Függetlenségi Mozgalom munkájában – meglehetően, a Magyar Testvéri Közösségnek is tagja volt. A Lakihegyen működő budapesti rádióadó szakmai felügyelőjeként és a budaörsi repülőtér rádióműszaki irányítójaként a németek orra előtt hajtott végre pár veszélyes, titkos csínyt. Ismeretes valamennyire a történet, hogy 1944 végén a német robbantási parancsot kijátszva éjszaka szétszedik és vidéki rejtékhelyre szállítják el az egyik országos sugárzású lakihegyi rádióadó-be rendezést. De ehhez csapat kellett – én gyermekként megismertem e

technikusokból, sofőrökből és mérnökökből álló csapat tagjait 1951-ig, amíg apámat Rákosiék el nem távolították az adóállomás-hálózat éléről.

De csapat kellett Budaörsön is. Makkai Ádámától, költő barátomtól tudom, hogy édesapja, Makkai János újságíró, Kállay Mikós miniszterelnök személyes jóváhagyásával egy *Voice of Free Hungary* nevű németellenes rádióadást indított el, amelyet a reptéren elrejtett adóberendezéssel működtettek. Nos, nyilvánvaló, hogy ennek technikai és műszaki feltételeit csak apám teremthette meg, akinek szakterülete volt az adók és hullámhosszok beállítása, az elektronikus „finomhangolás”. Az is nyilvánvaló, hogy Hadnagy Domokos repülő-őrnagy, MFM-tag 1944. december 7-i akciója, amikor Budaörsről felszállási engedély nélkül csempészi ki az itáliai amerikai főparancsnokságra Soos Gézát, nem sikerülhetett volna a légiirányítók cinkossága nélkül, akiknek megint csak apám volt a technikai vezetője. A Hadnagy-akciót el is mesélte nekem kamaszkoromban mint bravúros csínyt, a maga szerepét az ügyben nem érintve. De a pilóták és szerelők világával jó kapcsolata volt, élete végéig barátságot tartott Bánhidy Antallal, a híres berepülőpilótával és repülőgép-tervezővel. Azt is Horthy István szerelőitől tudta, hogy a gépen a tragikusan végződött felszállás előtti éjszakán a németek valamit elállítottak.

E személyes epizódok a patrióta elkötelezettség és a szellemiség konstellációi miatt lényegesek, ami őket fenntartotta, inspirálta a történelmi sorshelyzetben. Tehát, pontosabban szólva, az őket átfutó közösségi üggyől is váltak számomra fontossá ezek az engem érintő személyes kapcsolatok. Részei családtörtétemnek, de annál többek is, távolabb, tágabb körbe mutatnak, magukon túl. Olyan pillanatban kerültek hozzám a Szent-Iványi- emlékiratok, amikor keresni kezdtem a kapcsolódásokat az említett ősök és példaképek, és a közelmúlt eseményei között. Kerestem múltamban is a választ a kérdésre, miért vettem részt 1989–90 békés magyar forradalmában, miért úgy és ott, ahogy történt? Amikor 1966-ban elindultam az oda vezető úton, felvillant-e bennem, hogy szellemi és politikai ellenállásom apró mozzanatai egyszer majd egy nagyobb kifejeletbe torkollnak?

S végül, még tágabb horizontot véve szemügyre, hogyan él tovább múltunk a jelenben, megannyi változáson át, de mégis hűségesen a lát szólag múlt kódéba tűnő eszmékhez és emberekhez? Mi marad meg és mi folytatható eszmékből, szellemből, szellemiségből fél századdal Magyarország kettős katasztrófája, 1944–45 után, és azon túl, máig és tovább?

(Folytatjuk)

REFLEXIÓK SCRUTON ÚJRAÍRT KÖNYVE KAPCSÁN

Köszönet jár a decemberben megjelent Roger Scruton-könyv fordítójának, és azoknak, akik e mestermű kiadásában közreműködtek.¹ A konzervatív gondolkodó könyvének átdolgozott változata 2015-ben jelent meg *Fools, Frauds and Firebands: Thinkers of the New Left* címmel, amelyben a modern baloldali gondolkodók – így Jean-Paul Sartre, Michel Foucault, Alain Badiou, Habermas, Hobsbawm, Dworkin – műveit és ragályos politikai, erkölcsi magatartásait elemzi. Doktoráltak belőlük nálunk is jó páran, karriert építhettek politikai üzeneteik felmondásából, és követendő példának állították őket a sztárkultuszra hangolt fiatalság számára.

Scruton könyvének francia fordítása is a tavaly jelent meg, jellemzően tompított éllel – a magyarral ellentétben –, eufemisztikus címmel: *Tévedés és gőg (L'Erreur et L'Orgueil)*. Megjelenése alkalmából a *Le Figaro* újságírója kereste fel a szerzőt londoni lakásán. Az írásunk végén olvasható interjúban arra keresték a választ, hogy mi a jobboldal, miért túlnyomóan baloldali a nyugati értelmiség, mire jó a populizmus szitokszava, és van-e heurisztikus értelme a jobb-bal megkülönböztetésnek? A januárban elhunyt szerző könyvének magyar kiadását, és általában a munkásságát többen is elemezték – így a *Magyar Szemlében*, az *Országútban*, a *Kommentárban*. Az alábbiakban a jobb- és a baloldal, valamint a konzervativizmus francia vonatkozásait, illetve Scruton francia kapcsolatait tekintem át.

A francia újbaloldal sajátossága, a jobboldal és a konzervativizmus Szajna-parti esélye

Scruton könyvének francia vonatkozásai különösen fontosak, mert a közösségi szerveződések, intézmények lebontásában az atlanti világ európai részén a francia balértelmiségiek jártak az élen; annyira, hogy a kezdeti impulzust adó amerikai egyetemeken is igézve hallgatták a *french theory* képviselőinek (Foucault, Derrida, Deleuze, & Co.) észternáit.

Talán még emlékszünk a mondásra: „aki markában tartja a múltat, az befolyásolja a jövőt; aki markában tartja a jelent, azé a múlt értelmezése”. Ez volt Óceánia mindenható pártjának a jelszava Orwell 1984

¹ Roger Scruton: *Futóbolondok, csalók, agitátorok. Az újbaloldal gondolkodói*. Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 2019, Budapest

című regényében. És valóban, a Történelem nemcsak történelem, hanem lehetőség egy közösségi szellem erősítésére, vagy annak rombolására, önvádba kergetésére, a „merjünk kicsik lenni” álobjektivitására. A történelem(tanítás) ideológiai alkalom, és e felismerést minden kor hatalmi csoportosulása a lehetőségéhez képest alkalmazta. Tudatában voltak ennek a királyok, a császárok, de a köztársaságiak is. Arisztokraták és demokraták egyaránt. A történelemértelmezés a politika legerősebb eszközeinek egyike. Franciaország kultúráját a hatvanas években még a „nemzeti eposz” határozta meg, noha az amerikanizáció giccse már az ötvenes évektől hajszálrepedéseket okozott rajta. A hetvenes évektől már a dekonstrukció, a leépítés, a leépülés szellemi divatja söpört végig a Szajna partján is. Minden, ami társadalmi, az megtervezett, konstruált – állították Scruton szellemi ellenfelei –, így minden a hatalom szolgálatában áll. „Foucault például azt tekinti feladatának, hogy e hatalmat leleplezve felszabadítsa annak áldozatait.”² Roland Barthes a nyelv eredendő fasizmusát „fedezte fel”, mert az a „mondásra kényszerít”. Az ilyen és ehhez hasonló egyetemi „vívmányokat” felkapta a negyedik (ellen)hatalmi ágazat, a média, és nyomában a politikai osztály tekintélyes része. Az oktatást felforgatták, a történelmet például földrajz és kronológia nélkül, de a maguk fabrikálta ideológiával oktatták. Franciaországot, amely már nem a hazájuk volt többé, a világtörténelem részeként szemléltették, ami egy hely a sok közül, ahol a Roquefort sajthoz fehér-édes Banyuls bor jár. A történelemórakon, a magazinok hasábjain a többségi társadalom előítéleteiről sopánkodnak még most is, hamut szórnak a többségi társadalom fejére a „gyarmatosítás” miatt. A mindent elbíró amerikanizált képernyő megtelt mindenféle – részben kreált kisebbség hivatalos szenvedéseivel, fehér macsókkal és fekete Hófehérkéekkel, csúnya rab-szolgatartókkal és ártatlan bennszülöttekkel. A kultúrát kisajátító baloldali vélemény-előállítók szétkürtölték a kulturális párbeszéd mantráit, noha egy frissen odaszökő, igazolványokkal nem rendelkező muszlimmal legfeljebb a kóolajról vagy a bazár csecsebecséiről válthatunk szót, és nem Ábrahámról, vagy arról, hogy a szabadságot csak a kereszténységgel szívhatjuk magunkba. A múlt és a jelen két mezőre szakadt: a Jók táborára (baloldal), és a Rosszakéra, a történelem kerékkötőire, a fasizmus zárványaira (jobboldal). Eme érv-divatokat mi is hazahoztuk a hónunk alatt a disneylandi családi kirándulásról, de – szerencsénkre – azok nem emelkedtek túl sokáig a hivatalos politika rangjára úgy, mint az agyoncsodált Nyugaton. Különösen az „Európa-centrizmus” bírálat-mantrája szerzett önostorozó híveket idehaza, noha „csak egy kultúra volt, amely

² Scruton, id. mű, 167.

nyitott a másik felé – igaz néha brutálisan, de mindig kíváncsian –, és amely többek közt életre lehelte a néprajzot – és ez a nyugati kultúra.”³

Scruton e könyvében csak utalásszerűen, viszonyítási mezőként foglalkozott a francia jobboldallal. Párizsban az a mondás járta, hogy nekik van a világ „legostobább jobboldala”. Gondolatszegénység, önbizalomhiány, képtelenség a kezdeményezésre. Utólag a jobboldaliak helyzete érthető: a faszizmus sarával dobálták őket, ezért ruhájuk tisztogatásával voltak elfoglalva, szemeiket nem tudták a horizontra emelni. De Gaulle és Pompidou elnök káprázatos éveit leszámítva, amikor Franciaország volt Európa Japánja, a jobboldal a kormányrúdnál jobbára csak adminisztrált. Rendre átvette a kultúrát, az egyetemi intézményeket uraló, részben kommunista baloldal ötleteit, melyeket apró lépésekben illesztett be reflexeibe, beszédmódjába, a törvényhozásba, az oktatásba. A nemzetközi ötagú csillagállás, az amerikanizálódás is a baloldalnak kedvezett. Antonio Gramsci útmutatásaival felvértezve a baloldal ontotta magából a kezdeményezéseket. És aki nem az ő kottájukból játszott, az kereshetett más, jobbára virtuális zenekart, vagy válthatott szakmát. Elüldözték a kultúra kifizetőhelyeinek húsosfazekaitól.

*Rossz közérzet Nyugaton: konzervatív forradalom felé?*⁴

Semmi nem tart örökké: az újbaloldal kizárólagos és anyagilag is jövedelmező hegemóniája lassan véget ér. A viták helyett, azt megelőzve nem szaladgálhat futballbíróként az események után, hol a sárga (populizmus), hol a piros (fasiszta) lapot rángatva elő mellényzsebéből. Ma a jobboldal az innovatívabb (videobíró), övé az utca, a média jó része, az intelligencia. A baloldal pánikban: inzultál, fenyegetőzik, feljelent, szalad a bíróságra, a végső menedékére. Évtizedeken át font mítosz-hálóját ökönyálként foszlik szét az afrikai sirokkóban. A csodapókjaik védtelenül pörögnek a levegőben: Nép, Haladás, Köztársaság, Egyén, Muszlim proli, Tolerancia, Gyarmatosító, Hímdisznó, Béranya, Magzatgyilkosság, LMBTQ, Számozott Szülők. Akad köztük, aki még illúzióban él: még telik a média tűzijátékára, az egyetemi és művészvilágban még feléjük dől a lejtő. Még hallatszik a visszhang a balparti szűk utcákban: „Boldog, mint a trockista Párizsban!” A milliárdosok klubjában, a CAC 40-ben is illendő baloldali maszkot viselni, és olyan orgánusokat

³ Rémi Brague: *Où va l'histoire? Entretiens avec Giulio Brottini*. Éditions Salvator, 2016, Paris, 161.

⁴ Az alcím Paul-François Paoli könyvének a címe: *Malaise de l'Occident. Vers une révolution conservatrice?* Éditions Pierre Guillaume de Roux, 2014

támogatni. Umma a L’Huma.⁵ Pedig az olyan baloldali „tekintélyek” is leszedik a keresztvizet a bal-hivatalos média szolgálatkészségéről, a politikájuk vízió nélküli, pusztán adminisztrációs reflexeiről, eltorzult antropológiájuk erőltetéséről, EU-s levélkihordóvá zsugorodó politika-saikról, mint Jacques Julliard, Jean-Claude Michéa, Régis Debray, Marcel Gauchet, akik a klasszikus francia baloldali hagyományokon (Proudhon, Jaurès, Péguy stb.) nevelkedtek.

Az irigylésre méltó elődökre visszatekintő francia újbaloldal az USA védjegyű génbank egyik béranyukája lett Mitterand elnök 1983-as neo-liberális fordulata óta. Jobb sorsra érdemes, nyugdíjas aktivistái káromkodnak a kaviáros képviselőik „teljesítményei” miatt, és elmennek a fantom ördögre, Marine Le Penre szavazni.

A franciák feladata egy, a brit konzervativizmushoz hasonló jobboldalt létrehozni a mostani civakodó áramlatok helyett. Paoli jó helyre, a második világháború végébe verte le sátra cölöpjeit. Annak idején az igazság elképesztő paródiáját sikerült lejátszani a párizsi közvélemény színpadán, miszerint a baloldal volt az Ellenálló, és a jobboldal a Kollaboráns, holott az első ellenállók kiráypárti arisztokraták voltak, míg a francia kommunisták csak 1941 nyarától, a Szovjetunió megtámadásától kapaszkodhattak fel a proszcéniumra. Ezzel az őskisajátítással az akkori szélsőbal megszállta az egyetemeket, az intellektuális világot, az ország kulturális életét. E milióból elemzi Scruton néhány tehetséges csodabogárnak mint a mai dekonstruktív újbaloldal előőrsének munkásságát. Az ateizmust emberjogi valláspótlékkal vegyítő újbalos aktivistáknak arra kell válaszolniuk, hogy „Ha nincs Isten, akkor nekik honnan van joguk bármit is tenni másokkal szemben?” Tudjuk, hogy honnan kapiják a pénzt a többségi társadalom antropológiai átalakítására, de honnan veszik a mintát hozzá? Ha az embert nem nála magasabb helyről ítélik meg, akkor az újbalosokat kicsoda katapultálta mellőlünk az égbe, hogy onnan ítéljenek meg eleveneket és holtakat? A jobboldal feladata Európában „leépíteni a leépítőket”, akik szemantikailag uralják a média döntő részét és az Európai Unió intézményeit, meghatározva és tematizálva a közbeszédet. Ha fogyasztó-élvező vágyaink határa a csillagos ég, ha mindenki „senorito satisfait” (Ortega y Gasset), ha nincs autentikus közösség, csak individuum, aki önmaga Jehovája a földi sehovában, akkor minek a tolerancia, az altruizmus, miért nem inkább öldöklés és háború? Hiszen – szerintük – minden viszonylagos, és nincs mérce, szabály.

⁵ Párizsi szójáték az újságírói körökben. Először a *Le Figaro* szerkesztőségében hallottam. Jelentése, átvitt értelemben: az iszlám közösséget reklámozza a kommunista, újbaloldali *l’Humanité*. Umma, azaz muszlim közösség, a L’Huma a *l’Humanité* beceneve.

Az iszlám és szélsőbal francia szimbiózisa

Hogyan és miért tudott egy maréknyi szélsőbalos értelmiségi kezét tenni a francia hivatalos médiára? Miért tudta emberjogi mozgalmával tabu-témává tenni az iszlámot a francia politikai térben? Miért gyulladtak szerelemre az agnosztikus-libertárius okosok a világ legzárkózottabb vallása láttán, amely a militáns iszlamista leágazásában a legerőszebb, legharciasabb vallás a földkerekségen? Miért tudják morális szigorlat alatt, félelemben tartani a többségi társadalmat? Miért csak ügyvéd jelenlétében lehet beszélni kritikusan a muszlimok megnyilvánulásáról Párizsban? Miért félnek az iszlamofóbia vádjától ma úgy Nyugaton, mint az osztályellenségtől 70 évvel ezelőtt Keleten? Ki írja meg az új *Sötétség délbent* az Elbán túli világról?

Nagy változások történtek a francia baloldalon belül is öt-hat év alatt! A szemünk előtt fordult az ellenkező végletébe a legtöbb klasszikusan baloldalinak vélt érték, amelyben az idősebb korosztály még felismerte magát. Kezdjük mindjárt a *szekularizmus*sal. Ez volt a legmélyebb választóvonal a jobboldallal szemben. A klasszikusan kerek, de még a félmúltban önérzeteskedő elliptoid baloldali is ateista és egyházellenes volt. Mit látunk ma? A szekuláris egyén gyanús, hiszen ő potenciálisan az iszlám ellensége. A nagypapa szekularizmusa – amellyel a kereszténység ellen fenekedett – még érthető, de ha az iszlám gyakorlásáról mondanak kritikát, a szélsőbal mindjárt tolvajt kiált, vagy intoleráns reakciónak bélyegez. És jóval hangosabban, mint a muszlimok, akik tőlük tanulnak intoleranciát. Az önreklámozó iszlám bírálata szerintük a katolikus fehér rasszista reflexe.

A klasszikus baloldal paradicsomi hajléka, a *köztársaság* is gyanús lett. Abban is megelégték az „őshonos francia” önazonosság asszociációs többletjelentését. Szerintük a köztársaság mára a nyugati univerzalizmus utolsó bástyája lett a kisebbségeik érvényesülése előtt. Eddig a köztársaság vázával tartották össze a királyságtól, a vallástól megfosztott társadalmat, holott ma az a cél, hogy megkülönböztessék őket a többségi társadalomtól. Amely nemsokára nem is lesz többségi. A köztársasági „összetartás” a legnagyobb vétek a kisebbségi közösségek önérvényesítése előtt.

A harmadik fővádlott, akit az *újbal* az őt kiszolgáló bíróság elé citálna – maga a *nép*. Ezt a szót is törölnék a szótárból. A mérsékeltebb párizsi bobók, akik a Terra Nova think-thank kottájából énekelnek, de az iszlamista szélsőbal is a vidéki deklasszáltakat érti a népen. Ők a francia „mucsaiak”, a „borzasztó választók”, a „sárga mellényesek”.

Milyen lehet az imámok karizmája, hogy ennyire lenyűgözi a francia szélsőbal képzelőerejét, és így epekednek értük? A múlt év november el-

Plúgor Sándor: Apostol, 1989
(tus, papír, 594×420 mm)

sején, épp halottak napján ötven „értelmiségi” aláíró azzal legyezte hiúságát a *Libération* hasábjain, hogy november tizedike vasárnapjára az „iszlamofóbia-ellenes” tüntetést hirdetett. A felhívásra kénytelen-kelletlen minden baloldalinak reagálnia kellett, s ebben rejlett a „zsenialitása”.⁶ Hiteltelen a proletárcsere érv, mert az iszlám nem a szegények vallása. Elég Szaúd-Arábiára vagy a vele szomszédos államokra egy pillantást vetni. A francia baloldalt az iszlamista erőszak csodálata teremtette meg. A baloldal döntő része ugyanis a 20. század kezdete óta az erőszak bűvkörében él. Sartre például azon siránkozott, hogy a francia forradalom nem használta eleget a nyaktilót. Hosszú lenne az erőszakpártiak sora, de inkább azokat tartsuk számon, akik megmentették az értelmiség becsületét: François Mauriac, Albert Camus és Raymond Aron.

Az iszlámimádat másik forrása a kereszténység gyűlölete. Az érzékeny lelkek reszketni méltóztatnak az „iszlamofóbia” miatt, amelynek egyetlen áldozata sincs, de a fehér franciák zaklatása, az ellenük elkövetett több száz gyilkosság, a közel-keleti keresztényeken esett mindennapi gyalázat miatt a fülük botját sem mozdítják. Elhagyták azt a triumvirátust, amelyre elődeik esküdtek fel – a nép, a köztársaság, a szekularizáció –, de takaréklángon tartják az egyház- és kereszténygyűlöletüket. Ferenc pápa gesztusai sem hatják meg őket, pedig nagyon igyekszik bizonyítani nekik is. Nem csoda, ha a klasszikus francia baloldal egyik utolsó, tiszteletre méltó mohikánja, Jacques Julliard nem tartja baloldalinak a mai francia „baloldalt”.⁷ Akkor hát micsodák? Azok a párizsiak jutnak eszembe, akik vidéken vásárolt nyaralójukból felkerekedve csoportosan tiltakoztak a falu polgármesterénél, amiért nem intézkedik a tücskök esti ciripelése ellen. E „balhangyák” ha ismernék, még La Fontaine-t is feljelenének. Az Európai Bíróság meg elrendelné a felbujtó exhumálását.

A jobboldal és a konzervativizmus a politikai gyakorlatban

A jobboldali és a konzervatív jelzők közti különbséget legvilágosabban Bruno Retailleau, a francia szenátus jobboldali frakciójának (Les Republicains) vezetője magyarázta el az *Újraalapítás* című könyvében.⁸ Retailleau a legesélyesebb elnökjelölt, Fillon támogatója volt, akit

⁶ Pascal Bruckner: *Cette gauche qui va défiler aux côtés de tous les extrêmes de l’islam* (Ez a bal együtt vonul az iszlám minden szélsőségével). In *Le Figaro*, 2019. november 8.

⁷ Jacques Julliard: *Aux sources de l’islamo-gauchisme* (Az iszlamista baloldaliság forrásainál). In *Le Figaro*, 2016. május 2. 18.

⁸ Bruno Retailleau: *Refondation*. L’Observatoire, 2019, Paris

a kampányba beavatkozó bíróság és a balmédia puccsal távolított el, megnyitva az utat a milliárdosok által támogatott Macron előtt. Szerinte bármennyire is tiszteletreméltó a konzervatív világkép, politikai címkének még nem ildomos használni Franciaországban. Először is azért, mert a konzervatív kifejezést ott még nem valaminek a minősítésére használják, hanem a diszkvalifikálásra. A baloldal sikerrel járatta le azt, aki a politikában ezzel a jelzővel lépett fel, és a bejáratott módszert Macron csapata továbbra is használja. Az európai uniós választási kampány során ezt a módszert ismét sikerrel használták a jobboldali párt fiatal listavezető szónoka, François-Xavier Bellamy filozófus ellen, akinek programja többnyire konzervatív elemeket tartalmazott. Másrészt a bajok mélysége olyan mértékű – fejtegeti Retaillieu –, hogy egy francia jobboldali pártnak szélesebb pászmán kell haladnia, mint amit a konzervativizmus ajánl. A francia jobboldalnak nem csak megőriznie kell (ez benne a konzervatív elem), de megreformálnia is, amit a baloldal elrontott, ezért a „gyökeres szabadság” jelzőjét ajánlja.

Rövidre fogva: Nyugaton, és Franciaországban különösen, a baloldal cserbenhagyta a népet, a jobboldal pedig a nemzetet. Az identitásválságot tetézi, hogy az „elit” – önképe szerint – franciául beszélő világpolgár, és minden váratlanra emberjogi világi vallás-katekizmusát, a multikulturalizmus varázsszavát zsolozsmázza. A kommunizmushoz hasonlóan az emberi jogok vallása is egy rugalmatlan historizáló mechanizmust követ. A nemzetközi bíróságok e vallás papjai lettek. E posztmodern historizmus szerint a történelem értelme az Európába más kontinensről jövő migráció, amely igazságos és jó. A francia igehirdetők szerint Európának nincs más alternatívája, mint meghajolni e boldog történelmi sors előtt. Kegyelettel eltelve kell elfogadnia, hogy eltulajdonítják területei tekintélyes részét. Európa egy mosolygó „szibarita ház”, amely helyet ad maga mellett a bevándorlónak. Az emberjogi vallás miatt tilos Nyugaton az önbecsülés kultiválása. Az individualista egyedekké szétbomlott Nyugaton nehéz közösségi szerveződések kezdeményezni, mert a világpolgár minden mögött kényszer, „születéssel szerzett” jogainak megnyirbálását sejtí. Óriási kihívás előtt áll a jobboldal, amely nem nézheti tovább a Nyugatba nevelt mazochizmust. És a jobboldal izomrendszere mögött a konzervativizmus csontváza tapintható.

Scruton és a francia intellektuális táj

1968 májusában Scruton éppen Párizsban tartózkodott. A Quartier Latin egyik tetőtéri szobájából nézegette a pattanásos világszem-

telenkedését. Cohn-Benditék fasisztázták De Gaulle-t, akitől jólétet, kényelmet, és nagyhatalmi státuszt kaptak. „Akkor lettem konzervatív” – mondogatta többször. Amíg korosztálya üvöltözött a kicsattanó jóléttől, Scruton megfordult a damaszkuszi úton, és meta-lázadóvá vált: lázadt a lázadás ellen. Amúgy sem Foucault, Althusser vagy egy strukturalista volt a kabátzsebében. Baudelaire, Rimbaud, Céline miatt jött Párizsba, és De Gaulle tábornok emlékiratait olvasgatta. Neki a magas kultúrát jelentette Európa eme tágas szeglete, és kihozták sodrából a párizsi „intellektuális tolvajok”, akik leköpdösték nemzetük csodálatos örökségét. „Franciaország kiszabadított a kispénzű proletár mivoltomból – mesélte a *Le Figaro* hasábjain. Olvastam nagyszerű íróikat, ittam kitűnő boraikat. És mit látok az utcán? Hogy követelik mindennek a tönkretételét, amelyet én csodálatosnak találtam náluk. Megfogadtam, hogy szembeszállok velük.”⁹

„A szépség kalauzolt a konzervativizmus felé” – mondta több ízben is. Ugyan Cambridge-ben még természettudományokat tanult, de fokozatosan a filozófia és az esztétika felé fordult. Nagy élménye volt, amikor a Pireneusok lábainál fekvő Pau városának egyetemére került lektornak. A valaha önálló feudális állam, Béarn székhelyét és környékét Lambretta robogóján fedezte fel, gyönyörködött a tájban és a kis falvak templomaiban, amelyek akkor még nyitva voltak, és mindig látott bennük imádkozó asszonyokat. Első felesége, Danielle is francia volt.

Az angol és a francia konzervatív hagyomány között a legszembeötlőbb különbség, hogy az előbbi rugalmas, gyakorlatias, komplexusoktól mentes, míg az utóbbi szégyenlős, merev és racionalista. Mindig is könnyebb volt konzervatívnak lenni Nagy-Britanniában, mint a jakobinusok földjén. Scruton rendre emlékeztette beszélgetőpartnereit, hogy hazájában a legnépszerűbb párt a Konzervatív Párt. Volt francia asszisztense, Laetitia Strauch-Bonnart, a *Konzervatívát mondott?* című könyv szerzője szerint a brit konzervativizmusnak pozitív gondolatíve van és állításokon alapul, míg a francia védekező és tagadó jellegű. Scruton például neheztelt Charles Maurrasra brutális realizmusa és romantika-kritikája miatt, mert „romantika nélkül a konzervativizmus semmit nem ér. Nem elég megőrizni, újra is kell varázsolni. Nemcsak azért, mert a rendre szükség van, hanem, mert az jó és szép is.”

Scruton konzervativizmusa angol flegmával ellenpontosított vidám gondolatvilág, ellentétben a végzet élményétől kísértett francia intellektuális miliővel. Scruton például nagyra értékeli a baloldaltól a konzerva-

⁹ Sir Roger Scruton, *gentlemen conservateur*. In *Le Figaro*, 2018. május 24., 14. A további Scruton-idézetek is innen származnak.

tivizmus felé tartó kiváló francia gondolkodó, Alain Finkielkraut munkásságát, de – tette hozzá – „ő egy Atlasz, aki a modern Nyugat minden piszkát a vállán hordja.” A görög mitológiánál maradván, Scruton önmagát Ganümedeszhez, az istenek pohárnokához hasonlítaná.

Scrutonnak évről évre nő a francia olvasótábora. Az utóbbi három év alatt három könyvét fordították le. Szerepelt a France Culture adásában, folyamatosan jelen volt a folyóiratok hasábjain. Olyan politikusok idézik őt, mint Marion Maréchal-Le Pen, Bruno Retailleau vagy Laurent Wauquiez. „Számomra ő a legnagyobb élő politikai filozófus – nyilatkozta róla két éve Letitia Strauch-Bonart. Még nem is fogták fel, hogy tulajdonképpen kicsoda ő. Korának minden nagy ideológiai csatájában részt vett. Gondolatai kristálytiszták.”

A kérdésre, hogy kit tart a legnagyobbra a brit politikusok közül, habozás nélkül Lord Salisbury-t nevezte meg. Mit mond ez a név a történelmet tanulmányozóknak? Bizony, nem sokat. És nem csoda: a 19. századi konzervatív miniszterelnök nevéhez nem fűződnek különleges dolgok. „Ilyen az igazi konzervatív – állapította meg Scruton. Semmit sem erőltetni, de azt a benyomást kelteni, hogy nincs szükség semmilyen erőlködésre, nos, ez a legnehezebb feladvány a politikában.” Őt olvasva megerősítést kapunk: az igazi konzervatív szereti a világot, és olyannak írja le, amilyen, ahelyett, hogy folyton hátára döntené, és erőszakot követne el rajta.

Sir Roger két operát és öt regényt is írt, egy művészt is tisztelhetünk a személyében. Erről mondta a *Le Figaro*-nak adott interjújában: „A sors meglehetősen hízelgő volt velem: van bennem valami egy különálló és töprengő francia íróból. Most már késő: de az lett volna a kedvelt karrierem.”

A francia baloldali értelmiségiek ateista lelkipásztorok¹⁰

LE FIGARO: *Nemrég jelent meg franciául az „újbaloldali” gondolkodók munkásságát elemző könyve. Mond-e még valamit manapság, a populizmus térhódításának idején a jobb-bal törésvonal?*

ROGER SCRUTON: A jobb-bal törésvonal sosem volt egyértelmű. Mégis azt hiszem, hogy a kettő között mély véleménykülönbség és eltérő érzelmi világ húzódik. A jobb-közép beállítottságú ember (amilyen én is vagyok) érzelmileg kötődik örökségéhez: a nemzethez, a valláshoz, a

¹⁰ A beszélgetés a *Le Figaro* 2019. március 13-i számában Roger Scruton: *En France, l'intellectuel de gauche est un prêtre sans Dieu* címmel jelent meg. Kérdezett Eugénie Bastié.)

szokásvilághoz, a családhoz. Ezeket a ragaszkodás varázsszférája vonja be. A baloldal másfajta attitűdöt képvisel. Identitását nem örökségéhez, hanem a tapasztalatához köti, amelynek során a szabadság, az egyenlőség mind nagyobb köreit véli megszerezni, illetve megosztani másokkal. A baloldali politikának célja van, míg a konzervatív hagyományörző, kompromisszumokra és tépelődő határozatlanságra épül.

A hatvanas években a marxizmus örökségével terhelt baloldal egy-egy történelmi szemléletében szoros kapcsolatot feltételezett az értelmiségi és a nép(e) között. A baloldali entellektüelek szerint az a feladatuk, hogy a közösségi összetűzés során vezessék a proletariátust a „burzsoázia” ellen. A második világháború után ez volt a magatartásukat megalapozó mítosz, amelynek Sartre, Simone de Beauvoir, Merleau-Ponty volt az eminens képviselője. E mítosz akkor foszlott szét, amikor kénytelenül szembesült a ténnyel: a munkásosztály nem rajong értük. A közönséges emberek nélkülük is képesek voltak javítani anyagi helyzetükön, a jóléti államnak és a gazdasági növekedésnek köszönhetően. Mi több: közülük többen tulajdonosokká, kisvállalkozókká váltak. Akinek lehetősége adódott, az elhagyta osztályát, gyári munkahelyét, és önálló egzisztenciát teremtett. E fejleménytől elborzadva a balértelmiségiak kiötlötték a „populizmus” bűvös fogalmát, hogy értelmezzék a nép magatartását, amely nem áttalott elfordulni tőlük. A „populizmus” tehát az, amit a nép akar a baloldali értelmiség segítsége nélkül.

LE FIGARO: *Mivel magyarázható a jobb- és a baloldali intellektuális mező közötti morális asszimetria? És az értelmiségiak többsége miért lett baloldali a világháború után?*

R. S.: Ez lényegbevágó kérdés, és egész életem során kísértett: miért lesznek baloldaliak az értelmiségiak, hiszen a bal annyiszor becsapta magát, s amint hatalomhoz jutott, kudarcra végzte? Egyáltalán: mi a vonzó a baloldalban? A francia forradalom óta terpeszkedik rajtunk az eszme, hogy az egyenlőség az emberiség alapértelmezett helyzete, és a baloldal örök kiindulópontja: a társadalom eleve megront. S ha nincs Isten, ha nem lehetséges globális vallási látomás, akkor – szerintük – a romlott társadalom elvéből kell kiindulni. Minden közösségben akadnak vezetésre termettek. A hagyományosban a vezetők általában a transzcendentális erők segítségét vették igénybe. A francia forradalom óta viszont a modern értelmiségi istentelen lelkipásztor, aki maga vezetné az üdvösség felé a népet. Az üdvösség pedig – mint tudjuk – az egyenlőség.

LE FIGARO: *Mivel magyarázza, hogy szörnyűségei ellenére a baloldali elfogult a kommunizmus iránt?*

R. S.: Ha ön baloldali lelkiállapotba kerül, akkor evangéliumhirdetővé válik, olyan kiválasztottá, aki vezeti a népet az üdvösség felé. Az pedig önmagukkal, az igehirdetőkkel kezdődik. Illik tudni, hogy a baloldali entellektüel imádja magát, mint Sartre, az ömagáért-valóját. Náluk a borzalmak (*horreurs*) tévedésekké (*erreurs*) szelídülnek, a szereplők és a körülmények halmazává, amelyek nem érintik az eredeti eszmét. 1989-ben mindenki azt hitte, hogy eljött az igazság pillanata, végre beismerjük az emberi állapot örök igazságát, azt, hogy a társadalom az egyesülési szabadságon, tehát a piacon alapul. Vagyis: a magántulajdon nélkülözhetetlen. De a baloldal egy új nyelvezetet talált ki önmagának: a dekonstrukció nyelvezetét.

LE FIGARO: *Könyvének terjedelmes részében a francia értelmiségiek munkásságával foglalkozik. Miért termelt ki magából Franciaország annyi baloldalt? Anglia jobban fel van vértézve a marxista földindulás és annak utórezgései ellen?*

R. S.: Két szempontot kell itt figyelembe venni. Először is, azt hiszem, az irodalmi kultúrának különlegesen nagy a szerepe Franciaországban. Ők nagyon komolyan veszik a könyvek üzenetét. A filozófusok, a gondolkodók, az írók ott nagyobb tiszteletnek örvendenek, mint máshol. Sok francia intellektust respektálnak nagyon az angolszász világban, míg a mieink többsége poros romok közt, könyvtárakban éldegél. Mindezt azonban szélesebb összefüggésben is látni kell, nevezetesen, hogy a forradalom átalakította Franciaországot. Itt, Angliában sosem próbálkoztunk tömeges tisztogatásokkal, mi minden reform ellenére arisztokratikus jellegű ország maradtunk. A világ változásaihoz mértékkel alkalmazkodtunk, nem volt részünk különleges forradalmi buzgalmakban. A szocializmus nálunk nemzeti, brit ruhába öltözött, a szegények javára történő újraelosztásban nyilvánult meg, és nem az erkölcsi rend általános felforgatásában, amilyent az Althusser, Lacan és Deleuze nevű értelmetlen beszélőgépek okoztak az 1960-as években. Önöknél minden szélsőséges.

LE FIGARO: *A modern baloldal fel kívánja tárni a társadalmi, a munkahelyi uralom mechanizmusait, az intézmények működésének hatalmi logikáját. Honnan ez a hatalom elleni megszállott fenekedés?*

R. S.: A hatalom valamilyen formája minden kapcsolatban érvényesül. Ugyanakkor a hatalmat lehetetlen egyenlő mértékben szétporciózni. A beszélgetésünkben is megnyilvánul az aszimmetria, de ez nem fontos. Gondoljunk a szerelemre, hiszen – mint tudjuk – ez a legfontosabb esemény az életünkben, olyasmi, ami mindent mérlegre tesz. És mégis, a szerelemben is ott a hatalom: a szeretett hatalma a szeretőn, és

fordítva. Folyton alkudozunk, hogy e hatalom ne nyomjon el teljesen, de gyakran alulmaradunk. Ki tagadná, hogy vannak bántó viszonyok? Ám ezt a gazdag kapcsolatvilágot leredukálni a pusztá hatalomra, nem más, mint szem előtt téveszteni olyan részleteket belőle, amelyek nagyon is számítanak. Mégis, bizonyos jelenkori attitűd szerint, amelynek inspirátora Foucault, csak a hatalom a fontos. Szerinte minden intézményt le lehet egyszerűsíteni arra a hatalomra, amelyet gyakorolnak benne. Foucault szerint még a családi viszonyokban is a hatalom a lényeg: a szülők hatalma a gyermekek felett, a férjnek a nőn. Ebből vezet le mindent. Pedig a család lényegi viszonyai máshol keresendők. A hatalom a struktúra benne, a váz, de a lényeg a szeretet. A baloldal rendre felcseréli a lényeget az esetlegessel. Ez a hatalomkeresés paranoiába, összeesküvés-nyomozásba fullad. Minden intézményben, családtól a börtönig – még a menedékházakban is! – burzsoá uralmat feltételeznek. Számukra minden társadalmi norma a hatalom egyik formája, amely leépítendő.

A „negativitás” iránti megszállottságot alakított ki a tanítványokban a Kojève által értelmezett hegeli filozófia a francia egyetemeken a második világháború után. Nekik a tagadás lett a lényeg, azt kell mozgásba lendíteni, hogy felgyorsítsák a világ változtatását. Ez Mefisztó krédója a *Faust*-ban: a tagadás a történelem motorja. Ezért állítottam, hogy van valami sátáni a francia bal gondolkodásban. „A tagadás örök szelleme vagyok.” Ők mindig a polgári rend ellenében határozzák meg magukat.

LE FIGARO: *Miért gyűlöli annyira a „burzsoát” a francia baloldal?*

R. S.: Csak Franciaországban tulajdonítottak a „burzsoának” már-már metafizikai fontosságot. Flaubert kegyetlen oldalakat írt róluk, Marx csak a profitszerző tulajdonost látta bennük. Végül már nemcsak a társadalmi osztályt demonizálták, hanem a „normális” többséget is, akik berendezkedni, megnősülni, családot alapítani szerettek volna, akik legalább egy kis ház tulajdonosává váltak és kertet műveltek. Az ottani baloldalnak köszönhetően minden ártatlan és normális jelenség előbb-utóbb gyanússá vált. És senki sem vágott vissza úgy, hogy bemutassa a polgári élet szép oldalát, amely az emberi kiteljesedés egyik formája volt.

LE FIGARO: „Egy az igazság, sokféle a tévedés. Nem véletlen, hogy a jobboldal pluralizmusról beszél” – írta *Simon de Beauvoir*. *Miért szúrja a baloldal szemét a pluralizmus?*

R. S.: Egy nagy paradoxon nyomja a baloldalt: az erkölcsi viszonylagosságuk szektás magatartással társul. Náluk minden, de minden relatív. A viszonylagosságot előttük nem lehet kétségbe vonni. Ha kitételük-

kel nem értesz egyet, akkor számukra elkárhoztál. E hozzáállással egész parcellákat tulajdonítanak el tőled, anélkül, hogy érvekkel igazolnák. A viszonylagosság mögött ugyanis az abszolutizmus áll ugrásra készen. Igazából nem is fordítanak különösebb gondot arra, amit mondanak, a lényeg a gondolatuk: „Minden relatív, amit TI gondoltok.”

LE FIGARO: *Ön a kapitalizmus mértéktelen kritikáját ostromozza. De nem okoz gondot a konzervativizmusnak, hogy az egész világból piac lett?*

R. S.: Konzervatív kritikusa vagyok a fogyasztói társadalomnak, a materializmusnak és a piac fetiszizálásának. De véleményem szerint, eltérően a baloldaltól, ezek hozzátartoznak az emberi természethez. Nem lerombolni kell mindezeket, hanem ellenőrzés alatt tartani, határt szabni nekik és felsőbbrendű dolgok alá rendelni őket. A baloldal nagy kísértése: visszakézből kitolni a látóteréből, ami ízlésükkel ellenkezik. Nem tetszik a magántulajdon, mert visszaélésekhez vezet. Tehát meg kell szüntetni. Ez vezetett a gulághoz. Nem lehet ugyanis leválasztani az emberekről a fogyasztási vágyat, mert erre épül a gazdaság. A feladat az lenne, hogy megkülönböztessük: mi való a piacra és mi nem. Áruba lehet bocsájtani az emberi munka gyümölcsét, de nem a gyerekeket, a meztelen emberi testet, a nemi szerveket. A fogyasztó társadalmat bíráló baloldali kritikákban több minden jogos, például az, hogy akármi nem képezheti csere tárgyát. Vannak dolgok, amelyek transzcendens jelentőségűek. Ezzel sok jobboldali egyetért. Csakhogy a baloldal olyan alternatívát kínál a kapitalizmus ellen, amely utópia, amely megvalósíthatatlan. A jobboldal szerint a kulturális örökségünk a mindenható piaccal szembeni védővonalunk. Haladár aktivizmusával a baloldal még ezt is lerombolná, amely a számára ellenséges piac ellen nyújtana védelmet. Pedig – szerintem – a talajmenti materializmus ellen a szellemi rend a leghatékonyabb ellensúly.

LE FIGARO: *A brit kormány Önt egy olyan bizottság élére nevezte ki, amely felügyeli az angliai építkezéseknek a szépséggel kapcsolatos kritériumait. Van-e szerepe a szépség értékelésének a jobb-bal törésvonalban?*

R. S.: Igen, van. Némely baloldali megveti az átlagos szépet, gyanús neki a vasárnapi öltözék, a szép szobabútor, a klasszikus ízlés. A szörnyű 20. századi tömbházak – amelyek mindenhol megtalálhatóak – a széperzés csődjének elképesztő lenyomatai, amelyek társadalmi és morális nyomorról tanúskodnak. A kényelem akarja helyettesíteni a szépséget, amely nem számszerűsíthető. A központosító állam diktálta egyöntetűség gyakran a polgári építészet elleni szándékos üzenet. Már nem

is „burzsoá”, hanem „nimby”¹¹ a megnevezése annak, aki tiltakozik az ilyen építészeti förmedvények felhúzása ellen a háza közelében. E kifejezésben van némi megvetés, mivel – úgymond – az ilyen polgár nem hajlandó áldozatot cipelni a közérdek oltárára. Nehéz a szépség adottságát vagy annak hiányát politikai programmá emelni, mivel kétséges az esztétikai ítéleteket pusztá észérvekkel elfogadtatni, a törvénykezés glédájába tuszkolni. Mégis van egyetértés a szépséget illetően: Párizs szépségét senki sem vitatja, még akkor sem, ha egy marék ideológus károkat okozott neki. Ott áll példának a Pompidou Központ a Beaubourg negyedben, amelyet egy baloldali brit építész, Richard Rogers tervezett, aki az antik negyed tönkretételével Le Corbusier óhaját vélte beteljesíteni. Nagy abszurditást rakott csomóba, egy színes csövekkel megrakott gépezetet, amelyet senki sem kedvel, miközben ő, akit Tony Blair ütött lovaggá, egy György korabeli stílusú házban lakik London védett negyedében. Jellemző példája a baloldali hozzáállásnak.

¹¹ Nimby, azaz Not In My Backyard betűszava. Jelentése: Nem az én kertemben.

JESZENSZKY GÉZA

TRIANON MEGHALADÁSÁNAK GÖRBE ÚTJA

Lehetünk-e a 21. század nyertesei?

A két háború között a magyar külpolitika – érthetően és helyesen – arra törekedett, hogy a határok igazságtalanságára és a magyar kisebbségekkel szembeni elnyomásra hivatkozva elnyerje az európai hatalmak támogatását a trianoni békeszerződés területi rendelkezéseinek a fölülvizsgálatához, a revízióhoz.¹ Ebben minden politikai erő egyetértett, azzal a különbséggel, hogy a kommunisták (a betiltott kevés hazai és a Moszkvában működő, úgynevezett III. Internacionálé) a Szovjetuniótól és az onnan gerjesztett forradalmaktól remélte „az imperialista rablóbéke” eltörlését. Az utódállamokhoz került több millió magyar – ha lehet – még a csonka országban maradtaknál is jobban várta ezt. A magyar zsidókkal együtt.

Trianon és zsidó nemzettársaink

Ritkán gondolunk bele abba, hogy Trianon mit hozott a magyar zsidóság számára. Az 1920-ban akarattuk ellenére Magyarországtól elcsatolt három és fél millió magyarba beletartozott – mindig bele is számoltuk – a zsidó származásúak mintegy félmillió létszáma. „Az erdélyi, túlnyomórészt magyar anyanyelvű zsidóság történelmi végzetként élte meg Trianont.” A román hatalom már az 1920. évi népszámlálásnál elrendelte, hogy „a Mózes-vallásúakat” külön nemzetiségként kell számba venni, s így az új Nagy-Romániában a zsidók létszáma elérte a 800 ezret, de az erdélyi zsidók kevés közösséget éreztek a teljesen más kultúrájú bukovinai, regáti vagy besszarábiai hittestvéreikkel. A királyi Romániában hagyományosan erős volt az antiszemitizmus, amely áterjedt Erdélyre is. A részben Bukarestből érkezett román diákok 1927 decemberében megtámadták Nagyvárad, Bánffyhunyad, majd Kolozsvár zsidó lakóit és azok házait, üzleteit, templomait. 1940. augusztus 8-án a bukaresti parlament elfogadta a Zsidó Statutumot, amely a zsidók jelentős részét megfosztotta az állampolgárságtól és megtiltotta a keresztényekkel kötött házasságot. Mindezek alapján érthető, hogy Kolozsvár zsidó la-

¹ E törekvések és eszmei hátterük alapos összefoglalása Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, 2009, Pozsony

kossága is nagy örömmel fogadta a II. bécsi döntést, 1940. „szeptember 11-én kokárdát tűzött a gomblyukába és lelkes éljenzéssel üdvözölte a bemasírozó magyar csapatokat.”² „A magyar államból való kiszakadás ténye legalább olyan fájdalmasan érintette a zsidóságot, mint a magyarságot. Az erdélyi zsidó életérzést az is meghatározta, hogy a huszonkét év alatt a román hatóságok célja egyértelműen az volt, hogy az erdélyi zsidóságot anyanyelvétől és a magyar kultúrától elszakítsák. A zsidó közösségeknek csupán román vagy héber nyelvű iskolákat volt szabad fenntartaniuk. Ám ezekben az iskolákban sok tanár – titokban, a hatalmi tiltás ellenére – magyarul tanított. Így a zsidó diákságban a magyar nyelv és kultúra iránti elkötelezettség megmaradt. A zsidóság túlnyomó többsége, a román asszimilációs nyomás ellenére, továbbra is magyar anyanyelvűnek vallotta magát, és osztozott mindazokban az érzelmekben, várakozásokban és illúziókban – az irredenta álmokat beleértve –, amelyek jellemzők voltak a trianoni országban maradt vagy az utódállamokba szakadt magyarokra.”³ Senki sem hiheti, hogy a zsidók 1918 előtti asszimilációját valamiféle oportunizmus diktálta. „A romániai, erdélyi magyar zsidóság [...] nyolcvanévi román fennhatóság alatt, annak agresszív nemzetiségi politikájával dacolva, megőrizte a nagyszülők idejében asszimilált magyar nyelvet és kultúrát. [...] tették mindezt azonnali, saját érdekeik ellenében. Még a holocaustot követő évtizedekben is. [...] az Erdélyből emigrált magyar–zsidó családok többsége Izraelben vagy Amerikában továbbra is ápolja a csempészárúként kivitt magyar kultúrát.”⁴ Az izraelita vallású magyarok hozzászámítása nélkül Észak-Erdélyben a magyarság számaránya nem érhette volna el az 1941-es népszámláláskor kimutatott 53,6 százalékot, sőt, valamivel az abszolút többség alatt maradt volna.

A II. világháborús emberveszteségünknek a felét a meggyilkolt magyar zsidók teszik ki. A megnagyobbodott országban az 1941-es népszámlálás 725 005 zsidó vallását talált, ez az összlakosság 5 százalékát tette ki. Ebből 324 026-an éltek az 1938 és 1941 között visszacsatolt területeken. Legalább százezer volt a csak részben zsidó származású, illetve valamely keresztény felekezetre áttért, de a faji törvények szerint zsidónak minősülők száma. A munkaszolgálatban, a haláltáborokban és

² Löwy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Koinónia, 2005, Kolozsvár, 101–121.

³ Tibori Szabó Zoltán: *Kettős kisebbségben. A zsidóság Észak-Erdélyben*. In *História*, 2004/2–3.

⁴ Erdélyi Lajos: *Magyar zsidók Romániában, Erdélyben*. In *Múlt és Jövő*, 2000/1, 25–27. Idézi Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik ... A temesvári levente-pör 1919–1920*. Noran-Kiadó, 2006, Budapest, 220.

a magyar területen történt vérengzések és kegyetlenkedések nyomán 500-600 ezer között van az elpusztult magyar zsidók száma, ezeknek nagyjából a fele, 266 886 (lehet, hogy valamivel több) a visszacsatolt területeken élt.⁵ Ha elfogadjuk, hogy döntő mértékben Trianon vitte bele Magyarországot a II. világháborúba, akkor a magyar vészidőszak sem választható el a békediktátumtól.

A határrevíziós törekvések eredményei

Nincs itt tér rámutatni akkori külpolitikánk következetlenségeire és az elkövetett súlyos hibákra. Nem csak a kisantant egysége és merevsége gátolta a méltányos határkorrekciót, a fő hiba az volt, hogy brit és francia részről a kormányok a precedenstől tartva ragaszkodtak a területi *status quo* fönntartásához. Az 1920-as években azonban Nagy-Britannia gazdasági kérdésekben, így a népszövetségi kölcsön és a jóvátétel ügyében támogatta Magyarországot.⁶ Rothermere lord (a Monarchia fölosztásáért annyit tevő Northcliffe öccse) magyar határrevíziós sajtókampányát viszont kormánya erősen rosszalta, hatása inkább csak Magyarországon volt. 1930-ban Lord Londonderry elnöklete alatt megalakult az Angol-Magyar Társaság, programja az etnikai alapú revízió, tehát a határmenti területek visszacsatolása volt. 1932. november 23-án Churchill az Alsóházban a danzigi korridor és Erdély ügyének újratárgyalását javasolta, és ezzel MacDonald miniszterelnök és Simon külügyminiszter is egyetértett.⁷ 1933-ban 16 képviselő indítványt terjesztett az Alsóház elé, hogy a brit kormány a Népszövetségben vesse föl a trianoni békeszerződés módosítását. Az év novemberére már a parlament 161 tagja írta alá az előterjesztést, ehhez valamennyi pártból csatlakoztak politikusok. Llewellyn-Jones kijelentette, hogy azért vált a magyarok barátjává, mert rájött arra, „mennyire elnyomják az utódállamok a magyar kisebbségeket”. Ő is egy nemzeti kisebbségnek, a velszi nemzetnek a tagja, így

⁵ Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*. Téka, 1948, Budapest, 473. és köv., valamint Randolph L. Braham: *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*. 2 vols. Columbia University Press, 1981, New York, alapján közli a fenti adatokat Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Szerk. Vida István. II. köt. 903. Vö. Szabó A. Ferenc: *Egy millióval kevesebben... Emberveszteségek, népesedési tendenciák és népesedéspolitikai Magyarország, 1941–1960*. Pécs, 1998

⁶ A trianoni békeszerződés ratifikációs vitájában Magyarország mellett kiálló politikusok és a velük egyetértők (Lord Bryce, Lord Sydenham, Josiah Clement Wedgwood, Rhys John Davies) később is érveltek a magyar határok megváltoztatása mellett; az angol sajtóban megjelent levelekben, előadásokban és társadalmi eseményeken elmondott beszédekben rendszeresen szóltak a békeszerződés igazságtalanságairól.

⁷ Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Akadémiai Kiadó, 2005, Budapest, 69–70.

átérzi Magyarország problémáját.⁸ A Royal Society for International Affairs szakértője, C. A. Macartney megállapította, hogy a Duna-medencében az államok szoros gazdasági és politikai együttműködésére van szükség – egy méltányos, az etnikai viszonyokat figyelembe vevő határmódosítás után.⁹ A békéltetési politika és Chamberlain miniszterelnök heves bírálója, Winston Churchill 1939 júliusában Eckhardt Tibor kisgazda vezérnek kijelentette: „Ha ezúttal is kitartanak függetlenségük mellett, ha ellenállnak a német nyomásnak és háború esetén igyekeznek Lengyelországgal és az Önökkel szomszédos kis nemzetekkel együtt megakadályozni, hogy a németek elárasszák Közép- és Kelet-Európát, Magyarország revíziós igényei bőkezűen fognak kielégítést nyerni. Ha Magyarország megint a németek oldalán harcolna, ne csodálkozzanak, ha a legrosszabb vár Önökre.”¹⁰ Ha erősödő német nyomás vagy egy németbarát puccs nyomán megvalósult volna Teleki terve egy emigráns magyar kormány létrehozására,¹¹ akkor – tekintettel a németeket 1944 nyaráig lelkesen támogató szlovák és román politikára – Magyarországnak jó esélye lett volna megtartani a két bécsi döntésben visszacapott területeit. A világháborúba történő belépésig ugyanis Teleki Pál, de bizonyos mértékben még Horthy iránt is határozott bizalommal viseltettek mind Londonban, mind Washingtonban.

Röviden indokolt itt szólni a szovjet–magyar viszonyról is. Az előzményektől függetlenül 1939 augusztusa, a Molotov–Ribbentrop-paktum után nemcsak helyreállt a két ország között a diplomáciai kapcsolat, de mindkét fél törekedett annak elmélyítésére. Romániával szemben lehetséges és indokolt volt az együttműködés. 1940. július 3-án Molotov külügyi népbiztos közölte Kristóffy József magyar követtel, hogy „a szovjet kormány megalapozottnak tekinti a magyar területi követeléseket Romániával szemben és kész azokat támogatni a békekonferencián, ha ott kerülnének megoldásra.”¹² Nagy hiba volt elmulasztani a közös fel-

⁸ A magyar revízió az angol parlamentben. In *Magyar Külpolitika*, 1936. január, 17. évf. 1. sz. 12–13. Idézi Fürj Orsolya: *Magyarpárti lobbi a brit parlamentben a két világháború között*. In *Juvenilia IV. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk. Pete László. Debrecen, 2011, 77–86.

⁹ C. A. Macartney: *National States and National Minorities*. Oxford University Press, 1934, London, repr. 1968. Elemzése Beretky 2005, 74–76.

¹⁰ A beszélgetésről – apróbb stilisztikai eltérésekkel – mind Eckhardt, mind Auer beszámolt visszaemlékezéseiben. Bán András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Osiris Kiadó, 1998, Budapest, 77.

¹¹ Nyári Gábor: *A washingtoni vonal. Teleki Pál kísérlete egy magyar emigráns kormány létrehozására*. In *Rubicon*, 27., 5–6.sz. (2016), 130–133. Vö. Borbándi Gyula: *A Teleki-Pelényi terv nyugati magyar ellenkormány létesítésére*. In *Új Látóhatár*, 1966/2.

¹² Sipos Levente: *Kristóffy József moszkvai magyar követ*. In *Rubicon Online*: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kristoffy_jozsef_moszkvai_magyar_kovet/

lépést, amikor a Szovjetunió ultimátummal annektálta Besszarábiát, a mai Moldovai Köztársaságot. Az 1941. június 22-i, a Szovjetunió elleni német támadáshoz csatlakozó Románia és Szlovákia további esélyt kínált számunkra. Molotov 1941. június 23-án szinte udvarolt moszkvai követünknek: kormányának „nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele.”¹³ A magyar hadbalépés után Sztálin viszont – nem az 1919-es Kommünre, hanem az ellenforradalmi rendszer hangos szovjetellenességére és az 1941-es visszautasításra emlékezve – azonnal eldöntötte, hogy remélt győzelme után egész Erdélyt a mindenképpen a saját csatlósának szánt Romániának fogja adni.¹⁴

Amikor Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott a német-olasz-japán Háromhatalmi Egyezményhez, angliai barátai feloszlatták az Angol–Magyar Társaságot,¹⁵ Pelényi János washingtoni magyar követ pedig lemondott megbízatásáról. Egy jó év múlva, 1941. december közepére hazánk már a világ három nagyhatalmával állt hadiállapotban. Kétségkívül nagyon nehéz külpolitikai helyzetben voltunk, jórészt saját hibánkból, a kisebbik helyett a nagyobbik rossz lépést választva. Ugyanakkor a politikai elit józanul mérlegelő része, az erőviszonyokat jól ismerő, és a hitleri politikát morálisan is elutasító Nyugat-barát irányzat azt remélte, hogy a demokráciák szövetsége meg fogja érteni Magyarországot nehéz helyzetét és méltányolni fogja a háborús részvételt minél kisebb mértékűvé tenni igyekvő, majd a német szövetségből kiválni próbáló lépéseket. Ezek értéke azonban semmivé vált azzal, hogy 1944 márciusán Magyarország ellenállás nélkül fogadta a német megszállást, majd a Sztójay vezette bábkormány politikája a bűnök sorozatával a mélypontra vitte Magyarország nemzetközi megítélését. Eközben Szlovákiában azon a nyáron meg tudott szerveződni egy náciellenes felkelés, Románia pedig augusztusban – fiatal királya ügyes államcsínyével – átállt a szövetségesek oldalára. Így jutottunk oda, hogy a győztesek szemében Magyarország lett az utolsó csatlós, aki semmi jót nem várhatott az 1946-ban ismét Párizsban összeülő békekonferenciától.

¹³ A moszkvai magyar követség jelentései. 1935–1941. Vál. Peter Pastor. 1992, Budapest, 344. Idézi Szabó A. Ferenc: *Horthy Miklós és a kassai bombázás*. In *Valóság*, 54., 10. sz. (2011), 20–30. Vö. Sipos Levente: *A Kristóffy-távirat*. In *Rubicon*, 22. évf. 6. sz. (2011), 57–59.

¹⁴ Herczegh Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945*. Magyar Szemle Könyvek, 1999, Budapest, 359, 377.

¹⁵ Bán D. András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Osiris Kiadó, 1998, Budapest, 114–115.

A második Trianon

A háború alatt még mind a brit, mind az amerikai kormány méltányosabb határokat szeretett volna látni Közép-Európában, és ilyen terveket készítettek elő. Romsics Ignác bemutatta, hogy a washingtoni State Department az 1941-es határoknál jóval kisebb mértékben, de a határmenti, magyarlakta területek, így a Csallóköz, a Partium és Észak-Bácska Magyarországhoz tartozását javasolta.¹⁶ Rooseveltnél elnök egy nagy, közép-európai föderációt tartott optimálisnak, és annak vezetésében Habsburg Ottónak is komoly szerepet szánt.¹⁷ A brit történész C. A. Macartney 1942 és 1944 között több memorandumban is foglalkozott Magyarország határaival. A „győztes–vesztes” jutalmazás és büntetés helyett az egyenlő, méltányos bánásmódban látta a közép-európai népek tartós megbékélésének útját, optimálisan egy konföderáció keretében. Erdély esetében egy független erdélyi állam létrehozását tartotta a legjobb megoldásnak, ha ez nem lenne járható, úgy határrevíziót javasolt Magyarország javára a Partiumban és Székelyföld autonómiával való felruházását Románián belül.¹⁸

A második párizsi békekonferencián Magyarországgal 1947. február 10-én aláírt békeszerződésben azonban még a trianoninál is súlyosabb feltételeket volt kénytelen aláírni Gyöngyösi János, a kisgazdapárti Nagy Ferenc vezette négypárti koalíciós kormány külügyminisztere. A trianoni határokat visszaállítva és három faluval megtoldva, az önrendelkezési jog ismételt figyelmen kívül hagyásával tisztán vagy jelentős mértékben magyarok lakta területeket csatoltak el újra Magyarországtól. 1920-szal ellentétben a szerződés még papíron sem biztosította a szomszédos országok magyar lakosságának a nyelvhasználati és oktatási jogait. A 300 millió dolláros jóvátételi kötelezettség és a külföldi állampolgárokat a háború során ért vagyoni károk 66,5 százalékos kártérítési kötelezettsége rendkívül súlyos gazdasági terhet rótt a háborús pusztítások és az előbb német, majd szovjet fosztogatások miatt eleve tönkrement országra. Kizárólag a II. világháborúban vitt „vonakodó csatlós” szerep büntetése volt ez? De akkor ez miért nem érintette a náci Németországot Magyarországnál jóval lelkesebben kiszolgáló Szlovákiát és a szovjetellenes háborúban jóval nagyobb erővel részt vevő Romániát?¹⁹

¹⁶ Romsics, Ignác (ed): *Wartime American Plans for a New Hungary*. Boulder, Colo. and New York, Atlantic Research Publications, 1992

¹⁷ Kádár Lynn Katalin: *Eckhardt Tibor amerikai évei 1941–1972*. L'Harmattan, 2006, Budapest, 89–102.

¹⁸ Beretzky 2005, 119–121.

¹⁹ Két szomszédunk háborús szerepét plasztikusan mutatja be Ránki György (szerk.): *Hitler 68 tárgyalása keleteurópai államférfiakkal 1939–1944*. Magvető, 1983, Budapest

Az 1947-es békeszerződés előzményeit és döntéseit legújabbban a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen a közelmúltban tartott konferencia előadásai alapján készült tanulmánykötet mutatta be.²⁰ A téma szakértői széles spektrumban vizsgálták ezt a második Trianont. Gyarmati György, Ivánfi Miklós és Kiss Dávid tanulmányaiból látható, hogy a háború alatt és közvetlenül utána a Külügyminisztérium (elsősorban a béke előkészítésével megbízott Kertész István) és a Teleki Pál által létrehozott tudományos intézetek minden tőlük telhetőt megtettek azért, hogy a döntéshozók pontos képpel rendelkezzenek a Kárpát-medence néprajzi és gazdasági viszonyairól és a háború alatti magyar magatartásról. Szarka László, Popély Árpád, Zseliczky Béla, Vukman Péter és az erdélyi Lönhárt Tamás a szomszédos országokban a magyarságra nézve még a megvalósultnál is több hátránnyal járó terveket és a számukra minél előnyösebb béke érdekében tett politikai lépéseket ismerteti. Fülöp Mihály, a szerkesztő, az egész európai békerendezés, a nagyhatalmi politika keretébe helyezve tárgyalja az előzetes magyar illúziókat és az újabb elmarasztaló ítélet megszületését. A legfontosabb okra Baráth Magdolna mutat rá: Sztálin és a szándékait a gyakorlatban végrehajtó diplomata (kiemelten Majszkij korábbi londoni szovjet nagykövet) kőkemény magyarellenesség magatartása akadályozta meg, hogy a méltányosabb területi rendezést szorgalmazó nyugati javaslatokból bármi is megvalósuljon. Újdonságnak tekinthető, hogy még az 1920-as békéért elsődlegesen felelős francia politika is Magyarország javára akarta módosítani a trianoni magyar–román határt, de Bidault külügyminiszter javaslatát Molotov és emberei éppen úgy lesöpörték az asztalról, mint Byrnes amerikai és Bevin angol külügyminiszterét. A könyvben közölt térképek beszédes bizonyítékok erre. Cseh Gergő Bendegúz a fegyverszünetek betartásán öröklődő Szövetséges Ellenőrző Bizottságok tevékenységén keresztül mutatja be, hogyan építette ki a Szovjetunió befolyását, majd uralmát Magyarországon és a többi vesztes országban. A Magyarország iránt egykor barátságot és jóindulatot tanúsító hatalmak erejéből mindössze arra telt, hogy a csehszlovák kormány által kezdeményezett egyoldalú lakosság-kitelepítést, az etnikai tisztogatásnak akkori formáját a Szovjetunió ellenében megakadályozzák. A tanulmánykötet megállapításai egybevágóak Romsics álláspontjával az erdélyi kérdés méltányosabb megoldására tett, egyszerre józanságról, kompromisszumkészségről, egy együttműködő Közép-Európáról, és a magyar közösség számára a két világháború közti elnyomásnál jobb helyzete érdekében tett erdélyi és budapesti erőfeszítésekről.²¹

²⁰ Fülöp Mihály (szerk.): *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Dialóg Campus Kiadó, 2018, Budapest

²¹ Romsics: *Erdély...*, 341–416.

A trianoni seb gyógyítása

A két háború között itthon és külföldön megjelent, határrevíziót szorgalmazó komolyabb írások – az önrendelkezés elvére hivatkozva – reális, a lakosság nemzetiségi összetételén alapuló javaslatokat tartalmaztak. Az 1938–1941 közötti – nagyhatalmi kegy alapján született – határváltozásokat ugyan nem legitimálta népszavazás, de az akkori filmfelvételek is igazolják, mennyire egybeestek az ott élők kívánságaival. Ez mégis – kitűnő barátunk, Bryan Cartledge találó kifejezésével – fausti paktum volt, rettenetes árat fizettünk a Hitlerrel cimborálásért. A Kárpát-medencében a háború, a holokauszt és a szovjet Gulagba hurcolás a legnagyobb veszteséget a magyarságnak okozta, ezt tetézte a magyarok jelentős részének kitelepítése Csehszlovákiából. A kommunizmus évtizedei erőltetett iparosítással és céltudatos telepítéssel nagymértékben megváltoztatták a Kárpát-medence etnikai arányait, az 1947-es párizsi békeszerződéssel elvesztett városok nagy részében a magyar elem kisebbségbe szorult.²² Az 1920-ban közel három és fél milliót kitevő magyar kisebbség száma ma a két és felet sem éri el, a lakosságon belüli arányuk pedig jelentős mértékben csökkent. Magyarországon a rendszerváltozás igényében és előkészítésében a magyar kisebbségek nyomorúságának jelentős szerepe volt, az utódállamokban pedig a magyar kisebbségek a pluralizmus és a demokrácia elsőszámú támaszainak bizonyultak. Érthető, hogy sokakban fölmerül a kérdés: Nem volt lehetőség 1990 után az etnikai viszonyokkal jobban összhangban álló határokat létrehozni Közép-Európában? Az 1975-ben aláírt Helsinki Záróokmány nem zárta ki a határok békés úton történő megváltoztatását, ha ez két állam közös megegyezésével valósul meg. Ez megtörtént a két német állam esetében, de csak egy elmebajos hiheti, hogy Magyarország bármelyik szomszédja kész volt akár néhány falu átengedésére, mondjuk népszavazás útján. Ha Magyarország ennek erőszakkal, háborúval próbált volna érvényt szerezni, az megalázó katonai vereséggel végződött volna. Emellett hazánk Milošević Jugoszláviájához hasonlóan nemzetközi páriává vált volna, kizárva magát az európai integrációból, minden erkölcsi, politikai és anyagi támogatásból. Egyetlen ország sem támogatta volna Magyarország területi igényeit. De ha mégis lett volna ilyen ország, történelmünk már megmutatta, hogy nagyhatalmi támogatásból tartós eredmény nem születik, sőt, ennek a vége könnyen

²² Dávid Zoltán: *A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene*. In Valóság, 1980/8; Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztése a második világháborúban*. Püski, 1989, Budapest, 69.; Kocsis Károly – Kocsisné Hodosi Eszter: id. mű, 12–13.

lehet tragédia, amint ezt a II. világháború igazolta. Veszélyes illúzió azt hinni, hogy most más lenne az eredmény. De a külpolitikai tényezők-től eltekintve is tudomásul kell vennünk, be kell látnunk, hogy a száz év alatt a Kárpát-medence etnikai viszonyaiban végbement változások nyomán ma a határváltozás az álmodozások birodalmába tartozik. Ez azonban nem vezethet defetizmushoz, önfeladáshoz. A területi revízió zsákutcájából van kiút, Trianon valamiféle orvoslására, nemzetpolitikai céljaink érvényesítésére van lehetőség, esély.

1988-ban felvidéki fiatalok meghívtak Örsűjfalu melletti táborukba. Arról beszéltem, hogy Nyugat-Európában eltűnőben vannak a határok, szabad az utazás, a tanulás és a gazdasági tevékenység az egyes országok között. Ha egyszer Magyarország és szomszédai is eljutnának ide, megszűnne a határellenőrzés és a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció, az lenne Trianon meghaladása, a rossz békeszerződés következményeinek eltörlése. Nem gondoltam, hogy a kommunista diktatúrák napjai már meg vannak számlálva.

A rendszerváltozásnak köszönhetően az álmok megvalósulásához közel kerültünk. 1990-ben azt reméltük, hogy a kommunizmusból szabaduló országok követni fogják a nyugati példát, Dél-Tirolt, a finnországi svédeknek, a belgiumi németeknek, a német–dán határvidéken élő kölcsönös kisebbségnek biztosított jogi státust. Hogy a kisebbségeket elnyomó régi politikát fölváltja a türelem és az őszinte kibékülés. Naivság volt ez? Lehet, de más út nem volt. A verbális, pláne a fegyveres konfrontáció nem volt alternatíva, eredménytelenségre volt kárhozható, csak a két világháború köztinél nagyobb és erősebb magyarellenes egységfronthoz vezetett volna.²³ A 2004-ben elért EU-tagságunk és a schengeni rendszer azonban eltörölte Trianon látható jeleit, miközben a nemzeti kisebbségekkel szembeni türelmetlenség megmaradt. Ha szomszédaink politikusai ezen nem tudnak vagy akarnak változtatni, akkor nemzetközi keretben kell elérni a magyar kisebbségek önkormányzati, nyelvi és iskoláztatási jogainak és jövőjének a biztosítását.

A trianoni beteget a magyar kormányok – minden jó szándékuk és kezdeményezésük ellenére – nem tudták meggyógyítani, de a beteg él és szeretne fölépülni. Van-e remény a magyar kisebbségek helyzetének a rendezésére?²⁴ Az elvi megoldás régóta létezik. A nemzeti kisebbsé-

²³ A rendszerváltozás külpolitikájának egyik fő területét tárgyalja Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Osiris Kiadó, 2006, Budapest

²⁴ Számos tanulmány mellett főként a külpolitikai lehetőségeket mérlegeli tág történelmi keretbe foglalva színvonalas tanulmánykötetében Arday Lajos: *Nemzetállamok és kisebbségek. Történelem és iden-*

gek problémájának egyik első szakértője, Jászi Oszkár a Habsburg Monarchia felbomlásáról 1929-ben megjelent könyve utolsó soraiban összefoglalta a kiutat. „A valódi békéhez és konszolidációhoz vezető út csakis a következő lehet: 1. a határok revíziója minden olyan esetben, amikor egy homogén nemzeti kisebbséget nehézség nélkül lehet egyesíteni honfitársaival; 2. minden nemzeti kisebbség olyan hivatalosan elismert egységgé szervezése, amelynek joga van saját kulturális és oktatási rendszert fenntartani, s amelyet csak az állam iránti lojalitás korlátoz; 3. a túlcentralizált és bürokratikus államok decentralizálása a szabad helyi önkormányzat szellemében; 4. a kereskedelem akadályainak felszámolása, valamint a gazdasági és kulturális együttműködés lehetőségeinek növelése.”²⁵ Az első ponttól eltekintve ez egy ma is érvényes és megvalósítható program, amelyet továbbra is napirenden kell tartani.

A nemzeti szűkkeblőség ellenszere és az igényelt kisebbségi jogok, az önkormányzati igények teljesítésének legjobb útja a jogilag kötelező nemzetközi normák kidolgozása és érvényesülése lett volna. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990 júniusában, Koppenhágában elfogadott ajánlásai sokat ígértek, csakúgy, mint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésében 1993-ban elfogadott 1201-es határozat, de a végül megszületett Nyelvi Charta és a Kisebbségi Keretegyezmény nem tartalmazta az autonómiát, és számos kibúvót engedett. Reményt kínált még a Balladur francia miniszterelnök által kezdeményezett, és az Európai Közösség által 1995-ben aláírt Európai Stabilitási Egyezmény. Ennek lényege a kétoldalú jószomszédsági egyezmények rendszere és a nemzeti kisebbségi jogok garantálása volt.

Herczegh Géza nemzetközi jogász, a Hágai Nemzetközi Bíróság egykori tagja, joggal mondogatta, hogy „ha a jog ma már védi a ritka növényeket és a veszélyeztetett állatfajokat, mennyivel inkább kell védenie ennek a jognak, elsősorban a nemzetközi jognak, azokat az emberi közösségeket, amelyek hátrányos, sőt nem egyszer kifejezetten veszélyeztetett helyzetben vannak, ami eltűnésükkel járhat.”²⁶ Régi tapasztalat, hogy nem elegendő az egyének jogait védeni, hiszen az ember közösségben él és dolgozik, a különféle kisebbségi csoportok is védelemre szorulnak a többség, az állam túlhatalma ellen. Noha az ENSZ (a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Konvenciója 27. cikkelyében) és az

titás Közép-Európában. L'Harmattan, 2016, Budapest. A jelen tanulmány témakörében 63 nyilvános vitaesten elhangzottakat adja közre Gecse Géza: *Nemzetpolitika – szorítóban. Aspektus – határok nélkül 2002–2017*. Püski Kiadó, 2017, Budapest

²⁵ Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Gondolat, 1983, Budapest, 561.

²⁶ Kovács Péter: *Nemzetközi jog és a kisebbségvédelem*. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 13. Vö. Németh Csaba: *Realitás vagy ábránd: a székely autonómia-törekvésekről*. In *Miskolci Jogi Szemle*, 4. évf. (2009), 2. sz. 171.

Plugor Sándor: Kézfogások, 1972
(Illusztráció Illyés Gyula verskötetéhez, fémkarc, 145×200 mm)

Európa Tanács leginkább egyértelműen az 1993-as, 1201-es ajánlásban olyan jogokról beszél, amelyeket „csoportjuk más tagjaival közösen” lehet gyakorolni, és kijelenti, hogy a helyi önkormányzat kívánatos,²⁷ túl sok európai ország nem osztja és nem fogadja el ezt a nézetet. De gondoljunk csak bele: tagadhatatlanul létezik idegenellenesség (xenofóbia) és faji megkülönböztetés. Ezeknek az előítéleteknek az egyes személyek nem mint egyének az áldozatai, hanem mint egy bizonyos etnikai vagy vallási csoport vagy közösség tagjai. Ha a jogok megtagadása, a hátrányos helyzet kollektív alapon történik, akkor a pozitív törvényes garanciáknak is egy egész közösséget kell érinteniük. A nyelvi és kulturális közösségi jogokat a kulturális autonómiával, az egy területen helyi többséget alkotó nemzeti kisebbségek jogait pedig területi autonómiá-

²⁷ A kérdés jelentős irodalmának az összefoglalása: Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Gondolat, 2003, Budapest

val lehet eredményesen garantálni.²⁸ Szemben a gyakori ellenvetéssel, ez sehol sem etnikai alapon hozható létre, előnyös az adott területen élő minden polgár számára. Viszonylag friss példa erre az Egyesült Királyságban az úgynevezett devolúció, Skócia, Wales és Észak-Írország önálló tartományi parlamenttel járó önkormányzata.

Az Európai Unióban az őshonos nemzeti kisebbségekhez tartozó polgárok száma meghaladja az ötvenmillió főt. Egyes tagállamok e kisebbségek nyelvét és kultúráját támogatják, míg mások, ha kimondatlanul is, jogaik csorbításával mielőbbi beolvasztásukra törekednek. Ennek szomorú példája a fiatal ukrán nacionalizmus, amely egy törvényben – tízéves kor fölött – föl akarja számolni a lakosság közel egynegyedét alkotó kisebbségek iskolarendszerét.²⁹ Az Európai Nemzetiségek Föderatív Uniója (FUEN) elnevezésű kisebbségvédelmi szervezet az 1945 óta hiányzó, és Magyarország által is régóta szorgalmazott érdemi kisebbségvédelem érdekében indította el az európai Nemzeti Kisebbségvédelmi Kezdeményezést (Minority Safe Pack). 2018. áprilisig jóval az egymillió fölötti aláírás gyűlt össze, ezért az új összetételű Európai Parlament és Bizottság köteles a kérdést napirendre tűzni és intézkedéseket hozni a magyar és a többi nemzeti kisebbség jólétének és jövőjének biztosítása érdekében. A kezdeményezés sikerére is alapozva a Székely Nemzeti Tanács tavaly májusban indította el az aláírásgyűjtését a nemzeti régiók támogatása érdekében. Joggal állítja Izsák Balázs elnök, hogy a kormányoktól független európai uniós lépésekre van szükség, annak érdekében, hogy megmaradhasson a „Székelyföld székelynek, Kalotaszeg, Partium, Felvidék magyarlakta területei magyarnak”. A megfelelő számú aláírás összegyűjtésének tétje, hogy hiába léteznek kisebbségvédelmi ajánlások, hiába fogadott el az Európa Tanács fontos egyezményeket, amelyeket az összes tagállam aláírt, nehéz lesz számonkérni az európai kormányokon és szervezeteken a kisebbségi jogok megsértését vagy elhanyagolását. Pedig jogos és indokolt a cél: a régiók, köztük a közigazgatási hatáskörökkel nem rendelkező földrajzi körzetek lemaradását megakadályozni, megelőzni vagy behozni, a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót fenntartani, hogy közben sajátosságaik ne változzanak meg. Ehhez biztosítani kell számukra a hozzáférést a strukturális ala-

²⁸ A regionalizmussal és a kisebbségek autonómiájával foglalkozó magyar szerzők listája hosszú, Bakk Miklós, Bárdi Nándor, Bíró Gáspár, Éger György, Gerencsér Balázs, Grúber Károly, Halász Iván, Hamberger Judit, Joó Rudolf, Kántor Zoltán, Lőrincz Csaba, Molnár Gusztáv, Öllös László és Vizi Balázs írásait emelem ki. A nemzetközi horizontra is kitékintő alapvető munka Győri Szabó Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó, 2006, Budapest.

²⁹ Jeszenszky Géza: *Mi lett az ukrán–magyar barátságból?* In *Magyar Szemle*, 27. évf. 11–12. sz., 2018. november–december, 96–108.

pokhoz és más EU-alaphoz, forráshoz, programhoz. Meg kell teremteni a garanciákat a régiók gazdasági fejlődéséhez, ha azt akarjuk, hogy az Unió és az egyes tagországok kulturális sokszínűsége fennmaradjon.

Ábrándozás helyett arra kell koncentrálni, ami visszautasíthatatlan: a papíron, esetleg szerződésben is már létező jogok maradéktalan biztosításához. Mit is követelnek a magyar kisebbség képviselői a rendszerváltozás óta? Magyar föliratokat, magyar nyelvű oktatást, demokratikus önkormányzati jogokat. Ha azt akarjuk, hogy a demokratikus szellemben gondolkodó világ megértse és támogassa a kisebbségi sorban lévő magyarok jogos igényeit, a hazai politikai erőknek egységesen kell azok mellett kiállniuk. A szomszédsági politikában is az egyetértésre, idegen szóval konszenzusra kell törekednie az egymást váltó kormányoknak.

Trianon több, mint Erisz almája Közép-Európa népei között. A kisebbségi jogok biztosítása világprobléma, a béke és a nemzetközi stabilitás nélkülözhetetlen feltétele, hiszen az államok nem homogének, szinte mindegyikben jelentős számban élnek nemzeti, nyelvi kisebbségek. A Szlovákiában élő magyarok mártír-politikusa, Esterházy János már nyolcvankét évvel ezelőtt világosan megfogalmazta: „Az igazságos nemzetiségi politika sokkal nagyobb biztonsági koefficiens, mint sok-sok írott törvény, [...] biztosabb minden Maginot-vonalnál, mert semmi sem erősít meg egy államot jobban, midőn abban nemcsak a többségi, de a kisebbségi állampolgárok is teljes mértékben otthon érzik magukat.”³⁰

A magyar nemzet kulturális egységéből kiindulva erkölcsi és politikai támogatással, befektetésekkel, diplomáciai lépésekkel, érveléssel, kedvezménytörvénnyel, állampolgársággal tudjuk támogatni a határ túloldalára került magyarokat, ezzel egyúttal növelve egész Közép-Európa életszínvonalát, stabilitását és tekintélyét. Az együttműködési formák további erősítésére van szükség a Kárpát-medence magyar partjaival a nemzetpolitikai célok érdekében. Kíváncsú a határon túli magyar közösségek belső ellentéteinek csökkentése is, és ezzel a magyarok lanyhuló választási aktivitásának az erősítése. Ösztönözni kell a magyar nemzetiségű szülőket az anyanyelvű oktatási lehetőségek maximális kihasználására, bemutatva a magyar műveltség megszerzésének fontosságát, a magyar tudomány nagy eredményeit, és a magyar nyelvtudás kézzelfogható gazdasági előnyeit.

A Kárpát-medencében élő magyarságnak létérdeke, hogy békében és lehetőleg barátságban éljen valamennyi szomszédos néppel, nemzettel.

³⁰ Molnár Imre: *Esterházy János. 1901–1957*. Nap Kiadó, 1997, Dunaszerdahely, hátsó fedőlap.

Elvben ez nem nehéz, hiszen ma legtöbbjünkkel azonos katonai és politikai szövetségben, a NATO-ban vagyunk. Tagjai vagyunk a közös jólétet ígérő Európai Uniónak is, illetve két szomszédunk a tagságra törekszik. A jó együttműködésnek az alapja csak a többségi és kisebbségi népcsoportok alkotmányos egyenjogúsága lehet. Európa nyugati felében ez, a decentralizáció, a helyi demokrácia, az önkormányzat, az autonómia ma mindennapi gyakorlat. Európa országainak érdeke, az 1920-as és az 1947-es magyar békeszerződést előkészítő és aláíró nagyhatalmaknak pedig felelőssége, hogy Trianon legnagyobb kárvallottjai, a magyar kisebbségek végre föllélegezhessenek, és szülőföldjükön, őseik földjén ismét otthon érezhessék magukat.

Egyedül vagy barátokkal?

Magyarország és a nagyhatalmak 1848-ig visszamenő viszonyának áttekintéséből fontos és megszívlelendő tanulságok vonhatók le. Teljességgel alaptalan és rendkívül káros az 1930-es években a szélsőjobboldal publicisztikájában megjelenő és újabban ismét gyakran elhangzó vélemény, hogy „egyedül vagyunk,” hogy a Nyugat mindig ellenségesen tekintett a magyarokra: cserbenhagyta a szabadságharcokban, a határok kérdésében pedig mindig ellenünk foglalt állást. Még a szovjet, illetve orosz magatartásban sem volt kizárólagos a magyarokkal szemben a szlávokat és a románokat támogató állásfoglalás, ahogy ez 1940–41-ben meg is mutatkozott.

A nyelvében elszigetelt és a történelmi területének nagyobb részét elvesztő magyar nemzet számára a biztonságot és jólétet garantáló jövőhöz – szerintem – minél több barát szerzésén és megtartásán vezet az egyetlen út. A két párizsi ítélet alapvonalait meghatározta a két világháborúban a vesztes oldalon álló helyzet, de a részletek, a rendkívül részrehajlóan meghúzott határok tekintetében az számított, hogy a baráti beállítottságú szakértőknél és politikusoknál többen voltak és nagyobb befolyással rendelkeztek az elfogult és/vagy ellenséges érzelmeket táplálók. Ráadásul ezek közül sokan kezdetben rokonszenveztek a magyarokkal, és csak a megalapozott bírálatukra adott agresszív magyar válaszok fordították őket érzelmileg is ellenünk. A magyarellenes elfogultak között Sztálin szerepe volt a legkárosabb, hiszen 1946-ban a többi nagyhatalom méltányosabb magyar határokat tervezett és támogatott. Az 1956-os forradalommal és 1989-ben vitt szerepünkkel visszanyertük a demokratikus világ rokonszenvét. A NATO- és EU-tagságunkkal sok szövetségest, köztük őszinte barátokat nyertünk. Ez garancia minden esetleges támadás, agresszió ellen, és minden más veszéllyel szemben – legyen az járvány, migrációs nyomás vagy klímaváltozás – segít a közös föllépés.

Nem az a jó barát, aki sosem bírál, csak dicsér. A kritikát nem sértődéssel és haraggal kell fogadni, abból okulni kell. Az I. világháború előtti, az akkori hazai sajtó és a közhangulat által ellenségesen fogadott bírálat jogossága ma vitathatatlan. Gál István, az angol–amerikai kapcsolatok kutatója és a közép-európai sorsközösség hirdetője már 1939-ben rámutatott az akkori *Magyar Nemzet* hasábjain, hogy „a magyar önvizsgálat nagy klasszikusai szinte szóról szóra azonos hangnemben nyilatkoztak a magyar sorskérdésekről, mint az angol publicisztika radikális elméi. A különös csak az, hogy a magyar visszhang elsősorban az uralkodó rétegeknek kedvező, bírálatmentes angol magyarszakértők iránt viseltetett megértéssel. A belső magyar fejlődés szempontjából pedig csak haszonnal járt volna a szlávbarát, magyarbíráló, szociális, 'baloldali' angol történészek, jogászok és publicisták műveit behatóbban megvizsgálni és a tanulságokat levonni.”³¹ Voltak, akik ezt az 1910-es években is látták, mint Jászi Oszkár, vagy az 1930-as és '40-es években Szekfű Gyula, Keresztury Dezső és Illyés Gyula. Utóbbi a *Magyar Csillag* folyóirat főszerkesztőjeként tanácsolta, hogy nézzünk szembe a kedvezőtlen véleményekkel, „nem az igazat mondják-e? Nem kitűnő leckealkalmak-e elsősorban hibáink levetésére?” Az indokolt korrekció csak ezután jöjjön. A hivatalos körök általában lehurrogták mind a belülről, mind a kívülről érkező jótanácsokat. Ha hallgattunk volna rájuk, másként alakult volna a magyar történelem.

A több mint négy évtizedes kommunista diktatúra alatt a kisebbségi sorba került magyarok kettős elnyomás alatt éltek, ráadásul magántulajdonukat is elveszítették. Az 1989–90-es rendszerváltozással esélyt kapott a magyarság hatalmas anyagi, demográfiai és erkölcsi veszteségei legalább részleges pótlására. Harminc év alatt életszínvonalban, az infrastruktúrában, az ország külső arculatában elért jelentős fejlődés földrajzilag és társadalmilag egyenlőtlenül oszlik el, másrészt szomszédainkhoz és sorstársainkhoz képest eredményeinkkel nem lehetünk elégedettek. A 20. század borzalmai elmúltak, de ma új veszélyek jelentkeznek, és ezek egész Európát, sőt az egész emberi civilizációt fenyegetik. Egyedül ezekkel aligha tudunk megbirkózni, de a valódi barátokat fölszerve, velük együttműködve orvosolhatjuk a 20. századi balsors és balítéleteink máig ható következményeit, és – sorstársainkkal együtt – a 21. század nyertesei lehetünk. Ez az utolsó kétszáz évünk tanulsága és üzenete.

³¹ Gál István: „Magyarország és a dunai államszövetség”, In *Magyar Nemzet*, 1939. november 26., ill. Gál István: *Magyarország és az angolszász világ*. Argumentum Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2005, Budapest, 215.

PRITZ PÁL

ÚJ SZELLEMI FRONTOK TÖRTÉNELMÜNKBEN

Első rész

Sokaknak a többes szám bizonyosan újdonság. Kezdjük a nulladik esztendővel, 1945-tel. Micsoda év! És nem méltányolt nagy vízváltást. Forradalom zajlott akkor hazánkban. Nagy társadalmi erők mozdultak meg, hogy egy valóban modern ország szülessen. Még dúltak a harcok, amikor márciusban megalakult a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete. Spontán módon, erős támogatottsággal. Olyan komoly nevek álltak mögéje, mint Supka Géza, a Magyar Nemzeti Múzeum új vezetője, Deér József, akit a Teleki Pál Tudományos Intézet irányításával bíztak meg, s leginkább Szekfű Gyula. Akié az ifjúság – közhelyes igazság – azé a jövő. Az új élet elképzelhetetlen volt a középiskolai tanárok átnevelése nélkül. Az ezt célzó tanfolyam április közepén indult, és a bujkálásából előbukkant Szekfű Gyula a korszellemre hangoltan intonálta: „A középosztály eljátszotta a lehetőséget, hogy övé legyen a hatalom”. Szájából süvített e kijelentés.

Révai József, a magyar – immáron nem magyarországi, hanem magyar – kommunisták főideológusa, a központi pártlap főszerkesztője a súlynak megfelelően válaszolt. „Szekfű Gyula minapi előadása a Pedagógusok Szakszervezetében – a kommunisták a szabad szakszervezetet az egész tanári társadalom legitim képviselőjének ismerték el – megérdemli, hogy ne úgy vegyünk róla tudomást, mint szürke napi eseményről, hanem felfigyeljünk rá és gondolkozzunk rajta.” Révai nem felejt, s nem is akar felejtetni: Szekfű messze több volt egy nagy történésznél. Ő a háborút vesztett, múltba zuhantan is itt maradt Magyarország egyik arca volt, aki termékeny munkásságával hatalmas történeti tudását ideológiai szerkezetbe illesztve tárta olvasói elé. És ezzel azt üzenté annak idején, hogy Horthy Miklós országlása felel meg a nemzet érdekének, az ő (Hóman Bálinttal írt) *Magyar története* a magyar történet. Az a történet, amely nem folytatódhat másként, mint *birodalmi* alakzatban. Ez a történész ideológus mondta most osztályos társai szemébe: eljátszottuk, eljátszottátok a hatalmat.

A kommunistáknak tehát volt bőven min gondolkodniuk. „A magyar értelmiségnek az a rétege szólalt meg itt, mely akar tanulni a nemzetet ért katasztrófából. Üdvözljük Szekfű Gyula előadását, mert szolgálta vele a magyar értelmiség újjánevelését.” A hang tapintatos, az átnevelés rideg tényét az újjánevelés szavába burkolja.

„Mi, kommunisták, az Ideiglenes Nemzetgyűlésen jelentettük ki, hogy az értelmiségnek nem a vádlottak padján, hanem a magyar nemzeti egység táborában van a helye. Azt hirdettük, hogy az értelmiség nélkül az ország nem épülhet újjá. Ezt a kijelentésünket azóta sokszor idézték a fejünkre. Ha reakciós közigazgatási emberek, háborús uszítók, népellenes szolgabírák eltávolítását követeltük, a válasz sokszor az volt: értelmiség nélkül nem lehet kormányozni! Az értelmiséghez intézett, becsületes együttműködést felajánló szavunkat sokan a reakció védelmére próbálták felhasználni.”

A polgári radikális Csécsy Imre és Pogány Ö. Gábor, a szociáldemokrata Horváth Zoltán, a névtelenül Révai „elvtársat” leveleivel bombázó egyik újságolvasó e kommunista szavakban természetesen nem a reakció védelmét, hanem az eszme tisztaságának a csorbulását, az új világ nem ízlésük szerinti berendezkedését félték.¹ Miközben hitelt hitték, hogy végre felvirradt a szép jövő, s benne az ő napjuk. Az őskommunista Kassák Lajosnak nem az értelmiség csatlakozásával, csupán szerepnélküliségével volt baja. Kun Bélával már 1919-ben szembe került. Miért fogadta volna el most marginális helyzetét? Problémájára nem volt gyógyír. A központi pártlapnak Révai volt a főszerkesztője. A felelős szerkesztő Horváth Márton, a lap második embere. Rakoncátlankodásaival gyakran bosszantotta Révait, ám azt csak egy pontig tehette, a pártfegyelem igazodásra szorította. Dolgainak az adott súlyt, hogy a volt moszkvai és a volt hazai kommunista vezetés egybeolvadásának a ténye eltörölte, de ki nem törölhette a múltat. Berzenkedő írásával Kassák egyet tehetett: a polgári radikális *Világ* szerkesztőségébe vitte, ahol publikáltatott.

Az elfogulatlan baloldali olvasónak nem volt Révaival oka az aggodalomra. Annak, aki beérte, hogy a középpel és a jobboldallal szemben legyen biztosabb a világ. Vagyis nem elvtársai rovására akart magának helyet taposni. „Szekfű Gyula előadása jó alkalom arra, hogy kijelentsük: álljuk és valljuk ma is, amit négy hónappal ezelőtt mondtunk. *De nem a konokul reakciós, javíthatatlanul népellenes »értelmiséggel« akarunk együttműködni, hanem azzal, melynek Szekfű Gyula is képviselője*”. Révai természetesen a hatalom nyelvén beszélt. Következőleg semmiféle biankót nem állított ki a történész számára. Lehet ő bármily fontos, a kommunisták számára az értelmiség egyik, bár fontos képviselője. Hiszen „Szekfű Gyula, az ideológus és történész nem áll közel hozzánk. Még megtérésében sem vérbeli demokrata; mint konzervatív mondja ki a marasztaló

¹ Ständeisky Éva: *Csábtánc és kiszorítódás. Az Új Szellemi Front*. In *Múltunk* 2005/1. 4–40. – Tanulmányom megírására nem csekély mértékben nagy tudású kolléganőnk írása ösztönzött; az általa feltárt gazdag anyag sokat segített írásom elkészítésében.

ítéletet az országvesztő »középosztály« fölé. És e rideg szavak után mértéktartó eleganciával hajol meg előtte. „De éppen abban, hogy konzervatív létére mondja ki az ítéletet és ismeri fel a munkásság és a parasztság nemzetmentő hivatását: van bizonyos erkölcsi és tudományos bátorság, mely előtt meg kell hajolni.”

Két munkáspárt létezett akkor e hazában. A kommunisták által elképzelt modern Magyarországhoz *egy* illett. Ám Rákosi Mátyás még Marosán Györgynek is hiába tett az indulásnál ilyen ajánlatot.² 1948-ig maradt a kettő. Akkor a kommunisták kiscsömböcként nyelték le őket. Az 1890-ben megalakult Szociáldemokraták Magyarországi Pártja messze mélyebben gyökerezett a magyarországi társadalomban, ám még mindig csak ez volt a neve, míg a kommunistáké már büszkén *magyar* kommunista párt. Ráadásul Révai József pártja az országot megszállva tartó Szovjetunió támogatására biztosabban számíthatott. A két párt közötti eszmei rokonságot a generalisszimusznak a nagy háború alatt az egyház és a nemzeti irányában történt fordulata is erősítette. *Sztálinért és a hazáért* – e jelszó alatt mentek halni milliók, hogy a hitleri pestistől megmentse a birodalmat, s vele az emberiséget. Mindebből következően Révai úgy beszél a munkásság és a parasztság nemzetmentő hivatásáról, mintha ez kizárólag pártjának hitbizománya lenne. És ugyancsak kizárólag pártja álláspontja szerint körvonalazza Szekfű életművét is. Vagyis egy szót sem veszteget arra, hogy a másik munkáspárt történelemszemlélete szerint (azt közismerten Szabó Ervin véste mélyen a párt elméletileg járatosabb tagjainak tudatába) sok minden bizony jelentősen másként festett. „Tudományos és erkölcsi bátorság nélkül Szekfű Gyula az utolsó néhány évben nem fordulhatott volna szembe mindazzal, amit az elmúlt negyedszázad alatt hirdetett. A *Három nemzedék* szerzője, az 1919-es ellenforradalom egyik vezető ideológusa, a germán–magyar történelmi »közösség« hirdetője, a magyar szabadságharcok szkeptikus bírálója, aki évszázados függetlenségi harcainkat hamis német analógiával »kismagyar« törekvéseknek bélyegezte, a »szellemtörténet«, akinek iskolája a behódolás, a kompromisszum, a néptömegek nélkül és ellenére való politika szellemének képviselőit, Széchenyit, Deákot, Görgeyt igyekezett igazolni, a gerinces helytállás, a nemzeti ellenállás, a népre való apellálás képviselőivel szemben”.

Révai a harmincas évek második felében, a Komintern ösztönzésére döntően az általa kidolgozott népfrontos kommunista történelemszemlélet tükrében állítja ki Szekfű Gyula bizonyítványát. Tudja, hogy mi-

² Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956* (Szerk. Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente) Napvilág, 2002, Budapest, I. kötet, 156.

ként fest a szociáldemokrata történelemfelfogás: éppen ő zúzta annak idején porrá. A két párt történelemszemlélete közötti jelentős különbséget nem említve a kommunista álláspontot összaloldali állásponttá növelve mondja ki a verdiktet: „a 25 éves rendszer vezető történettudósának »megtérését« el kell fogadni, még ha nem meaculpázás formájában történik is”.

Gyakorolt-e Szekfű önkritikát vagy sem?³ Kezdjük azzal a nem perdöntő kérdéssel, hogy az 1945 előtti cselekedeteit az érintett elegendő önbírálatnak tartotta. Ez adott számára biztos alapot ahhoz, hogy lenézze társait. Akikkel 1945. június elején Rákosi Mátyás és Révai József asztalainál teázott. Természetesen az 1945-ös Új Szellemi Frontról beszélünk. Gömbösnél 1935-ben heten vagy nyolcan voltak, Rákosinál harmincan. „Őszintén elmondták, hogy ők mennyire angolbarátok, hogy mi nem tetszik nekik a Vörös Hadseregben és a kommunista pártban”. Ám azután „nagyon elégedetten és egyetértően nyilatkoztak” róluk. Erre Szekfű: „Ez semmit sem jelent, ezek gerinctelen emberek, tavaly Szálasi alatt ugyanúgy beszéltek, és két évvel ezelőtt Kállayval is”.⁴

Révai József szavaival ismételjük: gyakorolt önbírálatot. Ha nem is meaculpázás formájában, de megtért, és ez a megtérés elfogadtatott.

Révai a történelemszemléletbeli különbségről hallgat, de az ellenvetéseket nem sepri a szőnyeg alá. „Vannak, akik szerint Szekfű Gyula megtérését nem szabad elfogadnunk. A demokrácia szigorú erkölce – szerintük – azt követeli, hogy az új Magyarország eszmei építői és nevelői közé csak azokat engedjük, akiknek múltjában nincsen folt, csak azokat, akik az elmúlt negyedszázadban inkább magányos elszigeteltségbe vonultak, de nem alkudtak meg.” Ám a szociáldemokraták sokszor megalkudtak: 1920-ban a munkásság „kérges tenyerét” nyújtották békülékenyséjük jelekül Horthy Miklósnak. Az 1921 végén Bethlen Istvánnal kötött kiegyezésükért is megkapták a magukét a kommunistáktól. Azután – nagyot

³ Ständeisky Éva ellenben bölcsen mondja: „Szekfű 1945-ben joggal tarthatta elegendő önkritikának a háború alatt született műveit, mindenekelőtt a *Valahol utat vesztettünk* cikksorozatot, az 1920-ban először megjelent *Három nemzedékre* vonatkozóan pedig az 1934-ben írt kiegészítést, az *És ami utána következik* című esszét. In *Múltunk* 2005/4. 8., 10. lj. – Magunk hozzátesszük, hogy Szekfű kimondatlan önbírálatnak vette minden bizonnyal politikai szerepléseit is. Tehát a *Népszava* 1941. évi karácsonyi számában, aztán a Történelmi Emlékbizottságban (amelyben volt visszalépése, de nem annyira, mint vaskos munkában ma, indirekte olvasható), személyes kiállítását Schönherz Zoltán mellett, írásbeli kiállítását a szintén kivégzett Borkanyuk Alex mellett.)

⁴ Féja Géza, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Németh Imre, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron és talán még Kerék Mihály. (Őt csupán Féja említi 1941-ben.) Szekfű szavaira Rákosi Mátyás a forrás, aki kereken három héttel később Moszkvában tartott a magyarországi helyzetről előadást, és benne a harminc vezető értelmiségivel történt összejövetelről az SZK(b)PKB Georgi Dimitrov vezette Nemzetközi Tájékoztatási Osztályán. In *Múltunk* 1994/4. sz. 216. (Póth Piroska forrásközlése.)

ugrunk az időben – 1942 tavaszán élesen bírálták a Történelmi Emlékbi-zottságban a belügyminiszteri kérést akceptáló, annak megfelelően visz-szafogott magatartásukat. Révai most a harc logikája jegyében stilizálja meg nem alkuvóvá e politikát. Mert célja az, hogy a kommunista felfo-gáshoz az egész baloldal igazodjon. A kommunistáké volt a reális felfo-gás. Helyesen mondja ideológusuk: „országot építeni, népet nevelni *csak* külső és belső emigrációval nem lehet. Az elmúlt reakciós korszaknak pedig éppen az volt egyik szomorú, de jellemző következménye, hogy *megalkuvás nélküli harc*os demokratizmus a magyar intelligencia soraiban *alig* volt. Ami demokratizmus volt, az inkább az ellenforradalomból való ki-ábrándulásnak, a konszolidációs reakcióval való meghasonlásnak volt az eredménye, mint a népi törekvésekkel, a tömegek mozgalmaival való összeforrásnak.” Az egész korszak sommásan reakciónak mondott mi-nősítése természetesen történetietlen, a néptömegek történelmi szerepe a szokásosan idealizált, ám az értelmiségről mondott szavai fedik a valósá-got, mint az is, hogy a demokratizmusnak a rendszerből való kiábrándu-lás volt a fő forrása.

Tűpontos helyzetleírása sokkal több, mint Szekfű tudományos és erkölcsi bátorsága előtti meghajlásának megindokolása: „Ha *csak* azok-kal akarnánk együtt haladni, akik nem jobbról jöttek balra, hanem min-dig a baloldalon álltak, maroknyi emberen kívül alig volna útítársunk. Vegyük ehhez hozzá, hogy az intelligenciának azok a képviselői, akik rendíthetetlenek maradtak ugyan, de nem csatlakoztak szervezett népi tömegerőkhöz, az elmúlt negyedszázadban reménytelen és befolyástal-an szekta-szerepre voltak kárhozthatva. Tisztelet és becsület a maroknyi rendíthetetlennek, de a magyar értelmiség újjánevelésében a becsületes »megtérteknek« nagyobb szerepük lesz, mint nekik.” Kemény szavaival Révai a párttörténetben mindig kimondja a kimondhatatlant is. Mely szerint az illegális kommunista párt maroknyi rendíthetetlenjei „az el-múlt negyedszázadban reménytelen és befolyástalan szekta-szerepre voltak kárhozthatva.” Csupán a „szervezett népi tömegerők” fikciójá-nak fenntartásával hagyja meg magának az esetleges ilyen támadással szembeni védekezésre a lehetőséget.

„Ne áltassuk magunkat” – járja körül, valójában nem is csupán az ér-telmiség, hanem az egész ország átállásának a témáját: „a magyar érte-lmiség zöme még nem »tért meg«. Optikai csalódás, ha a következetesen demokratikus intelligencia maroknyi csapata azt hiszi, hogy a politikai változás egymagában és magától szabaddá tette az ő igazságai számára az utat. Sajnos, *nem!*”

Plúgor Sándor: A grófi szérűn, 1977
(Ady Endre-vers illusztrációja, 265×330 mm)

Révai cikke 1945. április 19-én jelent meg a *Szabad Népb*ben.⁵ Igaz, 1944 decemberében a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésben a régi rendszer bukásáról már kétely nélkül beszéltek, utána a harcok azonban elhúzódtak. Az utolsó német katona nem április 4-én hagyta el az országot, hanem csak 11-én. Az átállás tempója fergeteges, mérete társadalmi volt. Ezért kell Révainak az új hatalom valóban meggyőződéses híveit figyelmeztetnie az önáltatás veszélyeire: „a magyar értelmiség zöme még nem »tért meg«. Optikai csalódás, ha a következetesen demokratikus intelligencia maroknyi csapata azt hiszi, hogy a politikai változás egymagában és magától szabaddá tette az ő igazságai számára az utat. Sajnos, *nem!*”

⁵ A demokratikus magyar kormány kormány április 18–19-én ülésezett első ízben a fővárosban.

És azután ideológiai sallangoktól, frázisoktól mentesen ábrázolja a valót. „A magyar értelmiség zömének hangulata ma a megriadás és az útvesztés. A neofiták hangoskodása ne tévesszen meg senkit. Még az értelmiségnek az a része is csak kisebbség, melyet őszinte honfíbu emészt és a magyar tragédián való magába szálló kétségbeesés. A többséget anyagi gondok gyötrik. A többség elvesztette a perspektívát, az utat, a fejlődési célt a maga és az ország számára. Hogy a magyar intelligencia e többségének segítsünk a magához térésben, az eszmei magához térésben, az eszmei talpra állásban és kiegyenesedésben, hogy segítsünk neki visszatalálni a néphez és az ország jövőjében való hithez, ahhoz nem elég a rekrimináció, az elmúlt évtizedekben elkövetett bűneik és tévedéseik felhánytorgatása. *A megtérésre hajlamosakat nem szabad magukra hagynunk és tétlenül várni, míg beérnek bennünket, hanem elibük kell mennünk.* Üdvözlölni kell azokat, akik legalább elindultak előre.”

Révai megalapozottan óvott a neofiták hangoskodásától. Szekfű Gyula figyelt fel először azokra – nem voltak kevesen –, akik önmaguknak adtak amnesztiát. E gusztusos jelenségre ő használta először az „önamnesztia” kifejezést. „Neki tűnt fel először, hogy milyen gyorsan tudták egyesek elfeledni saját kellemetlen múltjukat.”⁶

Ebben a lankasztó valóságban az a háromszavas mondat is, hogy „Szekfű Gyula elindult”, bizony szürke, napi eseményné degradálódott. „Elindult nem most, hanem már akkor, amikor kiállt a függetlenségi mozgalom mellett és amikor kijelentette: valahol utat vesztettünk. A *Három nemzedék* írója ezt a nemzetre mondta, de talán önmagára is értette.”

Révai a talánból egy pillanaton belül bizonyosságot formál, és a historikusnak szegezi a kérdést: mondja meg, hol tévesztett utat. Úgy fogalmaz, hogy Szekfű „eddig még nem mondta meg”, „hogy hol tévesztett ő utat”. Tovább fűzött, jogtalan szavaival már támad. „A magyar értelmiség csak azt láthatta, hogy az ellenforradalom egyik fő ideológusa, a bethleni korszak hivatalos történésze, új utakat keres, de arról, hogy ez az útkeresés az 1919-es ellenforradalom és a bethleni korszak elítélését jelenti-e, tőle magától még nem hangzott el vallomás. *Szekfűre is áll, ami a magyar értelmiség nagy részére* – mondja, és megint bírálunk kell –, *hogy amikor kiábrándult az ellenforradalomból, nem ment túl rajta.*”

Leginkább Révainak kellett tudnia, hogy irreális Szekfű Gyulán számonkérnie az ellenforradalom meghaladását. Hiszen a történetben számos ízben azok tudtak/tudnak érdemben, és nagyobb károkozás nélkül változtatni elavult, avíttá lett dolgokon, akik a hatalom védte bensőségben cselekedtek/cselekszenek. A történész ideológus messze

⁶ Rákosi Mátyás: i. m. 139.

nem unikálisan a *rendszeren belül* akarta a csődöt mondott keresztény középosztályt a parasztsággal leváltani. Közhelyes szavakkal, ez az út a reformátorok útja. Velük szemben vannak a forradalmárok. 1918–19 bukott forradalmi után Magyarországon nem volt erő a rendszer forradalmi úton történő megkérdőjelezéséhez. Ha nincs a háborús vereség, Horthy Miklós ágyban, párnák között halt volna meg a Várban. A háborús vereség fordította meg a sorsot.

Révai tehát bölcsen tette, hogy Szekfűtől a *mea culpa*t nem szorgalmazta, de miért kínozza a tudományos önbírálatot értelmetlen követelményével? Hiszen a tudományos önbírálatot a historikus joggal érezhette feleslegesnek. 1934-ben ezt a feladatot bizonyos értelemben elvégezte. Azt az elgondolást, hogy a rendszeren belül legyen egy új középosztály, a rendszer sírba süllyesztésével maga a történelem írta felül. Előadásában pedig – amint azt mindkét munkáspárt lap azonos módon adta vissza – ezt a lényegét kimondta.⁷

Révai József már 1945 elején megmondta Erdei Ferencnek, hogy mit fognak a magyar parasztsággal tenni: földjeiből kiforgatják, lekulákozzák, kolhozokba szervezik. Ezt a kíméletlenséget Szekfű Gyulával szemben is alkalmazza: „[...] De azt sem hallgathatjuk el, hogy Szekfű Gyula még nem ért annak az útnak a végére, melyen elindult. Előadása után nyugtalanul kérjük, vajon nemcsak azért fordult-e az országvesztők ellen, mert hűtlenül sáfárcodtak a 25 év előtti »eszményekkel« és vajon helyesli-e nemcsak a magyar demokrácia előretörését, hanem a magyar demokrácia *eszményeit* is?”⁸ A történelem kegyetlen természete az elmúlt 75 esztendő során nem változott. Nagy-nagy előrelépés, hogy a kín finomodott, és az életet a törvény ismét hatékonyan védi. A színpad és annak kelléktára lett merőben más, az vonja ködbe Révai József nyugtalanságának okát. 1945-ben az első pillanattól az volt a nagy kérdés e honban (is), hogy a demokráciának a szovjet vagy a nyugati típusú válfaja honosodik-e meg. És ezzel együtt: marad-e a kapitalista berendezkedés vagy sem?

Közben arról lehetett olvasni, hogy demokráciát kell teremteni, hogy nemzet és demokrácia ugyanaz. Rákosi munkáit lapozva láthatjuk, hogy már címükben is túlteng a demokrácia kifejezés. Rákosi nevéhez a terrorrendszer kifejezés is tapad, de abban, hogy így lett, hatalmán kívül nagyon sok minden közrejátszott.

(Folytatjuk)

⁷ Tehát más szavakkal ugyanazt mondjuk, mint Ständeisky Éva a 3. l-j-ben jelzett helyen.

⁸ A cikket az 1945 nyarán *Új Szellemi Front* címmel kiadott füzetben – erről alább részletesen írunk – ismét megjelentették. Ott az idézet helye 12.

GYULAI GYÖRGY

„SZIA, KEDVES BARÁTAIM”

– *Nyájás centenárium a pozsonyi várban,
a „független személyiségek” hatalmon Szlovákiában*

Szlovákia kampánnyal kezdte az évet, február 29-én tartották a parlamenti választásokat. Az nem lehetett titok, hogy már a 2016. márciusi választást követően is csak bajosan összetákolta harmadik Fico-kormány nehezen viheti végig a ciklust, ami végül sikerült. Ám korábbi eredményeit meg sem fogja közelíteni 2020-ban. Ez a nagymácsédi Kuciak-gyilkosság¹ és az ezt követő országos tömegtüntetések nyomán már egészen biztos volt. Ennek ellenére, bár a Smer² 10 százalékot veszített népszerűségéből, mégis 18,3 százalékos eredményével még mindig az ország második politikai ereje maradt.

Az egyértelmű győztes 25 százalékkal, 2016-hoz képesti támogatottságát több mint megkétszerező Egyszerű Emberek és Független Személyiségek mozgalma (Obyčajní Ľudia a Nezávislé Osobnosti), az „OLaNO”. Speciális képződmény, nem csupán a neve. Eleinte csak egy négyfős zárt csapat alkotta, de tagjai ma sincsenek többen pár tucattal. Hivatalos, nyilvános lista nem ismert, csak egy adat, hogy a tagság 45 fő. Ilyen tekintetben kvázi egy országos szervezet nélküli választási párt. Noha immár – 2012 óta – saját nevével a harmadik választáson vett részt, egyre több nem parlamenti tisztséget is elnyerve, mint az elnök szülővárosa, Nagyszombat megyei vezetőjét, s amely poszt az immár csúcsra jutott kormányfő, Igor Matovič unokatestvéréé, Jozef Viskupicé.

Matovič, még a pozsonyi Comenius egyetemi tanulmányai befejezése előtt kezdett vállalkozásba, és rövidesen sikeres direkt marketing- és hirdetési média-vállalkozás nőtt ki a keze közül. Nem lehet ettől független eredmény, hogy amikor 2010-ben első ízben indult – akkor még csak – három társával a választásokon, hiába kaptak csak utolsóként helyet a mostani koalíciós partnere, a Szabadság és Szolidaritás (SaS) országos listáján. Tudni kell, hogy Szlovákia arányos választási rendszerében a szavazók maximum négy jelölt listás sorszámát bekarikázva

¹ Ján Kuciak oknyomozó újságíró, egyetemi oktatót és menyasszonyát 2018. februárban bérgyilkosok ölték meg. Az eset után a korrupt maffia-leszámlálás keltette felháborodásban előbb a kulturális, majd a belügyminiszter mondott le, végül Robert Fico kormányfő is, a kormányzó Smer-Szociáldemokrácia elnöke. A gyilkosság körülményeit tisztázó eljárás immár két és fél éve vezető hír a médiában, és még korántsem derült mindenre fény.

² Smer: Irány – Szociáldemokrácia, Robert Fico eddig háromszoros ME nemzeti-baloldali pártja, az EP-ben a Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetségének tagjai a képviselői.

előnyhöz juttathatják kedvencüket. Ugyanis, ha a listára leadott szavazatok 3 százalékát eléri az így megjelölt induló, úgy a teljes lista élére kell sorolni. Ennek a módszernek némely hátránya mellett előnye, hogy közvetlen felmérést mutat az adott jelöltek valós népszerűségéről. Így mindenesetre a hirdetési szakember és barátai mind be is jutottak a törvényhozásba, hogy a politikum e koncentrált piacán megmutathassák magukat. Mint látjuk, eredményesen.

Általában nehezen kiszámíthatónak tartják vetélytársai a március 21-ével hivatalba lépett új miniszterelnököt, mert fürge észjárással gyakran él meglepő fordulattal. A kereskedelmi médiaguru-vállalkozó mindenkori legfőbb témája a korrupció és az ellene folytatandó örökös harc. Ez Szlovákiában a politikától a gazdasági érdekeken keresztül a szervezett bűnözésig húzódó, számos halálos áldozatot követelő probléma évtizedek óta.

Matovičnak sosem jelentett akadályt, hogy saját frakcióbeli társai ellen forduljon használható gyanú esetén. Ilyen régi ügye volt egyik mostani koalíciós partnerével, Kollárral. Ám egyébként is kiváló érzéssel keltett mindenkor feltűnést, szenzációt akcióival. Ilyen meghökkentő lépésnek tekinthető egy magyar szempontból sem közömbös esemény. A 2010-es egyszerűsített kettős állampolgársági magyarországi törvényre kampány-válaszul az első Fico-kormány, ugyan a szlovák alkotmánnyal ellentétes módon, a szlovák állampolgárok kettős állampolgárságát durván szankcionáló, állampolgárságtól való megfosztást írt elő. Ez nagy feszültséget keltett. A 2010-ben két esztendőre hatalomra kerülő ellenzék ezt a szankciót, a Most/Híd-dal kötött koalíciós megállapodása szerint el szeretne volna törölni. A közös kezdeményezéssel viszont Matovičék szembefordultak a SaS-os frakcióban, és a többi, velük együtt, elvben a Radičová-kormányt támogató frakció szándékával³. Ebben a kérdésben a két évig ellenzékbe szorított Fico-féle Smer mellé állt képviselői csoportjával, arra hivatkozva, hogy enélkül a Ján Slota-féle, szélsőséges nemzeti párt malmára hajtának a vizet. Ez persze a

³ Az állampolgársági törvény a 2010-es kampányban jelentősen felértékelődött. Tudni való, hogy ezt megelőzően a szlovák állampolgársági szabályozás elismerte a kettős állampolgárságot, sőt ma is bizonyos speciális esetben a határon kívül élő szlovákok esetében (például a mai Szerbia, Románia, Ukrajna és Magyarország) biztosítja a lehetőséget. A kifejezetten magyarellenes szándékkal meghozott törvényi változásnak amúgy semmi értelme sincsen eredeti célját illetően. A 2010-es évek első felében az ez alapján állampolgárságtól megfosztott szlovák polgároknak csupán mintegy tizede vesztette el állampolgárságát a magyar megszerzése miatt. A szlovák belügy 2020. februárban közzétett statisztikája miatt viszont már mindössze 3,8 százalékuk. Az összesen 3 217 megfosztásból mindössze 124 esetben volt a szankció alapja a magyar állampolgárság megszerzése. A legtöbben azt a német és cseh miatt (23–23 százalék) veszítették el. Megelőzi még a magyar felvételét az ausztriai (15,4 százalék), a brit (11,3 százalék), vagy az amerikai (4,9 százalék) állampolgárság. A Matovič-kormány egyik fontos, várakozással figyelt ígérete, hogy hogyan intézkedik ebben az abszurd helyzetben.

Radičová-kormányban résztvevő Most/Hidat érintette a legrosszabbul. Viszont nézhetjük úgy a dolgot, hogy igaza lett, hiszen Ján Slota pártja 2012-ben nem jutott be a szlovák parlamentbe, ahogy idén sem. Újabb fordulatként viszont, bár nem ő személyesen, de egyik, már OL'ANO-párti képviselője, az árvai Alojz Hlina keltett nagy feltűnést a szlovák törvényhozásban. Felszólalásában, 2012 májusában bocsánatot kért Ján Slota megválogatás nélküli sértéseiről, amelyekkel a hírhedt Nemzeti Párti képviselő valaha is a magyarokat illette.

Mindenképpen elmondható, hogy a viszonylag fiatalnak számító, 47 esztendő, új kormányfő máris dörzsölt, tapasztalt politikusnak tekinthető, akitől azonban abszolút nem idegenek az akár váratlan kezdeményezések.

A kormányváltás Szlovákiában a járványhelyzet legizgalmasabb napjaiban zajlott. Irigyléssel tekinthet számos ország a józan, szlovák példára, ahol a fenyegető vész idején a politikai ellenfelek teljes összhangban és egyetértésben intézkedtek a járvány megfékezése ügyében. Európa talán legszigorúbb intézkedéseit még éppen a leköszönő, Smer-es Peter Pellegrini kormánya hozta meg, miközben lakosságárányosan négyszer annyi fertőzöttet mutattak ki akkor Szlovákiában, mint Magyarországon. Márpedig aki figyelte a járványhelyzet híradásait, tudhatja, hogy Szlovákiában nem a magyar statisztikai adatgyűjtés elvét követik. Sokkal kevesebb beteget és elhunytat jelentenek hivatalosan COVID-19-pozitívnak minősítve. A szinte drákói, prompt intézkedésekkel elérték, hogy mára a fertőzöttek száma csak 42 százaléka a magyarországinak. Továbbá, bár valamivel több esetben szűrték a fertőzékenység személyeket, de a koronavírusosként azonosított halottak száma is csak ötöde a magyarországinak a hivatalos statisztikában.

Első megközelítésre egy olyan kormány, amely négy, egymással vetélkedő pártból alakítható ki, labilisnak tűnhet. Mégis látszólag igen simán zajlottak az egyeztetések. Persze Szlovákiában eleve közös, egy még igencsak új nemzetállamnál voltaképpen érthető módon, az eléggé egységes nemzeti alapú szemlélet a balszéltől a jobbszélig. Itt a négy koalíciót alkotó párt pedig ideológiailag is egyaránt a jobbközépre sorolható be. Az OL'ANO – ha az európai pártcsaládok felől nézzük – a kormány egyetlen Európai Néppárti tagszervezete. Igaz, nem régen, hiszen tavaly igazolt át az ECR-től⁴. Viszont a SaS, bár legtöbbször csak mint li-

⁴ Az Európai Konzervatívok és Reformerek frakciója, amelynek a Brexit után immár legnagyobb pártja a lengyel PiS.

berális pártot említik, de elsősorban klasszikus, gazdasági liberális párt, sőt, inkább libertáriánus. Így mindjárt érthetőbb lehet, hogy az EP-ben az ECR-ben ülnek képviselői. Vezetője, Richard Sulik gazdasági miniszterként bizonyíthatja válságkezelésben a képességeit. A Sme Rodina (Család Vagyunk), szintén a SaS-ból kivált formáció, vezetője Boris Kollár vállalkozó. Mint vállalkozó, talán mint másik dudás, nem került be a kormányba. Mivel egyes kényes ügyekben az ő neve is forgott már, esetleg csak emiatt lett házelnök. A negyedik koalíciós párt a Za L'udi (Emberekért), a tavaly leköszönt köztársasági elnök, Andrej Kiska formációja. Itt feltehető, hogy annak ellenére csatlódott az ex-elnök az elért eredményt illetően, hogy bőven hibahatáron belül kapott kevesebbet, mint amennyire mérték. Igaz, listája népszerűsége a kimutatások alapján októberben volt a legnagyobb, akkor még duplája volt a végül elért 6 százaléknak. Mégis inkább valószínű, hogy átgondolhatta, hogy furcsa egy volt államfő, amikor egy kis párt élén akár egy kevésbé fontos tárca minisztere, akárcsak egy legkisebb koalíciós frakcióvezetői tisztséget tölt be. Leginkább e megfontolásnak tulajdonítható, hogy pártját hátrahagyva, egészségügyi okokra hivatkozva lemondott mandátumáról. Mindez a két pártélettől eltávolodott vezetőjű párt koalíciójában Matovič kezére játszhat. Amúgy a 150 fős parlamentben alkotmányozó többséget jelentő, kilencven mandátumot meghaladó, 95 fős többségéből egy hosszabb távon is működtethető formációt gyúrhat magának. A lehetőség adott. Főleg, hogy a Kiska-listáról megörökölt, regionális fejlesztésekért felelős miniszterelnök-helyettese, Veronika Remišová régi ismerős. Mielőtt átigazolt volna az ex-elnökhöz, korábban az OL'aNO listavezetője volt.

Kérdés lehet, miért hozott össze egy akár alkotmányozásra alkalmas többséget, holott a három közül akármelyik középpárti partnerét kihagyhatta volna. Nos, ha a vezető fő témájához, a korrupcióhoz, illetve annak gyökereihez is hozzá akarna nyúlni, akkor az ügyészi, bírói rendszeren is szükséges lehet változtatnia. Ám az is távlatos megfontolás lehet, hogy az ideológiailag hozzá közel álló jobbközép szervezetek legyenek csak mind összevonva az irányítása alá. Egyik se legyen olyan pozícióban, hogy az óhatatlanul kiábrándulókat az ellenzékiesség szűzi pózával összegyűjtögethessék. No és leginkább magyarázat lehet az is, hogy az OL'aNO listáján számtalan, szó szerint is „független egyéniség” került a parlamentbe: a sikeres teniszezőtől a tánctanárig, vagy egy korábbi maffiagyilkosság áldozatának édesanyjaként országosan ismertté vált asszony. A pár tucatnyi társaság teljes listáját több független irányzat listáiból állították össze, kiegészítve jónéhány volt kereszténydemokrata képviselővel. Így bölcs előrelátás részéről, hogy amennyiben a kormányzás nehéz terhe alatt Matovič előéletéhez hasonló, önálló el-

képzelésekkel fellépő szakadárak akadnának, ne forgácsolódhasson el túl hamar a kormányzati többség.

Hogy ellenfelei vádjaival szemben nem igazán megfontolatlan a kiszámíthatatlansága, ezt demonstrálja, hogy egy kvázi profi karrier-diplomatát választott a külügyi székbe. Ivan Korčok – elvben a SaS minisztereként – a washingtoni misszió éléről tért haza a külügy élére, de korábban a Smer-kormány államtitkára is volt, viszont szolgált olyan pozíciókban, mint berlini, NATO-, illetve EU-s nagykövet.

Mégis, talán a legérdekesebb megoldás, ami egyben a pragmatizmust is sugározza, hogy a belügyminisztere Roman Mikulec, aki a katonai hírszerzés volt ezredese és vezetője. E minőségében a Brünnben végzett jogász-közgazda, eredetileg vadászpilóta 2013–19 folyamán vád alatt állt, de végül felmentették. Biztonságpolitikai szervező-menedzseri ki-nevezésének kvázi jó indoka a vírushelyzet, amivel – magyar szempontból talán sajnálatosan – elütötte e tisztség betöltésétől a sokáig befutóként emlegetett Grendel Gábort⁵. A július idusán negyvenéves Grendel a legnagyobb kereskedelmi televízió, a Markíza főhíradóját vezette huzamosabb ideig, míg 2010-ben a kereszténydemokrata belügyminiszter, Daniel Lipšic szóvivője lett. Az OL'ANO listáján 2016 óta kétszeres parlamenti képviselő. Amikor Matovič arra hivatkozik, hogy a szlovák parlamentben neki van a legtöbb megválasztott magyar képviselője, nem csak egyedül reá hivatkozik, hiszen legalább származását vagy nyelvtudását tekintve több mint tíz képviselőt emlegethet. Közöttük Grendel messze a legismertebb és legnépszerűbb a már felemlített „felkarikázásban” megmutatkozó sikerei szerint. Egyelőre parlamenti alelnökként, neutrális funkcióban növelheti tovább ismertségét és népszerűségét.

A koronavírus lefolyása után Szlovákia új miniszterelnökének a legnagyobb kihívása biztosan a gazdaság helyreállításának munkája lesz. Lévéen, ha tarthatunk ettől, a világban elhúzódó válság bontakozna ki, az közvetlenül hat az autógyártásra, főleg annak eladásaira, az pedig a szlovák nemzetgazdaságnak igen meghatározó méretű része. Világviszonylatban is kiemelkedő, hogy a teljes nemzetgazdasági kibocsátás mintegy 10 százalékát teszi ki. Ezen belül nem a luxus típusokat gyártja és szereli össze a szektorban dolgozó mintegy nyolcvanezer szlovákiai

⁵ Grendel Gábor (1980) újságíró, édesapja a 2018-ban elhunyt Grendel Lajos, Kossuth-díjas író, aki az 1989–90-es rendszerváltó, polgári-liberális ellenzék, a Független Magyar Kezdeményezés meghatározó alakja volt. Az FMK az úgynevezett bársonyos forradalom, a cseh rendszerváltozáshoz vezető tüntetéssorozat szlovákiai mozgalmának magyar ágaként határozható meg. Ebből alakult azután az akkori SZDSZ-szel jó kapcsolatokat ápoló Magyar Polgári Párt, amely az 1998-as szlovákiai választástörvény-reform következtében a Duray-féle Együttéléssel, valamint a Bugár-féle Magyar Kereszténydemokrata Mozgalommal a máig működő választási pártban kényszerült egyesülni Magyar Kolláció, majd 2012-től Közösség Pártja, majd legutóbb Összefogás néven.

munkás, hanem benzinüzemű népautókat gyárt, amelyek forgalmának válságérzékenysége nagyobb.

A trianoni békediktátum centenáriuma inkább Magyarországnak és a magyaroknak nevezetes év, mintsem Szlovákia számára. Ami 1918–20-ban történt, az a mai szlovákság számára inkább a csehszlovakisták működése volt, és nem annyira a kifejezetten és elkülönülten értelmezett szlovák nemzeti törekvések érvényesülése. Hiszen ne feledjük, hogy 1993 januárjában a szlovákság szakított a csehekkel, és ezzel együtt a csehszlovakizmussal. Persze azt se gondoljuk, hogy ez a megkülönböztetés annyira foglalkoztatná az egyszerű embereket. Mindezek leginkább olyan régi, múltba vesző ügyek, amelyekről azokkal az ismeretekkel rendelkeznek, amiket viszont még a kommunista–csehszlovakista közoktatás narratívája hozott a tudomásukra. Viszonylag kevés a száz éve történetekkel foglalkozó kutatás, anyag. Szinte feldolgozatlan, mellőzött korszak, és még inkább hiányzanak az alapkutatások. A szlovákság tudatát romantizált legendák határozzák meg. Részben az első köztársaság, részben a kommunista időkből. Az egyes szlovák történészek által rögzített tények sem igen ismertek szélesebb körben, hogy voltaképpen 1918/19. fordulóján a Felföldet és Csallóközt (valamint Kárpátalját/Rusinszkrét) érintő katonai hódítás történt. Az más kérdés, hogy ami a magyarokhoz hasonlóan egyszerűen csak kvázi „meg történt” a szlovákok túlnyomó többségével, végül elvezetett az önálló szlovák állam létrejöttéhez, és mint utólag be is bizonyosodott, a többségnek rövidesen jobban megfeleltek az új keretek, mint a régiek. Ezt a magyarokétól messzemenően eltérő tudatot pedig ismerni kell, amikor értelmezni akarjuk, hogy mi történt a pozsonyi várban június 2-án, kedden.

A februári parlamenti választásokon a közvéleménykutatók által jóslottnak megfelelően egyik magyar párt sem került be a törvényhozásba. Egyetlenegyszer – egyébként érdekesen ugyanakkor – mérték mindkét formációt a parlamenti, 5 százalékos küszöb fölé. Az MKÖ (Magyar Közösségi Összefogás) árnyalatnyival jobban szerepelt az utolsó közzétett felméréshez képest, és 3,9 százalékos kapott, míg a Most/Híd az előjelzett felét, 2 százalékat kapta meg a leadott szavazatoknak. A két párt együtt talán a felét kapta meg a magyar választók szavazatainak. Az elemzők azt valószínűsítik, hogy az OL'ANO minden tizedik szavazója ezúttal magyar volt. Vagyis mintegy 2,5 százalék, ami által ötödével több magyar támogathatta Matovič mozgalmát, mint az elvben szlovák–magyar közös pártot, a Most/Hídat. A 16 jelentősebb magyar lakosságú járásból 13-ban Matovič győzött – lévén a többi magyar szavazatok megoszlottak a két magyar párt között. Ez sokat elmond a

felföldi magyar pártok helyzetéről. Hiába mentek a 2007-es MKP tisztújítás elnökválasztásán alulmaradt Bugár Bélával szakadárként a Hidat létrehozni, a választók a Csákyval maradók hitelességében, tisztakezűségében mégsem bíztak jobban. A magyar kártyára játszó, az elitben Slota⁶ miatt joggal páriaként kezelt Nemzeti Párttal birkózó, a „másik szélsőséges pandant” szerepét égették reájuk magyar és szlovák vetélytársaik. Ugyanakkor a pénzemberek távoztával erőforrásaiban megrendült párt azóta is megújulási válsággal küzd. Nyilván nem segített, hogy a belső vetélkedésben a „hidasok”, rájátszva a többségi szlovák kommunikációra, mint a magyarországi nemzeti oldal, kvázi revizionista szeparatistának állították be őket. A mégis mellettük kitartó választóik így a nemzeti identitásukat fontosabbnak megélő, markánsabb válláló, többnyire idősebb korosztályok.

Mindehhez képest a Most/Híd azt az elméletet próbálta ki a gyakorlatban, hogy túllépve az etnikai szavazás gátján, egy nyugatos, gazdasági-liberális, közép-jobb pártként szlovákok tömegeit megszólítva hozzanak létre egy nagyobb, kormányképes néppártot. Ezt az eszmét jó húsz éve dédelgették felföldi, magyar politikusok, amikor még a szlovák politikai palettán ilyen meghatározó párt nem volt. A több cikluson át meghatározó Meciárt gyanúsíthatták túlzott oroszbarátsággal, a kereszténydemokraták kissé korosztály-párt voltak, és a szélsőséges nemzeti párt időnként 10 százalék felett szerepelt a választásokon. A 2009-es szakítás utáni első erőpróbán 2010-ben elért legjobb, 8,1 százalékos eredményükkel akár áltathatták is magukat ezzel. Ám az azóta lezajlott választások elemzése megmutatta, hogy az alapfeltételezésük merő idealizmusnak bizonyult. A Most/Híd szavazói 80-90 százalékban magyarok maradtak, alkalmi listára felvett és a „felkarikázás miatt” nem túl jól elsült szövetségekkel tudtak olyan szlovák szavazókat megszólítani, akik feltételezhetően vagy magyar származású, identitást váltott polgárok, vagy vegyes házasságban élnek, vagy abból származnak. Mindenképpen az átlagtól eleve inkább elfogadóak a magyarokkal szemben. Közben a politikus-vállalkozóknak mindenkor fontos, hogy pártjuk hatalmon legyen. Ennek következtében – érthetően – 2016-ban nem tudtak ellenállni annak, hogy azokkal lépjenek kormányra, akik ellen addig meghatározták magukat, a Fico-féle Smerrel, illetve a bornírt

⁶ Ján Slota, bányamérnök, a Szlovák Nemzeti Párt ikonikus elnöke 1994–1999, illetve 2003–2012 októbere között, 1990–2006. között Zsolna polgármestere. Édesapja a kommunista titkosrendőrség besúgója lett fia fiatalkorú bűnözői cselekményei miatt. Botrányai aktív politikusként általában részegen tett megjegyzéseiből származtak, fél évvel második elnöksége után kizárták párjából hűtlen kezelés vádjával. Ezt követően ittas vezetés, majd veszélyeztetés, megrontás és szexuális visszaélés vádjával indult ellene eljárás.

össellenséggel, a Nemzeti Párttal. Ez pedig különösen rányomta bélyegét a hitelességükre. Mindezt még tetézte a 2019 tavaszán himnusz törvénybotrányként elhíresült történet. Amikor koalíciós partnerük, a Nemzeti Párt által beterveztett törvényjavaslatot figyelmen kívül, de megszavazták a képviselőik. Az idegen himnuszok eléneklését is komoly pénzbírsággal sújtó jogszabályt végül sikerült módosítani. Ám a fiaskó és kezelése – az, hogy nem voltak a hibának elégséges személyi konzekvenciái – tovább rombolták a párt hitelét.

Most pedig, amikor a Matovič-koalíció kvázi azt a politikai mezőrészt fedi le, illetve kínálja fel a választóknak, amire a Híd eredendő koncepciója szólt volna, ugyancsak afelé mutat, hogy véglegesen vége a dalnak. Bár úgy tűnik, annyira elmerültek a személyes ellentétekben az MKÖ⁷-s vetélytársakkal, hogy ezt még mindig nem akaródzik észrevenni.

Ezen előzmények után tehát természetes, ha a szlovák pártok megkörnyékezik a gazdátlanra vált magyar szavazókat, hiszen már eddig is voltak körükben támogatóik akár a politikai bal-, akár a jobboldalon.

Matovič tervezett gesztusa is teljesen józan számítás volt, hogy néhány udvarias kedveskedéssel közelebb hozza magához országa lakosságának még mindig mintegy tizedét kitevő magyarokat. Mégis, a két közösség teljesen eltérő tudása, és az eseményekről szóló felfogása előre programozta a felemás kimenetelt. Mindenképpen elismerést érdemel a bátorság, amivel hozzányúlt egy érzékeny kérdéshez, valamint érthető az óvatosság, a nem azonnali és teljes áttörés.

Amikor híre ment a magyarok körében, hogy az új miniszterelnök meghív a centenáriumba mintegy száz prominens magyar, vezető értelmiségit a pozsonyi várba, két nappal a számunkra gyászos emlékeztű évforduló előttre, akadt, aki csakugyan valamilyen jelentős fordulatban reménykedett, hiszen Matovičtól szinte bármi kitelhet. Mások borúlátón provokációra, egy semmit sem érő, felszínes lekezeléssel számoltak, pedig Matovičnak ez nem lehetett valódi szándéka. Politikusként ő hasznos és népszerűséget akarhatott learatni, főleg három nappal a budapesti látogatása előtt. Erre utal az át is vett, meg nem is átvett MKP-s memorandum miatti „vad hiszti”, ami ahogy jött, úgy ment. Viszont a legtöbb felföldi magyar rezignáltan nem számolt semmivel. Miért lett tehát leginkább nekik igazuk?

⁷ Az MKP, az 1998-as Magyar Koalíció Pártja nevet 2012-ben a szervezet fűleki kongresszusán Magyar Közösség Pártjára változtatta, majd 2019 novemberében, miután a Most/Híd-dal hosszas alkudozások, üzenetések mellett sem sikerült közös indulásról megállapodni, több kisebb magyar mozgalommal és pártkezdemenyezéssel, továbbá a Csemadokkal létrehozta a Magyar Közösségi Összefogást, az MKÖ-t, a 2020-as megmérettetésre. Utóbbi elnöke, Bárdos Gyula lett az összefogás listavezetője.

Amikor május 29-étől kezdve a miniszterelnök meghívói sorra megérkeztek a politikusokhoz, önkormányzati és egyházi vezetőkhez, művészekhez és mindenkihez, aki egyáltalában számít, az a kezdeményezés komolyságát üzentte. Az MKP vezetőinek viszont ezen a kiemelten jelképes időpontú alkalmon tudván-tudták, hogy számos támogatójuk borúlátó a tervezett eseménnyel kapcsolatosan. Egyáltalában részvételeüket óhatatlanul egy félreértett, jópofizós, kedélyes december elsejei román–magyar koccintáshoz hasonlíthatják, egy, ezen az évfordulón igen szokatlan szlovák–magyar fogadáson. Az nyilván nem alternatíva, hogy nem tesznek eleget a meghívásnak. Nemigen lehetett más választásuk tehát, hogy még meg sem ismervén Matovič ajánlatát, de megfogalmazzák kéréseiket. Egyébként csupa olyan óhaj, amelyek a híres wilsoni elveket annak idején a Népszövetség alapidokumentumába foglalt, és nem melleleg a trianoni békeparancs szövegébe is belefoglalt kisebbségvédelemmel összhangban vannak. Mindezeket az elvárásokat ugyan az 1947-es párizsi békeszerződés már nem ismételte el. Ám azóta számos nemzetközi jogi, sőt EU-s közös vívmány ad ezekre, ha nem is kötelező előírásokat, de ajánlásokat.

Igor Matovič köszöntője inkább spontánnak készült, de elkészült. Erre utal, hogy a „Szia, kedves Barátaim” magyar nyelvű, közvetlen megszólítást nem sikerült nyelvtanilag egyeztetni, de a megszólítottak korához, viselt tisztségéhez igazítani sem a tegező formával. Tekintetbe véve, hogy amúgy Matovič kiváló képességű debatter, és igen tapasztalt média-szereplő, egyfelől elárul egy komoly saját bizonytalanságot, amikor papír alapján beszél. Bevezetőül megemlíti, hogy fejből szokott beszélni, talán most is jobb lett volna. Mert így a hallgatóságot nyomban bizonytalanságba taszította, hogy készült az eseményre, vagy sem. Szia, és papírból. Amúgy nyilván igen, készült. Ám ha papír nélkül beszélt volna, nem árulja el, hogy mennyire nem akart, vagy csak nem mert bármi olyat mondani a magyaroknak, ami szlovák politikai ellenfelei által ellene fordítható. Négyparti koalíciójának két parlamenti ellenzéki pártja van: balról a Smer 38 képviselővel. A jobbszélről pedig az egyenesen szélsőséges radikálisként elkönyvelt, szlovák nemzeti néppárti hagyományokra, a múlt század fordulójának legjelentősebb szlovák politikusára, Hlinkára hivatkozó, de extrém jobbos Kotleba, a Mi Szlovákiánk Néppártja 17 képviselővel. Ahogy ismert, a nemzeti kérdésekben a Fico-féle Smer sem a szociáldemokrácia internacionalista hagyományát követi. Elképzelhető, hogy a nyájas, barátkozós kezdeményezés ezért is kell, hogy ennyire felszínes maradjon. Tekinthejtük úgy is, hogy most kiderült: magyar barátai, sem Berényi volt MKP elnök, sem Grendel nem készítették fel

P.

Plúgor Sándor: Öreg báránnyal, 1994
(tus, papír, 630×490 mm)

az események várható magyar felfogására, fogadtatására. Avagy csak nem hallgatott rájuk, és ezért beszél olyasmiket, amiket egy, a magyarok iránt abszolút nem érdeklődő, átlagos szlovák gondolhat a közoktatásból merített ismereteire támaszkodva, ha amúgy ennek egyes kedvezőtlen beállítási ellenére azért jóindulatú marad irányukban. A beszéde nem hosszú, de számos közhelyes és pontatlan, megalapozatlan, felszínes elemet, anakronizmust tartalmaz. Ezek lehetnek elszórt, pontatlan fogalmazások, mint a tudvalevőleg törvényes utód nélkül elhunyt Corvin Mátyás leszármazottjainak említése, miközben nagy uralkodónknak pont nem volt nyugati rokonsága. Ennél a történeti áttekintő résznél a szokásos szlovák megközelítéssel él, ami általánosságban jogos. Eszerint a magyar királyok a szlovákság királyai is voltak, és hosszú évszázadokig együtt véreztünk a közös csatákban. Ezután a dél-szlovákiai maffia közös felszámolására hívta fel hallgatóságának figyelmét, valamint a természeti értékek megőrzésére, felemlítve, hogy a Csallóköz és Bodroghöz Szlovákia éléskamrája. Itt fordulatot vesz a beszéd, és a magyar többségű területek látnivalói mellett elismeri a gasztronómiai teljesítményeket, illetve a kürti – egyébként kétségtelenül kiváló és különleges minőségű – borokat⁸. Megtudjuk később azt is, hogy a Galánta melletti Felsőszeli egy magyar biotermelőjétől visz ajándékot a csehországi hivatalos látogatására, saját készítésű bodzaszirupja mellé. Felsorolt néhány klasszikus, illetve kortárs irodalmárt és zenei nagyságot, akik a mai Szlovákia területén születtek. Beszédében visszatérő elem a nyelvhasználat. Ám nem tér ki arra a valamennyi utódállamra jellemző anomáliára, hogy a magyar anyanyelvű és többségi területen élő magyar diákokat is alapvető pedagógiai hibával nem idegennyelvként tanítják az utódállam nyelvére, hanem mintha anyanyelvük volna. Ez pedig biztosítja az eredménytelenséget. Mégis, legyen szlovák, nagyukrán, román vagy szerb az adott utódállam, ezt a pedagógiaiilag leírt és közismert problémát nem képesek tudomásul venni száz év múltán sem. Mintha ideológiai korlát gátolná, hogy tudomásul vegyék, hogy nemzetállamuk területén létezhet őshonos nemzeti közösség, amelynek nem az államnyelv az anyanyelve. Vagy mintha valamiért ez céljuk volna. Ha a kormányfő ezen a téren változtatna, közelebb kerülhetne hangoztatott céljához. A beszéd alapján – mivel Matovič kifejezetten kéri, hogy a magyarok tanuljanak meg jól szlovákul, hogy nyelvi problémák miatt nehezen érvényesülve nehogy utóbb elhagyják Szlovákiát – gondolhatjuk, hogy részéről ez csupán szakmai tájékozatlanság.

⁸ Esztergom és Érsekújvár között félúton fekvő Kürtön Sütő Zsolt, valamint a Kasnyik és Mátyás pincészetek borai valóban komoly figyelmet érdemelnek.

Többször szerepel a beszédében – így fő üzenet – a kinyújtott kéz, „a 100. évfordulón a közös cselekvéshez közös dolgaink megoldása érdekében.” Ez az alapvető üzenete: a múltért nem kér bocsánatot, csak a jelen egyes esetleges megkülönböztető hátrányaiért, de a közös jövő érdekében összefogásra szólít. Ide tartozik egy vérbeli jó kommunikátorhoz illő fordulata, egy pozsonyi belvárosi építkezésen elkapott felszólításból: „Nyomd a maltert, Pista!” Ezt Szlovákia közös építésére értelmezve futtatja ki, megemlítve, hogy annak idején Budapest felépítésén valóban rengeteg szlovák dolgozott. Persze eközben mit sem tud, így nem érzékeli, hogy a mai szlovák fővárossal ez az összehasonlítás lehet kényes érzéseket keltő. Hiszen a koronázóváros még a második háborút követő hontalanság éveit is többé-kevésbé tulajdonképpen német-magyar többségű maradt, amit a kitelepítések, illetve nagyobb mértékben az úgynevezett „reszlovakizáció”⁹ szüntet meg végleg. Amiről a szlovákság többsége ténylegesen nem tud, hiszen elhallgatott ügy, illetve az elitje nem is akar tudni. Természetesen a két igencsak eltérő tudattal és élményanyagból származó érzésekkel rendelkező közösségnek ettől még nyilvánvalóan együtt kell működnie. Egymásra vagyunk utalva. A környező világ kihívásainak egyikünk sem lehet képes megfelelni, ha csupán az egymással szembefordító 20. századi sérelmeinkre figyelünk.

Természetesen nem könnyű. Viszont a monarchia feldarabolása után, a 21. században újra egy, a térségünket nagyobb keretbe foglaló, integráló rendszer részei vagyunk. A magyarság sem végezte még el a gyászunkat, dolgozta fel valós tények alapján a múltját. Ellenben az is tarthatatlan, hogy az együttélő szlováksággal, amellyel a nyelvünkön kívül talán legközelebbi a kultúránk, még mindig tudatlanul és a történeteket negligálva kell együttműködnünk. Viszont csakugyan együtt kell működnünk.

Igor Matovič pozsonyi gesztusa nyugodtan tekinthető legfőbb politikai ellenlábasa, Robert Fico pragmatikus szomszédsági politikája folytatásának. Annak, hogy „nyomjuk együtt a maltert”, a szlengben persze van egy perojáló jelentése is, de nyilvánvalóan nem erre akart célozni, hanem hitet tett annak a szomszédsági politikának a folytatása mellett, amely az elmúlt tíz évet jellemezte. Azokról a problémákról, amelyekről nem tudunk megegyezni, nyilvánosan nem beszélünk, jobb híján kerül-

⁹ A Benes-dekrétumok alapján a magyarokat és németeket kollektív bűnösneként megfosztották állampolgárságuktól. Ezeket a személyeket azután lakosságcsere keretében igyekeztek kitelepíteni az országból. A jogfosztottság alól mentesülhetett, aki reszlovakizációban színleg elmagyarosodott szlováknak vallotta magát. Akit ki sem telepítettek és nem is „reszlovakizált”, végül 1948-cal, a kommunista fordulat évével kezdték újra jogokkal is rendelkező emberszámba venni.

jük. Pragmatikusan a jövőre koncentrálnak viszont, amiben közös érdekeink vannak: „együtt nyomjuk”. Ettől remélve, hogy idővel közelebb kerülünk egymáshoz, és megoldást találhatunk az első kosár témáira is. A június 5-i budapesti látogatása is ennek a jegyében telt, és a szlovákiai sajtó is sikeresként tálalta.

Az MKP vezetői által készített memorandum intermezzója viszont nem mellékes. Ahogy már szó esett erről, főleg az identitását erősebben megélő támogatókra tekintettel, egyszerűen nem tehették meg, hogy nem készítenek legalább egy kívánságlistát. A nyolc „memorandista” összeállítója prominens képviselői a magyarságnak: Öry Péter, Auxt Ferenc, Bárdos Gyula, Csáky Pál, Cziprusz Zoltán, Farkas Iván, Gergely Papp Adrianna, Furik Csaba, Menyhárt József és Viola Miklós. Kérdéses, hogy Matovičot ténylegesen meglepte-e a kétnyelvű dokumentum átadása. Hiszen ez nem derült égből jövő villámcsapás volt. Alábecsülénél Matovič egyébként mindenki által elismert képességeit, a csapattal egyetemben, ha azt gondolnánk, hogy miközben éppen egy ilyen különleges találkozóra készül a magyarok reprezentánsaival, ne értesítené senki, hogy az MKP kommunikációjában már jóelőre megszellőztette a készülő memorandumát. És ha esetleg a konkrét szöveget még nem is ismerték esetleg a munkatársai, nem létezhet, hogy a magyar ügyekért felelős asszisztense ne tudná vázolni, hogy körülbelül minek kell szerepelnie egy ilyen emlékeztető dokumentumban. Könnyen lehet, hogy csak nem akart reagálni rá a helyszínen. És a másfél napos, kissé hisztizős reagálása is talán inkább szólt a belpolitikai ellenzék felé. A markánsan nemzeti húrokon is pengető baloldali Smer, illetve a nacionalista Kotleba felé. Lényegesebb, hogy mind belföldön, mind budapesti megszólalásaiban egybecsengően hangsúlyozta, hogy nem kér bocsánatot Trianonért. Csakis a magyarokat ért olyan igazságtalanságokért, amelyek azért szenvedtek el, mert „nem voltak hajlandóak feladni az anyanyelvüket.” Ez tényleg eléggé más, és még némi értetlenkedést is hordoz, hogy nem világos, miért nem adták fel, de ha már nem, akkor azért nem szabadna bántani ezeket az embereket.

Miközben akár tisztában lehet azzal, hogy a szlovák átlagpolgárnak még érthetetlen, hogy ugyan „mivel elégedetlenek még mindig ezek a memorandisták”. Maga is ezzel azonos nézőpontból beszél, nyilatkozik. A vitává lett Memorandum hivatkozott a szlovák nemzetébresztők 1861-es azonos elnevezésű emlékeztetőjére. Amely az „egységes, szabad, alkotmányos” közös hazában szintén önigazgatási és nyelvhasználati lehetőségek biztosítását igényelte. Az, hogy ez nevének megfelelően egy kívánságlista, az is mutatja, hogy a '90-es években megfogalmazott

lehetőséget is tartalmaz, amely nem is az állami végrehajtó hatalom, vagyis a miniszterelnök hatásköre: elismétli a magyarajkú katolikus hívek vágyát egy önálló szlovákiai magyar egyházmegye vagy más szervezeti egység kialakítására. Igaz, nyilvánvaló, hogy az állami egyetértés hiányában az egyház nem avatkozhatna a közéletbe egy ilyen, amúgy teljesen érthető óhaj teljesítésével. Szintén a '90-es évek hagyatéka a még Meciar által az etnikai viszonyokat nemcsak figyelmen kívül hagyó, de egyenesen a nemzeti közösség felszámolását előmozdító közigazgatási beosztás felülvizsgálatának témája. A többi említett ügy is teljesen megfelel a kortárs nemzetközi jogi normáknak, nem követelődés. Nagyrésztük pedig inkább szimbolikus kérdés, mint a 2019 tavaszát felforrasztó úgynevezett himnusztorvény módfelett kínos emlékére reflektáló, valamennyi magyar nemzeti szimbólum szabad használatának garanciát javasoló pont.

Vagyis több szempontból is, egyáltalán nem kell komolyan vennünk azt az értelemezést, hogy a barátian „kinyújtott kézbe a memorandisták belecsuláztak” volna – amint a kormányfő sértetten fogalmazott. Mint ahogy az a szankcióként megjelenő reakció, hogy ebben az esetben az MKP egyes káderei nem lesznek járási, államigazgatási vezetők, sőt, meg egyébként is: „megmondalak apának”. Hát azért ez még nem a világ. Lévének ezek a járási vezetők a végrehajtó hatalom járási tisztségviselői. A kormány helyi káderei, nem pedig bárminemű önkormányzati figurái a helyi magyaroknak. Magyarországi párhuzammal élve, ezek a funkciók a járási kormányhivatalok vezetőinek felelnek meg. Egzisztenciálisan lehet előnyös, de alapvetően nem politikai tisztség. Egyfelől, ha a magyar többségű járásokban eredményesen akar boldogulni egy állami tisztviselő, igen hasznos, ha ismeri a helyiek nyelvét. Nem is kifejezett célpontja ilyen vidékekre kerülni a szlovák szakembereknek. Másfelől, ha valóban csökkenteni akarnánk a korrupciót, nem efféle informális alkukkal kell lekenyerezni a nemzeti közösség érdekvédelmi szervezetének néhány emberét.

Budapest, 2020. június

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS

SZÍNES EPIZÓDOK MINDSZENTY BÍBOROS AMERIKAI MENEDÉKE ALATT

Az alábbiakban olyan színes történeteket¹ tárunk az olvasó elé, amelyeket az elbeszélte történelemben (*Oral History, OH*) amerikai diplomaták idéztek fel Mindszenty József bíborossal és a budapesti amerikai külképviselőten „élvezett” hosszú menedékével kapcsolatban. Az elbeszélések ezúttal nem a „nagy” kérdéseket, hanem az ott töltött tizenöt menedékes év egyes mulatságos epizódjait elevenítik fel. A mesélők nem magas beosztású hivatalnokok, nem olyanok, akiknek az emlékirataira joggal tartott számot az utókor, hanem olyan diplomaták, egy-egy esetben tolmács, illetve hivatásos futár, akik a budapesti amerikai követség mindennapjai során hosszabb vagy rövidebb időre Mindszenty József közelébe kerültek. Úgy véljük, hogy ezen epizódok felelevenítése során a bíboros személyiségét még inkább megérthetjük, és egyúttal jobban érzékelhetjük azt a követségi-hivatali közeget is, amelyben a magyar főpap majd’ tizenöt éven át élt.

*Alexander Akalovsky tolmács² Eric Johnston³
kíséretében Budapesten*

„AKALOVSKY: [...]’58-ban elmentünk Budapestre [...] Budapest csak úgy nyüzsgött. [A város] eleven volt éjszakai klubokkal, ilyesmikkel, bár még mindig sok károsodást lehetett látni az épületeken az ágyúzás miatt. Elmentünk a nagykövetségre,⁴ az ottani ideiglenes ügyvivő⁵ fo-

¹ Az eredeti angol szövegeket Deák András Miklós fordította.

² Alexander Akalovsky (1923–?) orosz származású, de már Horvátországban született, végzettségét Jugoszláviában, Heidelbergben és a Georgetown Egyetemen szerezte. 1949-ben került az USA-ba. Kezdetben az amerikai hadsereg nyelvtanítója volt, majd 1956–1960 között a State Department (az amerikai külügyminisztérium, a továbbiakban Department) fordítója és tolmácsa. Ebben a minőségében részt vett Nyikita Hruscsov 1959. szeptemberi amerikai látogatásának magas szintű találkozóin. 1960-ban Genfben helyezték, ahol az Amerikai Fegyverzetellenőrzési és Leszerelési Ügynökségen (ACDA) a politikai részleget vezette. 1965–1970 között Moszkvában a politikai részleg helyettes vezetője.

³ Alexander Akalovsky (helyesen) Johnston kíséretében tett kelet-európai körutazást. Eric Allen Johnston (1896–1963) üzletember, az USA Kereskedelmi kamarájának elnöke, a Republikánus Párt aktivistája, és ami a budapesti látogatása szempontjából a legfontosabb lehetett, az Amerikai Mozgófilm Egyesület elnöke volt.

⁴ Itt és lentebb helyesen: követségre.

⁵ Garret G. Ackerson budapesti ideiglenes ügyvivő (1957–1961).

gadott bennünket [...] Mindszenty bíboros még mindig⁶ a nagykövetségen volt és Eric Johnson ragaszkodott ahhoz, hogy meglátogassa. És az ügyvivő azt mondta [...] szó sem lehet róla. A nagykövetségen az egyedüli személy, aki találkozhat a bíborossal, az ő. És ez [...] feldühítette Johnstont. Hatalmas egója volt. [...] Azt azért láthattuk, hogy a bíboros a nagykövetség felső emeletén⁷ volt [...] Látni lehetett, hogy fel-alá sétál a lépcsőház fordulójában. Alapvetően mindössze csak a reverendáját láttuk [...]”⁸

A fentiekben tehát arról értesülhettünk, hogy a forrás által meg nem nevezett Garret Ackerson ügyvivő még az Amerikai Mozgófilm Egyesület pártkapcsolatokkal rendelkező elnökével sem tett kivételt: neki sem engedélyezte Mindszenty bíboros meglátogatását, aminek egyébként nem is lehetett volna célja a menedék megoldásának előremozdítása. Az interjúból az érezhető, hogy Johnston amolyan kuriózumként tekintett a követségen élő bíborosra, de az is lehetséges, hogy vele kapcsolatban valamilyen filmes ötlet mozgolódott benne.⁹ Ráadásul félő volt, hogy az esetleges látogatásáról, ami nem kívánatos precedenst is teremthetett volna, valami kiszivároghatott volna.¹⁰ Az Akalovsky által használt meg-

⁶ Mindszenty bíboros 1956. november 4-e óta tartózkodott az amerikai követségen. Még 1958-ban sem számolt senki sem azzal az eshetőséggel, hogy a menedék végül közel tizenöt évig, 1971. szeptember 28-ig tart majd.

⁷ Helyesen: a harmadik emeleten. Mindszenty bíboros lakrésze a menedék teljes idejében a harmadik emeleten volt, az eredetileg a követ/nagykövet számára részben kialakított elrendezésben. Ahogy Balogh Margit is megjegyzi: „Elhelyezésére a bíboros nem panaszkodhatott. A követség épületének harmadik emeletén kapott egy kétszobás lakrészt fürdőszobával”. (In: Balogh Margit: *Mindszenty József I–II.* MTA BTK, 2015, Budapest, 1215. A továbbiakban *Mindszenty József I–II.*) A folyosóról nyílt az eredeti iroda, ami a bíboros nappali tartózkodási helyévé vált, onnan pedig egy hálókülfelének alkalmas kis szoba, amelyből egy tisztálkodó helyiség (zuhanyzót/mosdókagylót/WC-t tartalmazó) fürdő is nyílt. Innen egy alkalommal a követség fel akarta költöztetni a bíborost a negyedik emeletre, amit a Department politikai megfontolásokból végül nem engedélyezett. (Lásd: Deák András Miklós–Somorjai Ádám OSB–Zinner Tibor: *Menedékben – amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–1970.* Magyar Napló Kiadó, 2019, Budapest, a 152b, 166, 168 sorszámokon. A továbbiakban *Menedékben.*)

Patrick James Flood (1939–) nyugalmazott amerikai diplomata, aki 1968–1969 között látta el az összekötői feladatokat, és akivel a szerző levelezésben áll, megerősítette: a harmadik emeleten kóddal kezelhető elektromos ajtót szereltek fel, amely az egész harmadik emeletet védte. Itt helyezkedtek el ugyanis azok az irodák, ahol a minősített iratokat kezelték. A földszinten dolgozó konzuloknak ezért fel kellett menniük oda, ha ilyen dokumentumot szerettek volna olvasni, vagy egy üzenetüket egy amerikai titkárnővel legépeketni. A harmadik emeletre ritkán érkeztek vendégek, ha mégis, őket (jellemzően nyugati diplomatákat) egy amerikai diplomatának kellett kísérnie. A negyedik emeletet irodai célra nem használták, ott például a felesleges bútorokat tárolták. Wailes döntése logikusnak nevezhető, mivel a belépését követően már a bíboros volt a legvédettebb személy a követségen. Ez az elrendezés nemcsak védeltséget, hanem a követségtől belső szeparációt is biztosított, azaz kölcsönösen előnyös volt. A fenti megoldás, amint az a gyakorlatban kiderült, hosszú távon is fenntarthatónak bizonyult.

⁸ Lásd: Alexander Akalovsky 2000-ben Charles Stuart Kennedynak adott ADST-interjúja: <https://adst.org/wp-content/uploads/2018/02/Russia-1.pdf> pp 221–222.

⁹ Amennyiben így volt, Ackerson ügyvivő a forgatást sem engedélyezhette volna.

¹⁰ Nemcsak a sajtóra kell gondolnunk, hanem a magyar államvédelmisek lentebb részletezett aktív tevékenységére is.

fogalmazás azt a megalapozatlan amerikai várakozást is tükrözi, hogy a menedék kérdése vélhetően gyorsan megoldódik.

Mitchell Gurton Tanen összekötő diplomata emlékei¹¹

Az egész életében „Ted” Tanenként emlegetett kulturális diplomata 2000. szeptember 21-én ült Charles Stuart Kennedy¹² mikrofonja elé.¹³ A szerzőnek kellemes meglepetést okozva, és bőséges információt szolgáltatva, a hatvanegy oldalas anyagából nem kevesebb, mint tizenhárom foglalkozik a Budapesten eltöltött három évével. Tanen 1956 őszén kezdett el magyarul tanulni Bloomingtonban.¹⁴ II. o. titkárként akkor érkezett Budapestre, amikor már Garret Ackerson volt az ügyvivő.¹⁵ Tanen a Mindszenty bíboros melletti teendőket Louis Toplosky-tól¹⁶ vette át. „A követség [...] nagyon kicsi volt. [...] akkoriban az USA-t ezekben az or-

¹¹ Mitchell Gurton „Ted” Tanen (1926–2004) 1959–1961 között II. o. titkár a budapesti amerikai követségen. 1951-ben lépett külügyi szolgálatba, ahol 1978-ig az Egyesült Államok Tájékoztatási Ügynöksége (United States Information Agency, USIA) kiküldöttjeként kulturális ügyekkel foglalkozott Burmában, Laoszban, Vietnámban, Szenegálban, Mauritániában, Nigériában, Tunéziában és Franciaországban. Nekrológja szerint (*The Washington Post*, 2004. november 26.), külszolgálat alatt (1958–1961) fiatal kulturális diplomataként ő volt a Mindszenty bíboros melletti első számú összekötő diplomata.

¹² Charles Stuart Kennedy Jr. (1928–) 1955–1985 között konzulként, majd főkonzulként maga is külügyi állományban szolgált. Kiemelkedő munkát végzett az amerikai diplomatákkal készített *Oral History* interjúk terén. Alapítója és igazgatója volt a *Foreign Affairs Oral History Program*nak, és az *Association for Diplomatic Studies and Training* projekt keretében több mint ezer beszélgetést rögzített. Az interjúk kb. tíz óra hosszát tartanak, és tervszerű módon végigkövetik az alany gyermekkorát, tanulmányait, és természetesen a külügyi és más környezetben szerzett tapasztalatait. Kennedy mind a hivatásos, mind pedig a politikai kinevezett diplomatákkal készített felvételeket. A szövegek az alábbi intézmények honlapjain érhetők el: *Library of Congress*, *Frontline Diplomacy* és az *Association for Diplomatic Studies and Training* (ADST). Az ADST arra törekszik, hogy a nyugállományba vonuló vezető diplomatákat minél hamarabb elérje, amikor még frissen élnek bennük az emlékek. Az interjúalanyok előzetes nyilatkozatot tesznek, hogy nem hoznak nyilvánosságra minősített információkat.

¹³ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project – Ted M. G. Tanen* Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. Initial interview date: September 21, 2000 https://www.adst.org/OH%20TOCs/Tanen,%20Ted%20M.G.toc.pdf?_ga=2.179475108.1017145630.1557310934-622646897.1557310934

¹⁴ A ma a Department of Central Eurasian Studies (CEUS) néven futó tanszéket eredetileg nyelvoktatási céllal 1943-ban alapította az amerikai hadsereg. Tanen az Indiana állambeli Bloomingtonban úgy érezte, hogy a magyar nyelvet lehetetlen megtanulni.

¹⁵ Tanen 1961 nyaráig Horace Torbert ügyvivő keze alatt is dolgozott.

¹⁶ Louis Joseph „Lou” Toplosky (?–1970) 1957 decemberétől, Katona Géza távoztával dolgozott másodtitkárként a budapesti amerikai követségen. Aktívan kivette a részét a Mindszenty bíboros személye körüli teendőkben: ha kellett, tolmácsolt, elvégezte a levelei értelmezésének és fordításának egyáltalán nem könnyű munkáját, dokumentálta az anyagokat, jelentette üzeneteit és kívánságait az ideiglenes ügyvivőnek, továbbá figyelemmel követte a „vendég” kedélyállapotának hullámzásait. Ackerson ügyvivő adott Toplosky személyes véleményére, és azt rendszeresen be is építette a jelentéseibe. Toplosky 1960-ban lépett ki a külügyi szolgálatból, és a Prentice Hall INC, Englewood Cliffs N. J. cég európai tőzsdeügynökéként dolgozott állandó párizsi székhellyel Európában.

*Plugor Sándor: Lószorozat, 1978
(olajtempera és vászon, 700×650 mm)*

szágokban nem látták szívesen. Így aztán áthelyeztek bennünket a State Departmentbe, és onnan küldtek ki [a követségek] politikai osztályaira. [...] Volt egy olyan valakink, akire mindig az egyházi attasénkként hivatkoztunk.¹⁷ [...] Mindszenty bíboros elképesztő ember volt. Mit ne mondjak, őt aztán alaposan megismertük.”¹⁸

Ezt követően Tanen (sajnos meglehetősen sok pontatlansággal) ismerteti a bíboros életútját.¹⁹ „[...] Az amerikai politika mindig is az volt, hogy soha nem fogadunk be olyan személyt, aki politikai menedékjogot kér. Annak az oka, hogy mégis befogadtuk Mindszentyt, bár a titkárát²⁰ nem, részben az lehetett, hogy bűnösnek éreztük magunkat azért, ami történt.²¹ Biztos vagyok abban, hogy fogalmunk sem volt arról, hogy nagyon sokáig fog maradni [...] A követség biztonságos területe a harmadik emelet volt, elektromos ajtóval, mindenféle gombnyomogatós dolgokkal. Az amerikaiak attól féltek, hogy mit tegyenek, ha a kommunisták érte jönnek és elviszik. Az égvilágon semmilyen módon nem tudtuk volna megakadályozni, hogy be ne rontsanak a főbejáraton és el ne rángassák a bíborost.”²²

A menedék megadásával kapcsolatban Tanen olyan amerikai forrás, aki az USA, jelesül Dwight Eisenhower elnök büntudatát jelöli meg annak motivációjaként. „[...] Az egyedüli személyek, akikkel a bíboros találkozhatott, a követség diplomatái és az adminisztratív kiküldöttek voltak, vagy a nővére és az édesanyja, akik évente kétszer, húsvétkor és karácsonykor feljöttek Csehimindszentről meglátogatni.²³ A követ irodájában aludtak, szóval időről időre egy kicsit úgy festett a helyzet, mint egy kis állatkertben. Emlékezetes, hogy nem voltak tengerészgyalogosaink, szóval, ki lehet találni, kinek kellett az éjszakát ügyeletben töltenie. Ami történt az az volt, hogy a munka után az ember este hat

¹⁷ A nem hivatalos „egyházi attasé” elnevezés a követség belső szóhasználatában a bíboros melletti összekötő diplomatát jelentette.

¹⁸ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs. Oral History Project* Ted M. G. Tanen Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. p 24.

¹⁹ Megjegyezzük, hogy az interjú szövegében a magyar tulajdonnevek átírása, vélhetően a gépiró hibájából, rendkívüli pontatlan, ezért azokat eleve helyesen adjuk meg.

²⁰ Turchányi Albert Egon (1894–1969) 1956. október 30. és november 8. között Mindszenty bíboros titkára. November 9-én, miután elhagyta az amerikai követség épületét, Tata környékén elfogták, és 1958. január 10-én életfogytiglani börtönre ítélték. 1963-ban részleges közkegyelemmel szabadult.

²¹ Tanen az amerikai segítség elmaradására utal, ami igen sok, akkor Budapesten szolgáló amerikai diplomatát is felbőszített.

²² *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project. Ted M. G. Tanen Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. p 24.* Eddig a pontig Tanen nem a saját, hanem a másoktól hallott, gyakran pontatlan információkat eleveníti fel.

²³ Tanen közlése a látogatások gyakoriságáról pontatlan. A rokonok látogatásairól lásd: Somorjai, Á. – Vecsey J.: *Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban. Tartalmi és szövegközlési sajátosságok* ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék–Pannonhalmi Főapátság, 2013. <http://feh.hu/folyoiratunk.html>

órákor ügyeletbe lépett. Az épület hatalmas volt, a felét sem töltöttük ki. Egy zseblámpával végig kellett mennünk az egész épületen, hogy ellenőrizzük, nem maradt-e bent senki. Ezután az ember lement a konyhába, ahol egy magyar asszony egy kis büfét működtetett. Ő készített vacsorát a bíborosnak és nekem. Felvittük a vacsorát az emeletre, és az ügyeletes megvacsorázott a bíborossal. A vacsora előtt mindig felmentem érte az emeletre. Az épület közepén volt egy kis zárt udvar.²⁴ Fel-alá sétáltunk, ez volt a bíboros testmozgása. Egész idő alatt sóhajtozott és nyögött. A séta után visszavittem, és a bíboros lefeküdt. Én pedig bezárkóztam a rejtjelző szoba adminisztratív részébe. Elméletileg ott is maradtam másnap reggelig, amíg az első beérkező diplomata le nem váltott. Ez így ment a hét minden napján. Az ügyeletre nyolc emberünk volt: a diplomata és az adminisztratív kiküldöttek. A katonáknak²⁵ nem engedélyezték az ügyeletet [...] szóval csak nyolcan voltunk [...] a bíboros volt a nap híre. Állandóan betelefonálgattak a követségre: »Hogy van? Mit csinál? Mit eszik? Miről beszélget?« Minden beutazó újságíró találkozni akart vele, de persze nem engedhettük meg, hogy bárkivel is találkozhasson [...] Nagyon szürreális volt, és mégis eljutottam arra a pontra, hogy tényleg megkedveltem. Sokat beszélgettünk és csak beszélgettünk. Amiről beszélt, annak semmi köze nem volt ahhoz, ami a valóságban zajlott. Meg volt győződve arról, hogy háború lesz. Meg volt győződve arról, hogy ismét át fogja venni az ország irányítását. Arról is meg volt győződve, hogy a kommunizmus isten tudja mióta a létező legnagyobb gonosz. Ebben az értelemben, lehetséges, hogy igaza is volt. És írta az emlékiratait,²⁷ amit később ki is adott.”²⁸

Amellett, hogy a külszolgálat körülményeire Tanen sokat panaszkodik, ő az, aki a legplasztikusabban festi le a számára láthatóan fárasztó ügyeletet és Mindszenty bíboros esti szokásos rutinját. Tanen a bennfentes történetekkel sem fukarkodik: „[...] egy éjszaka az egész épületben nagy csend volt. Ha valaki betört volna, a követség minden szirénája megszólalt volna. Az utasításunk úgy szólt, hogy [ilyen esetben] »menjünk be a szomszédos szobába, hozzuk ki a bíborost és vigyük be a biztonsági zónába, majd zárkózzunk be. Hívjuk az adminisztratív

²⁴ Az udvar egyik oldala a Magyar Nemzeti Bank épületével volt határos. A magyar államvédelem emberei innen figyelték meg Mindszenty bíboros sétáltatását.

²⁵ Értsd: a katonai és légügyi attaséknak.

²⁶ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project*. Ted M. G. Tanen Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. p 26.

²⁷ Az *Emlékiratok* első alkalommal 1974-ben jelent meg. Irányadó kiadása: Helikon Kiadó, 2015, Budapest

²⁸ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project*. Ted M. G. Tanen Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. p 26.

diplomatát és maradjunk nyugton. Ezt követően menjünk be a rejtjelző helyiségbe, és kezdjük el a minősített iratokat egy nagy hengerbe bepakolni. Ha szükséges, égessük el őket.» [Egy este] szóval, kihoztam a bíborost a lakrészéből. Mindketten pizsamában voltunk, és bementünk a rejtjelző helyiségbe. Azon gondolkodtunk, hogy berámoljuk a cuccot. Felhívtam az adminisztratív diplomatát. Ránéztem a bíborosra és azt mondtam: »Nincs véletlenül gyufája?« Egyikünknek sem volt gyufája. Semmit sem tudtunk volna elégetni. Körülbelül egy óra múlva jöttek értünk [...]”²⁹

„A bíboros mindig játszadozott. Nagyon fura humorérzéke volt. Egyszer nem tudtam átjutni az elektromos kapun,³⁰ és ott álltam a tálcával, rajta az ételével. Ilyen esetben meg kellett nyomni a gombot, és bárki, aki a másik oldalon állt, szintén megnyomott egy gombot, hogy beengedje az embert. Úgy tűnt, sehogy sem jutok be. Nyomogattam a gombokat, szólt a csengő és semmi sem történt. Benéztem a kukucskáló nyíláson és a bíboros is kinézett a kukucskálón, és őrült módon nevetett. Nem akart beengedni. Semmiképpen sem.”³¹

„Hathetente vagy kéthavonta [...] elautóztunk Bécsbe, hogy együnk, igyunk és vidámak legyünk, és beszélgethessünk, vagy bármi más csinálhassunk. Amikor kiléptünk a határon, mindig kinyitották a csomagtartót, hogy megnézzék, nincs-e ott a bíboros. Az ember soha nem tudott kilépni a bíboros árnyékából [...]”³²

²⁹ Uo. 29. Megjegyezzük, hogy miközben hihető, hogy vészhelyzetben a bíborost az épület legvédebb, biztonságosan zárható helyiségébe (a zónába) tervezték a szomszédos lakrészéből bevenni, kevésbé életszerű, hogy neki kellett volna segédkeznie az iratok elégetésében.

³⁰ A *La Stampa* olasz lap átvette a *Die Furche* 1959. október 10-i számában (15. évf. 41. szám) megjelent, *Besuch bei Kardinal Mindszenty* című cikkét. Ebben, ahogy Balogh Margit idézi: „Egy elektronikus riasztó-csengővel felszerelt acélajtó vezet a harmadik emeletének abba a szárnyába, amely a prímás és testőre rezidenciájának van szánva [...]” Lásd In *Mindszenty József I-II.*, 1216. Ugyanezen cikkben szerepel az is, hogy a bíboros a kanapéján aludt. Uo. Patrick James Flood kijelentette: a harmadik emeleti folyosón a nyomógommbal kezelhető elektromos ajtónál őt, Tanennel ellentétben, Mindszenty bíboros soha nem tréfálta meg. Mr. Flood azt is közölte: Mindszenty bíborosnak soha nem volt a misszió épületén belül testőre.

³¹ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project*. Ted M. G. Tanen Interviewed by: Charles Stuart Kennedy. 29.

³² Uo. 1961-ben Tanent Budapestről Szenegálba helyezték át.

*Harry Joseph Gilmore*³³

A volt alkonzul a 2003-ban adott 146 oldalas életútinterjújában meglepően részletesen számol be a Budapesten töltött kétéves szolgálatának emlékeiről.³⁴ Egy ponton Gilmore elmeséli, hogy 1967 júniusában neki és Giuseppe Guiliano biztonsági tisztnek kellett átvennie az izraeli–arab háború miatt a követség előtt tiltakozók petícióját. Mivel a követség épületét a tüntetők megdobálták „[...] Richard Tims ügyvivő³⁵ megkérte Gilmore-t, hogy menjen el a bíboros irodájába és kérdezze meg, hogy jól van-e.³⁶ A bíboros az íróasztalánál ült, ami egyébként közvetlenül a homlokzati ablakok mellett volt. A faredőnyök le voltak engedve, és a golyóscsapályák, falragaszos hengerek és minden más csapódott rájuk folyamatosan. [A bíboros] a maga nagyon formális magyarságával azt mondta nekem: (Gilmore magyarul) «Alkonzul uram, élvezem az egy-más mellett élés ezen szimfóniáját» [...] ezt jelentettem, és mindannyian jól neveltünk. A bíboros azonban nem kelt fel az íróasztalától [...]”³⁷

„[...] A magyarok napi 24 órában egyen- és civil ruhás rendőröket tartottak a követség fő- és oldalbejárata mellett... Feltehetőleg azt akarták biztosítani, hogy a bíborost ne csempésszük ki.³⁸ Emlékszem egy másik alkalomra, amikor a kommunikációs eszközeinket cseréltük ki. És volt egy nagyon nagy ládánk, amit az oldalajtón kellett kivinni, mert túl nagy volt és nem fért ki a főbejáraton. A ládában könnyen elérhetett volna egy ember. A magyarok jókora patthelyzetet okoztak. Nem voltak hajlandóak a ládát az oldalbejáraton addig kiengedni, hacsak ezzel egyidejűleg nem sétáltatjuk a bíborost az udvaron. Ez viszont mi nem

³³ Harry Joseph Gilmore III. o. titkár 1965–67 között alkonzulként szolgált Budapesten, főnöke Clifford H. Gross II. o. titkár volt, (aki nem adott OH-interjút). 1962-ben lépett külügyi szolgálatba, először Törökországgal foglalkozott, majd 1964–65 között magyar nyelvtanfolyamot végzett. Jacob Beam nagyköveti időszaka alatt Moszkvában szolgált, 1973–75 között pedig jugoszláv referens volt. Az USA első jereváni nagykövete (1993–95).

³⁴ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project*. Ambassador Harry Joseph Gilmore Interviewed by Charles Stuart Kennedy, February 3, 2003 <https://adst.org/wp-content/uploads/2013/12/Gilmore-Harry-Joseph.pdf>

³⁵ Richard Womser Tims (1912–96) a sors szeszélye – a hivatalban lévő ügyvivő, Elim O’Shaughnessy váratlan halála – folytán második alkalommal került 1966. szeptember 24-én tanácsosi rangú ideiglenes ügyvivőként a budapesti amerikai követség élére. Ezt a tisztséget töltötte be 1966. november 28-án is, amikor is a külképviselet nagykövetségi rangra emelkedett. Tims megbízatása egészen 1967. október 20-ig tartott, amikor is megérkezett Budapestre Martin Hillenbrand kinevezett nagykövet. Ezt megelőzően Timsre hárult annak a nehéz időszaknak a kezelése, amikor is Mindszenty bíboros a nagykövet megérkezése miatt azzal fenyegetőzött, hogy kisétál az épületből.

³⁶ Újabb szép példa az amerikai házigazdák figyelmességére, akik talán arra számítottak, hogy a bíborost esetleg felzakhathatja az erőszakos tüntetés.

³⁷ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project*. Ambassador Harry Joseph Gilmore Interviewed by Charles Stuart Kennedy, February 3, 2003, p 32.

³⁸ Uo. 34.

voltunk hajlandóak az ő követelésükre megtenni. Gondolom, másnapig vártak, amíg meg nem látták Mindszenty bíborost a szokásos udvari sétáján. Akkor kiengedték a ládát.³⁹ [...] Meglehetősen erős megfigyelés alatt álltunk [...] A helyi alkalmazottainkra nyomás nehezedett, hogy rendszeresen jelentsenek a hatóságoknak.”⁴⁰

Harry Gilmore részletes visszaemlékezései, noha néhány ténybeli dologban óhatatlanul téved, kellemes meglepetést szereztek a szerzőnek.⁴¹ Mindszenty bíborosnak az erőszakos tüntetés során tanúsított higgadt viselkedése, az, hogy nem az ágyában, hanem önsanyargató módon, a kanapéján aludt,⁴² még inkább emberközelivé teszik a személyét. Különösen érdekesnek találjuk Gilmore azon megállapítását is, hogy Budapest nem volt a karrier szempontjából fontos állomáshely. Nem itt nevelkedtek a jövő bécsi, belgrádi vagy moszkvai nagykövetei.

*Thomas A. Schlenker alkonzul*⁴³

Thomas Schlenker 2013-ban olyan interjút adott, amelynek csak a hanganyaga érhető el.⁴⁴ Ebben rákérdezés nélkül tér át Mindszenty bíboros témájára, de a menedék szót nem használja. „Akkor volt ott [Budapest], amikor Mindszenty bíboros ott volt a nagykövetségen. [Mosolyogva.] Szóval ennek a témának [az első és második világháború utáni határváltozások és a kisebbségek sorsán] minden részén végig szokott menni, mert körülbelül az ötven évvel korábbi múltban élt. És nagyon érdekes volt vele a dolgokról beszélgetni, a nézeteiről, és a kommunista hatalomátvételtől, és ilyesmikről. Azt hiszem, ez volt azon kurzusok⁴⁵ egyike, amelyet a legjobban élveztem”.⁴⁶ Mivel Schlenker egyike volt azoknak, akik a bíborost sétáltatták, a továbbiakban elmeséli a sétáltatás megfigyelését, ami mély nyomot hagyott benne. Egy alkalommal

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 37.

⁴¹ Gilmore valójában ideális alanya az elbeszélt történelemnek, mivel fiatal korában különleges tapasztalatokat szerzett, később pedig nagykövet lett, és ezzel az interjúztatók célkeresztjébe került.

⁴² A kanapén alvást Balogh Margit is említi: „Félt az elalvástól. Legtöbbször nem is öltözött át hálórúhába, a vetett ágy helyett gyakran ruhásról dőlt a szelontra vagy az öblös fotelba”. In: *Mindszenty József I.–II.*, 1212.

⁴³ Thomas A. Schlenker (1939–) 1961-ben végzett a Johns Hopkins Egyetemen, 1963-tól 28 éven át a Department diplomatája volt. Budapest mellett számos afrikai országban is szolgált.

⁴⁴ SAIS Johns Hopkins Alumni Oral History Program. Interview date: September 24, 2013 <https://www.youtube.com/watch?v=y1BU6kvXdd8>

⁴⁵ Thomas Schlenker a Mindszentyvel folytatott beszélgetéseit egyetemi kurzushoz hasonlította. Uo. a 28. perc után.

⁴⁶ SAIS Johns Hopkins Alumni Oral History Program. Interview date: September 24, 2013 <https://www.youtube.com/watch?v=y1BU6kvXdd8a> 18. perc után.

pedig Schlenker egy gyerekbuli kedvéért Mikulásnak öltözött be. Amikor megérkezett a követség bejáratához, a civil ruhás magyar rendőrök ellenőrizték a kilétét. Attól tartottak ugyanis, hogy a „csavaros eszű” amerikaiak kifelé menet a Mikulásnak beöltöztetett Mindszenty bíborost akarják majd kiszöktetni.⁴⁷

Mindszenty bíboros leveleinek útja az amerikai futárzsákokban

A Department egy hivatásos futárától, Edward H. Wilkinsontól (1936–), aki 1962-ben kapta meg ezt a feladatot, megtudhatjuk, milyen útvonalon haladtak azok a futárzsákok, amelyekben többek között Mindszenty bíboros leveleit, a vele folytatott beszélgetésekről készített Emlékeztetőket és természetesen a misszióvezetők és beosztottjaik minősített iratait/jelentéseit, továbbá a hivatalos-informális leveleit is elhelyezték. „[...] akkoriban Frankfurtban nagy irodánk volt. Világszerte összesen körülbelül nyolcvan futárunk volt [...] [közülük] ötven akkor Frankfurtban. Manilában volt egy sokkal kisebb iroda és egy még kisebb Panamában [...] a futárzsákok nagy része Washingtonból indult el, de többségüket az USA hadserege szállította a panamai, manilai és frankfurti irodánkba. Akkor tájt mi, a State Department hivatásos futárai igen ritkán mentünk vissza Washingtonba. A frankfurti irodánkból a teljes Kelet- és Nyugat-Európát kiszolgáltuk, keleten egészen Moszkváig...”⁴⁸

Ezek szerint a fenti küldeményeket az amerikai külképviselet diplomatái Budapestről gépkocsival először Bécsbe szállították, és onnan kerültek tovább a hivatásos futárok révén (véltetően légi úton) Frankfurtba. Frankfurtból pedig az amerikai hadsereg segítségével légi úton Washingtonba. A folyamat láthatóan időigényes volt.⁴⁹ A Budapestnek címzett és a futárzsákokban érkező minősített és nyílt iratokat a misszióknak szintén Bécsből kellett elhoznia. Azonban az elküldött küldeményekre adott válaszokért a budapesti amerikai diplomatáknak minden esetben meg kellett várniuk (legalább) a következő Bécsbe érkező futárzsákot, amelyért ki is kellett autózniuk.⁵⁰

Wilkinson elbeszélésben e ponton egy joggal furcsállható epizód következik. A hivatásos futárként 1962–1966 töltött négy éve alatt egy

⁴⁷ Uo. a 28. perc után.

⁴⁸ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project.* Edward H. Wilkinson Interviewed by Charles Stuart Kennedy Initial interview date: April 5, 2002 <https://www.adst.org/OH%20TOCs/Wilkinson,%20Edward%20H.toc.pdf> p 20.

⁴⁹ Ezt Patrick Flood (sz. 1939), aki 1968–1969 között látta el az összekötői feladatokat, a szerzőknek küldött levelében szintén megerősítette.

⁵⁰ Egyedül a minősített és nyílt táviratok forgalma volt gyorsnak nevezhető.

alkalommal – Romániából érkezvén – futártársával Budapesten is megfordult. Azt olvashatjuk, hogy ez felettébb ritka esemény volt. „Elmentünk a nagykövetségre, hogy átadjuk és zárják el a futárzsákokat. Évek múltán mi voltunk az első futárok, akik ott megfordultak. Olyan lehetőséggel kedveskedtek nekünk, hogy láthattuk, de nem beszélhetünk Mindszenty bíborossal [...] politikai menekültként⁵¹ sok évet töltött ezen a nagykövetségen. Volt egy kicsiny patio-szerű belső terület a lakrésze mellett. Amikor megérkeztünk, ott sétálgatott körbe. Intettünk neki, hogy »Hello«, ő pedig nyugtázta azt.”⁵²

Wilkinson fenti állításai meglehetősen szokatlanoknak tűnnek. Vajon ki lehetett az az ügyvivő, aki ezt a „leselkedést” engedélyezte? 1962-ben Torbert, vagy Turner Shelton (1963), esetleg Owen T. Jones (1963–64), netán Richard Tims (1964)? Egyikükről sem feltételezünk ilyen súlyú szabályszegést. Az adott esetben inkább arról lehetett szó, hogy a futárok akkori fogadója, a titkos ügykezelő próbált ilyen módon felvágni társai előtt. És ez néhány évvel azt követően történt, hogy Ackerson ügyvivő a kifejezetten jó kapcsolatokkal rendelkező mozgófilmes Eric Johnstonnak sem engedélyezte a bíboros felkeresését.

A fenti színes epizódokat összefoglalva semmiképpen sem állíthatjuk, hogy a menedék mindennapjai eseménytelenül teltek volna. A bíboros mozgásával és kapcsolattartásával kapcsolatban szigorúan érvényesített szabályok mellett ezeknek a napoknak megvoltak a maguk humoros és tanulságos epizódjai is. A követség elé szervezett tüntetés alkalmával a hidegvérét megőrző Mindszenty hajszálpontosan mutatott rá az általa elvetett „békés egymás mellett élés” fonákságára. Vagy ki gondolta volna például, hogy az őt védő elektromos ajtónál a bíboros még a hozzá érkező összekötő diplomatát is megvicceli?

És még valami. A fenti epizódok egyúttal betekintést engedtek a paranoiás magyar titkosszolgálat által a menedék miatt még inkább szorongatott amerikai misszió belső életébe, a kulisszák mögé is. Ne feledjük: a hidegháborús években az amerikai diplomatáknak Bécsbe kellett utazniuk, ha egy kicsit szerettek volna kikapcsolódni. És a magyar határ átlépése előtt még ekkor is mindig ellenőrizték, nem éppen Mindszenty bíborost szöktetik-e ki a kocsijuk csomagtartójában!

⁵¹ Helyesen: Mindszenty bíboros menedéket élvezett, de az amerikai jog szerint nem volt politikai menekült.

⁵² *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project.* Edward H. Wilkinson Interviewed by Charles Stuart Kennedy Initial interview date: April 5, 2002 <https://www.adst.org/OH%20TOCs/Wilkinson,%20Edward%20H.toc.pdf> p 22.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

ISTEN ANGYALAI ÉS A TESTVÉRI TANKOK

Nagyon-nagyon szeretem Zrínyit, sokáig mégsem értettem, hogy most dicső akar-e lenni vagy hírneves?! Ugyanis van egy rendkívül érdekes kompozíciója, amely nem része az *Adriai tengernek Syrenaia*-kötetnek, hanem egy kalligrafikus másoló vagy íródeák kézírásában maradt ránk, Zrínyi Vitéz *Hadnagy* című művének egyik kéziratában, a Bónis-kódexben. A nemrég elhunyt nagy Zrínyi-kutató, Kovács Sándor Iván 2006-ban megkockáztatott egy szerintem rendkívül elmés és igaz feltevést, mely szerint ez a kalligrafikus kompozíció tulajdonképpen egyúttal képvers is, amely egy kelyhet vagy serleget formáz. (Mint tudjuk, az ókori görög költészet óta a technopaignionoknak, azaz a képverseknek a kehelyforma volt az egyik legkedveltebb fajtája.) Közöljük tehát mi is most ebben a formában (megjegyzendő: a szögletes zárójelbe tett címek nem a költőtől származnak, hanem a fölfedezés óta az irodalomtörténészek adták a versnek, illetve a vers részleteinek):

[AZ IDŐ SZÁRNYON JÁR...]

Az idő szárnyon jár,

Soha semmit nem vár,

És foly, mint erős folyás;

Vissza soha sem tér,

Mindent a' földre vér,

Mindeneken hatalmas;

Ő gazdagot, szegént,

Őszveront egy szerint,

Nincs néki ellenállás.

Csak egy van, időtől

S az ő erejétől

Aki békével marad;

Nem fél kaszájától,

Nem sebes szárnyától,

Üdő rajta elolvad:

Az tündöklő hirnév,

Mely dicsősségre rév,

Az mindenkor megmarad.

[NEM ÍROM PENNÁVAL...]

Nem írom pennával,

Fekete téntával,

De szablyám élivel,

Ellenség vérivel,

Az én örök hiremet.

[BEFED EZ A KÉK ÉG...]

(Második változat)

Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,

Óráam tisztességes csak légyen utolsó.

Akár farkas, akár emésszen meg holló:

Mindenütt fellyül ég, a' föld lészen alsó.

Akárhányszor olvastam, egyre jobban tetszett, mégsem értettem, hogy mi lehet az a valami, amelyet a költő „tündöklő himnév”-nek nevez, és amely az egész világon csupán egymaga képes szembeszállni az idő rettenetes hatalmával, amely irgalmatlanul és kivétel nélkül mindent és mindenkit elpusztít. Ez a valami ráadásul létmódjával tökéletesen tagadja az időt, mert hiszen semmi köze hozzá, örökkévaló, azaz „mindenkor megmarad”. Zrínyi nyilván nem fulladt bele egy értelmetlen tautológiába, így nem akarhatta azt állítani, hogy az örökkévaló dicsőség az egyetlen maradandó erő az idő ellenében, és ehhez a hozzájutást, az odaérést, a rátalálást, vagyis a réven való átkelést egyedül a „tündöklő himnév” biztosítja. Tehát akkor leszünk híresek, ha nevezetesek vagyunk. Ez így hülyeség.

Természetesen én vagyok a hülye mint olvasó, és ezért segítségre van szükségem. Ezt szótárakból próbáltam meríteni, mégpedig régi szótárakból, mert az újabbakból a megfelelő szócikkeket talán már elpusztította a szárnys idő. Így tehát megnéztem egy speciális egyházi latin–német szótárt, a *gloria* címszónál, ahol is megtudtam, hogy van egy különleges jelentése is, ez pedig nem egyéb, mint a lélek! Ez a különleges jelentés pedig összesen három műből szűrhető le, ez a Szent Jeromos-féle latin bibliafordítás, a *Vulgáta* 29. zsoltárának 13., 56. zsoltárának 9. és 107. zsoltárának 2. sora. Azt is közli a szótár, hogy csúfokodjék, ha már föllapoztam, hogy ez ráadásul egy téves fordításból keletkezett: Szent Jeromos – vagy valaki, akitől ő átviesz – egy héber szót, amelynek látszólag dicsőség a jelentése, félrefordít, holott az tulajdonképpen lélek jelentésű. Na, mondom, akkor nézzük meg a revideált latin fordítást, azaz a Neo-Vulgátát, amelyet ma használ a katolikus egyház, és amelyhez viszonyítva alakítják ki az összes nemzeti nyelvű változatot is. Az ebben a revideált latin Szentírásban található zsoltárokat először Sík Sándor fordította magyarra, és ő már el is simította a félreérthetőséget. Nézzük meg például az egyik legismeretebb zsoltárnak, amelyet kezdőszavai latin fordítása alapján *Miserere*-nek is szoktak nevezni, az 56.-nak ezt a modernizált latin alapján készült fordítását (1961):

Ébredj, én lelkem,
citera, hárfá, ébredj!
a hajnalt pirkadni keltem.

(Még szerencse, hogy nagybátyám, Szörényi Andor írta a fordításhoz a jegyzeteket, és ő óvatosabb volt, mert megjegyezte, hogy az „én lelkem” kifejezés a héberben körülbelül annyit jelent, hogy „minden, ami a bensőmben van”).

Tehát érthető, hogy a régi fordító vagy fordítók (mert Szent Jeromos legalább háromszor nekirugaszkodott a zsoltároknak) aszerint fordított-

ták ezt a szöveg hagyományozásban többféleképpen is kibetűzött szót, amilyen nézetet éppen formáltak ezek az ős- és őkeresztények arról, hogy miképpen kell, lehet és illik dicsőíteni az Urat. Hogy világos legyen, mire gondolok, nézzük a hely régi fordítását, a teljes szövegkörnyezetben, mégpedig Káldi György magyarításában:

Kész az én szívem, istenem, kész az én szívem,
Éneklek és zsoltárt zengedezem.
Kelj fel, *dicsőségem*,
Kelj fel, koboz és lant!
Hadd keltsem fel a hajnalt!
Hálát adok neked, Uram, a népek között.
Zsoltárral dicsérlek a nemzetek között.

Tehát akkor érthetővé válik az, hogy Szent Ágoston, akinek egy-egy művét Zrínyi bizonyíthatóan olvasta, más műveire pedig sűrű hivatkozást talált az általa forgatott Petrarca-kommentárokból, úgy magyarázta zsoltárkommentárjában ezt a három helyet, hogy itt a „dicsőség” fogalma úgy jön elő, hogy tulajdonképpen az örökkévalóságot, az idő semmisségét másképpen nem is lehet kifejezni, mint azzal, hogy nemcsak a lélek él szerencsés esetben, azaz ha üdvözülni, örökké, hanem a test is a feltámadáskor majd dicsően megújul. A test és a lélek különbözőségét és együttesét jelképezi a két említett hangszer, vagyis az ének és a zsoltár mögött rejtőző citera és lant. Az üdvözült ember tehát olyan lesz, mint maga Jézus, aki szintén elszenvedte a legrettenetesebb halált, de föl is támadt.

Úgy kell tehát értelmezni a Zrínyi-vers ezen helyét, hogy a hírnév azonos a mai magyar nyelvben már túlnyomóan *dicsőség* szóval kifejezett nevezetességgel, ismertséggel, derékséggel, kötelességteljesítéssel, erényességgel, vitézséggel; pedig a Zrínyi által használt *dicsőség* egyszerűen az üdvözültséget jelenti, mint ahogyan a kései latinságban – Alexander Souter először 1949-ben kiadott oxfordi szótára (*A Glossary of Later Latin*) szerint – Kr. u. 600 előtt fő jelentése immár nem a *fama* szóval, tehát a mai *hírnév*vel megadottal azonos, hanem „gloria (görög *doxa*): az a megbecsülés és boldogság, amelyet Isten biztosít a hívőnek; annyiban hír és dicsőítés, amennyiben a többi keresztény üdvözli és dicsőíti ezt a hívőt; valamint az a dicsőség, amellyel Istent és Krisztust magasztalják az emberek és az egész teremtés.” Ezt a jelentésváltozatot örökölte a középkor, és a latin nyomán természetesen a kereszténység felvétele után kiformálódó magyar irodalmi nyelv. Zrínyi tehát azt mondja, hogy a – félreértések elkerülése végett – talán *derékség*nek nevezhető emberi

magatartás az, amely dacol az idővel, és utat – azaz révet – nyit a menyeyei boldogsághoz, azaz a dicsőséghez.

Mondja ő ezt egy nagyon formás kis versben, amely ráadásul igen tömény és átgondolt Petrarca-idézetekkel van telezsúfolva, amelyeket most a könnyebbség kedvéért nem sorolok fel, de világos, hogy leginkább a Petrarca *Triumph*i (magyarul: *Diadalmenetek*) című (latin címe ellenére olasz nyelvű!), Dantét folytatni akaró vagy vele vetélkedő nagy költeményének *A hírnév diadalmenete* (latinul: *Triumphus Fame*) című énekére vonatkoznak; persze abban az összefüggésben, amely az egész Zrínyi-vers lényegét adja: hogy ez a diadal nem egyéb, mint az idő, a korábban már egyszer diadalmenetet tartott Idő legyőzésének ünneplése! Tehát az a teljesítmény, amelynek a derékségét a költő itt ünnepli, az nyilvánvalóan a költői dicsőség, azaz a jó költő neve örökké élni fog. Ezt hiheti minden jámbor olvasó, aki kiüríti a serleg öblét. Van azonban ennek az edénykének nyaka is; ott viszont kiderül, hogy a költő eléggé sajátos íróeszközt és tintát használ, penna helyett kardot, gubacsból főzött ténta helyett pedig az ellenség véré. (Pedig világos, hogy a másoló deáknak megparancsolta, hogy igen jó téntát használjon, és nehogy már vérrel maszatolja össze a kódexet.) Ha ezt komolyan vesszük, és hát mi egyebet tehetünk, akkor kiderül, hogy Zrínyi csak úgy melleleg ír verseket, főleg katonának, győztes vitéznek, igaz hazafinak tartja magát, és ettől reméli a halhatatlanságot.

De akkor miért használ olyan zsoltárokat, ahol a dicsőséghez rögtön társul két hangszer és két költői előadásmód? Talán arra gondol, hogy az olvasót meg kell hökkentenie, és egyúttal megnyugtatni, hogy derék, becsületes magyar nemesúr versét olvassa, nem valami szélllel bélélt poétáét? Ha csak poénkodik, az se kutya, mert volt hozzá érzéke: tudjuk, hogy magának a *Syrena*-kötetnek az előszavát is egy enyhén szólva sikamlós célzással fejezi be, ahol is szerelem és vitézség összeférhetőségét mint két egymást – egyesek szerint – kizáró költői témát azzal szemlélteti, hogy Mars és Venus is olyan sokáig szerelmeskedtek, hogy közben kikelt egy egész fészekalj galambfióka a hadisten vetkőzéskor félredobott sisakjában. (Petronius-idézet; nem tudok arra példát, hogy valaki egy olyan szövegben, ahol az író előzőleg csak két költőnevet említ, tudniillik Homéroszt és Ovidiusét, Petroniusét tegye melléjük harmadiknak; igaz, hogy név nélkül, de félreismerhetetlen idézettel.)

In galea Martis nidum fecêre columbæ,
Apparet Marti quam sit amica Venus.

Magyarul (Horváth István Károly fordítása):

Harci sisaknak mélyén raktak fészket a gerlék:
látszik, hogy Marsnak hű szeretője Venus!

(Megjegyzendő, hogy a Petronius-idézet viharos sikert aratott a barokk és rokokó festészetben, híres például a francia Lagrenée 1724–1805] képe, hiszen a téma rengeteg játékra adott lehetőséget, mind a „galambtenyésztő” ifjú pár, mind a „golubcsikok” bemutatása tekintetében. Az orosz szó ugyan azt jelenti, hogy „galambocská”, de Dosztojevszkij például mindig a lehető legdurvább szidalomként használja, magyarul talán leginkább a „tyúkeszű” feleltethető meg neki.)

No de muszáj elkomolyodnunk, hiszen talpa is van a pohárnak, amely, mint tudjuk, szilárdan áll a földön. Mint egy koporsó. Ezért érthető a Lucanus-idézetből kifejlesztett záró része a képversnek, hiszen az tartalmazza a kulcsszót az egész kompozíció megértéséhez. Ugyanis, mint ahogy azt a katolikus egyház tanítja, a legutolsó óra döntő szerepet játszhat az üdvözülésben, tehát a halál minéműsége rengeteget eltörölhet akár a korábban elkövetett rettenetes bűnök büntetéséből is. A kulcsszó a *tisztesség*, amely a fentebb vázolt *derékség*nek felel meg. Ha tehát tisztességes lesz a halál, akkor út nyílik a dicsőséghoz, vagyis az éghez, mert az mindenütt befedi a holtat, a föld, benne a pusztulással, a kárhozattal pedig alulmarad.

Nem nagyon tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy Zrínyi szerint a hadi és a költői derékség együtt, de ugyanoda vezet: a halhatatlansághoz. Vagyis mivel keresztény katonáról és keresztény költőről van szó, nem akármilyen halhatatlansághoz, hanem az üdvözüléshez. Valami olyan állapothoz, amelyet kivételes esetben már Isten szentjei a földön is elérhetnek: ezért használja például a Jókai-kódex a *dicsőséges* vagy *dicsőült* jelzőt az élő Szent Ferencre is.

Ideje, hogy feldübörögjenek a testvéri tankok. József Attila olyan tökéletes költő volt, hogy éppen ezért nem érdekelte a költészet, állítja legalábbis magáról az *Ars poeticában*. Teljesen igaza volt: ő már annyira nagy költő volt, hogy képes volt megérteni más költőket is saját magán kívül, vagy azon túl, amit ő akart kifejezni. Mivel költő volt, ezért a költő-lét izgatta, nem a költészet, hiszen azt művelte. Ezért nála mélyebben senki sem fedezte fel a jézusi példabeszéd tékozló fiúját saját magában és az őt szívére visszaváró „vagyonos atyát” Aranyban! Nem nagyon eshetett nehezére, hogy Zrínyit is megértse, hiszen olyan tanára volt, mint Dézsi Lajos, akitől nagyon sokat tanult, és aki őt sokra is tartotta. Meg

hát Sík Sándor is Szegeden tanított, aki talán legjobb könyvét Zrínyiről írta. Pillanatnyilag azonban éppen nem a törökök tartották megszállva Magyarországot, hanem mi saját magunk, ezért úgy gondolta, hogy fel kéne szabadulnunk. Ezt nem Hitlertől vagy Sztálintól várta, mert ezekről túlságosan is tudta, hogy ikertestvérek. Kik vezethették volna tehát azokat a testvéri tankokat? (Ezt rábízta az Atyára, hogy majd szerezz hozzá edzett angyalokat, mint ahogyan Zrínyi is rábízta az Atyára, hogy visszaszívja az első énekben kinyilvánított könyörtelen dörgedelmét a hűtlen és áruló magyarokkal szemben, és leküldje az angyalsereget; igaz, hogy nem tankon, hanem a leggyorsabb harci útvonalon, a „tejes-úton” érkeztek, és a „Göncös szekér” hozta utánuk a gönceiket.)

Fordítási hiba nyilván nemcsak Szent Jeromost fenyegette annak idején, hanem ma is bárkit, aki egyik nyelvről a másikra tesz át egy jelentős költeményt. Reméljük, Isten megóvjá azt az eljövendő orosz műfordítót, aki majd lefordítja az *Ars poeticát* attól, hogy T-34-esnek fordítsa a „testvéri tankok”-at.

(Továbbá óva intek minden magyar versolvasót nemcsak attól, hogy elhiggye József Attila tehetségtelen és irigy moszkovita kommunista feljelentőinek azt, hogy a költő fasiszta volt, hanem attól is, hogy jósnak tekintse szegényt, aki 1945-öt, '56-ot vagy '68-at látta előre.)

D. MOLNÁR ISTVÁN

A 210 ÉVE SZÜLETETT CHOPIN ZENÉJE ÉS A MAGYAR ÍRÓK

„Wagner mellett [...] nagyra becsült művész marad Liszt [...] Chopin pedig a 19. század vége felé nemcsak a magyar, de a világirodalomban is az egyik legtöbbet emlegetett komponista volt” – írta Peremiczky Krisztina *A magyar irodalom és a zene* című tanulmányában¹, amely egyik fő forrásunk. Fryderyk (Frédéric) Chopin/Szopen lengyel anya és lengyel földön letelepedett francia apa fiaként Varsóban tanult zenét, és rövid, 1849-ig tartó élete nagyobb részét szülőhazájában töltötte. Olyan területen élt, amelyet a 18. század vége óta Oroszország birtokolt. A függetlenség visszaszerzéséért indított felkelés bukásakor, 1831-ben ment – végleg – Franciaországba.

Olyan költői és prózai alkotásokat tárgyalunk vagy említünk, amelyek témáját Chopin zenéje, annak hangulata, hatása, egyes művei vagy élete adták, és amelyek üzenetében jelentősége van a zongoraművész-zeneszerző műveinek. Nem leltárt készítettünk, hanem a talált alkotások alapján láttatni akartuk a folyamatos és sokféle érdeklődést. Az 1918-ig nem létező Lengyelország nagy zenészenek életműve inspirálta a hazájukat veszített, ezért itthon szűk körben ismert erdélyi alkotókat is.

Chopin híre korán eljutott Magyarországra. Frankenburg Adolf az *Őszinte vallomásokban* így írt: „Szünnapok alatt gyakran átrándultam Raidingbe, hol Liszt Ferencznek apja hercegi számadótiszt volt. Az akkoriban alig nyolcz éves velem egyidős genialis gyermekének játéka mindnyájunkat elragadott...” A két fiú egy évvel Chopin után született. Frankenburg Pécsen zenét is tanult, a hatodik és hetedik osztályt viszont már Győrött végezte el. Egy családnál vendégeskedett, ahol „Vacsora után Nina a zongorához ült. Hófehér ujjait néhányszor föl és alá jártatta a billentyűzeten s kezdé játszani Chopin mazurjait. Nem kellett több; valóságos extázisba jöttem. – Bravo, Chopin! éljen a mazurtáncz!”²

A Varsóban letelepedett Csapláros István tanulmányának *Magyar hódolat Chopin művészetére* előtt című munkájának második része is fontos forrásunk, és ennek nyomán találtunk rá számos irodalmi műre, több olyanra is, amelyekről ő és Peremiczky nem tett említést. „Chopin

¹ Szegedy-Maszák Mihály – Veress András (szerk.): *A magyar irodalom története* II. 1800-tól 1919-ig. 2007, Budapest, 616.; további hivatkozások a könyvből: 613–614, 618–619, 622–624.

² Frankenburg Adolf: *Őszinte vallomások*. I. kötet. 1861, Budapest, további hivatkozás a könyvből: 188.

mazurjainak motívumára már 1838-ban megjelent egy magyar elbeszélés, amelynek témája a novemberi lengyel felkelés” – írta Csapláros. A *Chopin mazurjai* című „hangászati capriccio” az árvízkárosultak javára kiadott kötetben olvasható. Frankenburg visszaemlékezései alapján említi, hogy az elbeszélés első része egy folyóiratban látott napvilágot. Az első részben vérző sas – a lengyel címerállat – repül. A véreből kinövő fákon harcra buzdító zászlók lobognak. A szabadság és szerelem közötti választásra kényszerülő „ifjú elszakadva földi kedvesétől, az égiek zászlói alá sietett.” A másodikban a narrátor kérdezi a „rokon nemzetet”, hogy hallja-e „a szabadok imáját”. A következő mazurkában a küzdő névtelen hőst az égbolton megjelenő ezüst sas bátorítja. A narrátor biztatja, hogy meneküljön a határon túlra, ahol „egy nemzet lakik, vitéz és nemes, mint a tiéd, [...] s midőn véled osztja meg lelked fájdalmát, nem csak a te sorsodat siratja.” A hős azért imádkozik, hogy megbosszulhassa hazáját. A negyedik mazurkában fegyveresek egy temető mellett haladnak el, ahol megnyílnak a koporsók. Az elesettek árnyai így váltak szabaddá, mert hazájuknak csak a földjében lakott a szabadság. Az ifjú ezt hallja: „Te élve akartál szabad lenni, nem tudtad, hogy az élet és a szabadság nem férhet össze”. A narrátor nyilvánvalóan Chopin zenéjének hatásáról mondja: „Ach! Ifjú, mily veszedelmes a te zenéd!”³

Néhány magyar korán megismerte a fiatal lengyel zseni műveit. 1846-ban Pesten Liszt adott elő két Chopin-etűdöt. Csapláros szerint „Az 1870-es években kezdődő Chopin-kultusznak” elindítója részben Liszt Chopinről szóló, franciául 1852-ben kiadott könyve volt. Nyelvünkön először *Chopin. Liszt Ferencz után* címmel 1873-ban jelent meg, majd a 200. születésnap alkalmából 2010-ben. Máig tartó folyamatos írói érdeklődéssel van dolgunk.

„Reviczky Gyula, [...] megismerkedve egy értelmiségi család leányával, [...] az 1870-es évek végén hozzá írt *Emma* versiklusának XVI. darabjában írta: »Webert, Chopint játszod betéve.« Juhász Gyula *Egy Duse fej alá...* (1909) című versében hasonló említés olvasható: Szerelmes aszszony lesz. Nem fog szeretni, / Grieset, Chopint fog halkan énekelni, / És vágyamon csöndesen nevet” – idézi Csapláros.

A következő több mint fél évszázadban keletkezett, minket érdeklő lírai alkotásokat így csoportosítja: „A boldogtalanságot ismerő költők Chopin reminiscenciáit hamarosan olyan versek követik majd, amelyek vagy teljesen Chopinnek vagy pedig a zeneköltő egy-egy kedves műfajának vagy éppen egy konkrét chopini alkotásnak vannak szentelve.”

³ Csapláros István: *A felvilágosodástól a felszabadulásig. Tanulmányok...* 1977, Budapest, 267., 269.; további hivatkozások a könyvből: 271–273, 277., 281–285.

Peremiczky Gozdsu Elek – „a szláv irodalom és életérzés legjelesebb hazai ismerője” – *Köd* (1882) című művéről írja: „A zenemű mint hangulat, élethelyzet érzékeltetése, illetve a zene mint jelkép csak egyetlen regényben jelenik meg, de egyidejűleg.” Ihletője az orosz Turgenyev lehetett. Azzal nem értünk egyet, hogy „szláv irodalomról” esik szó és „A regény szlávos hangulatát a nevek (Iván, Olga) mellett Chopin zenéjének említése is erősíti, mint ennek a speciális – egyszerre fájdalmas és egyszerre boldog –, a századfordulóra olyannyira jellemző hangulatnak a képviselője”. A nyelvrokonságnál (a lengyel állam már akkoriban évszázados nemléte idején) fontosabbak az orosz és a lengyel irodalom közötti különbségek, az oroszellenesség, amelyek Chopin zenéjében, nem csak a forradalmi etűdökben kifejeződtek. Robert Schumann-nak tulajdonítják a róla szóló mondást: „Virágok közé rejtett ágyúk.”

Gozdsu Ének a zenéről (1898) című elbeszélését paradigmánovellának tekinti, amelyben a kor „minden zenével kapcsolatos attitűdje megjelenik”. A műfaji kereteket feszegetve „közelít a zeneiség felé”, nincs cselekménye, csak leírás, egy nyári éjszakáé, amelyen barátja, Justh Zsigmond író Chopint, Beethovent és Schumann-t játszik. „A három zeneszerző és idézett műveik említése tisztán a hangulat, a lelkiállapot ecsetelésére szolgál.” Találó megállapítás, hogy „A főszereplő a zene, Chopin és Schumann egy közelebbről meg nem nevezett műve, valamint Beethoven *Eroicája*. Chopin és Schumann esetében az olvasó egy izgalmas játék részese lesz, hiszen a szerző különböző utalásaiból következtethet arra [...], hogy mely művek csendülhettek fel a zongorán.” Egy-egy mondat a *Barcarola* (op. 60) velencei hangulatát, az élet keménysége miatti fájdalmat érzékeltető *Asz-dúr balladát* (op. 47) vagy az *A-moll prelűdöt* (op. 25., No. 2.) idézi fel, de csak találgathatunk.

Peremiczky szerint az irodalom határait átlépő kísérlet volt Csáth Géza *Tavaszkok* (1906) című novellája. Nem mond történetet, és egy zenei hangnemre, a c-mollra épül. Az író számára ez a tavasz hangneme, ami meglepő, hiszen rendszerint patetikus hangulatú műveké, olyanoké, mint Chopin *c-moll etűdje* (op. 10). A következtetés: „[...] ha arra gondolunk, hogy a fin de siècle művészei szerették keverni a hangulatokat, s hogy számukra a boldogság és a fájdalom mindig együtt járt, ahogy a tavaszban, azaz az újjászületésben is ott van a tél, az elmúlás, akkor az asszociáció nagyon is érthető [...] A derű, a fájdalom, a harc úgy adja ki az életet, ahogy a hangok a hangnemet, az egyik az élet, a másik a hangnem totalitása. Csáth – Chopinhez vagy Debussyhez hasonlóan – a hangokból indul ki, muzsikusként ízlelgetve karakterüket.” Az ideg orvos- és zeneesztéta író számára a zeneértés idegállapot kérdése: a modern kor embere a látszólag, hangszerelésüket tekintve nehéz műveket tudja befogadni.

A kutató így jellemzi a lengyel művész zenéjét: „a monumentális-tól irtózó és a pillanat hangulatát oly mesterien megragadó műveiben [...] a szimbolista és impresszionista irodalom egyik legfőbb inspirációját és forrását fedezi fel.” Juhász Gyula *„Szónata (1905–1907)”* című versében a nyilvánosház olcsó örömeinek kontrasztjaként a chopini zenét idézi: A házban, ahol az olcsó mámor vár, / a zongorához ült le valaki. / És fölsírtak sóvárgón, lágyan, tompán/ a nagy Chopin holdfényes dalai. [...] S a kopott szalon úgy érezte mostan, / Hogy valami bús, óriás szív dobban/ A sántalábú hangszeren”. A „holdfényes dalok” és a lírai alaphelyzet a noktürnöket juttatja eszünkbe. A kor a „bús-nosztalgikus hangulatot, az álmhoz és a halálhoz fűződő bensőséges viszonyát halotta vissza” a lengyel művész zenéjében.

A zene „általában tisztán érték az irodalomban” – állítja Peremiczky. Példája Csáth novellája, az *Eroica* (1906). A mű „a betegséggel szembeni és a méltóságteljes, szép halálért” vívott harcot jellemzi. Főhőse remekül táncoló, halálos beteg huszártiszt, aki mintegy színházi produkcióként rendezi meg halálát egy bálban. Chopin-mazurkát kér a cigányoktól, de csak keringőt tudnak játszani, amelynek dallamára kitáncolja magát az életről. Peremiczky úgy véli, hasonló a keringő szerepe Kosztolányi Dezső *Szegény anyám csak egy dalt zongorázott* (1911) című versében: „Édes-anya egy egyszerű valcert játszva emlékszik fiatalkorára, és ez a valcer az emlékek mélysége, az elmúlás érzete miatt átnemesedik. »Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer / és fáj és mély, mint egy Chopin-keringő«.”

Pásztor Árpád Chopin-verse Csapláros szerint 1907-ből való. Budapesti gyerekeket szerepeltető regényében olyan temetési menetet említ, ahol a zeneszerző gyászindulóját játsszák.⁴ Áprily Lajos akkortájt írt két, a zeneszerzőt idéző komor hangulatú miniatúr. A *Chopin-albumra* szöveg alatti évszáma 1908, és ekkoriban keletkezhetett *A Chopin-gyászinduló egy versszaka* is. Az előbbi George Sand szellemének meghatározó erejét említi. Az utóbbi Nietzsche nézetei hatására jöhetett létre, amelyeket elvetett: „Bohém csavargó, vén komédiás, hányszor kimondta: füst a lét, mi más?”. Szintén Kolozsvárott keletkezett a hasonló hangulatú *Ősz* (1921) című, a noktürnökre jellemző hangulatú miniatúr. Így kezdődik: „Most már a barna dérütötte rónán / mulandóságról mond mesét a csend. / Most már szobádba halkan elvonulhatsz / s hallgathatod az álmodó Chopint.”⁵

⁴ Pásztor Árpád: *A Muzi*. 1931, Budapest. *Rózsa tanár úr nádpálcája* című fejezet.

⁵ Áprily Lajos: *Falusi elégia*. 1921, Cluj-Kolozsvár

*Plugor Sándor: Mány – Miklóssy Mária, 1965
(tus, papír, 290×210 mm)*

A magyar költészet Chopin-témái Lengyelország függetlenségének visszaszerzése után váltak gyakoribbakká – állapítja meg Csapláros –, az I. világháború után ellenséges szomszédok közé kényszerített Magyarországon feléledt a régi szövetséges és barát lengyelek iránti érdeklődés. „Chopin ismertségének széles körére jellemző, hogy számos, ma már kevésbé ismert költő írt Chopin-verset” – írta.

A katolikus líra méltatlanul elfelejtett megújítójának, Harsányi Lajosnak egyik műve, a *Chopin G-moll balladája* (1919) – Csapláros véleményével ellentétben – nem egyszerűen egy Párizsban élő beteg lengyelnek, hanem magának a zeneszerzőnek a honvágyát érzékelteti, aki végakaratát fogalmazza meg: „A tűzfalak közt – hallja! – hallja! / Lengyel dalt sírnak a szelek. / Adieu, madame, kérem, bocsásson! / Meghalni ott a ködös tájon/ A Visztulához hazamegyek.”⁶ A kötet címe: *Az élet muzsikája*.

Az erdélyi Olosz Lajos verse a *Chopin Praeludiuma* (1920). Egyes sorából a halálközeli élmény olvasható ki, amely nem rettető: „Álmodott Rólad / egy haldokló testvéred / fellázítóan, csodásan szépet.”⁷ A Csapláros szerint „komor hangulatú erdélyi lírikus” Tompa László *Chopin-valse* (1922) című művének forrása az alcím: *Op. posth. (69. No. 2.) H-moll*. Kallós Oszkáról és *Chopin* (1927) című verséről feltételezi, hogy megírásához az első nemzetközi Chopin-verseny (1927) adta az ihletet.⁸

Csapláros véleménye, hogy ekkoriban jelent meg az első modern hazai Chopin-novella, Molnár Ákos műve, aki „a freudizmus egyik képviselője volt a magyar prózában”. Ezek szerint nem tudott Gozsdu és Csáth említett alkotásairól. A novella pesszimista világszemléletét tekintve közel áll azokéhoz. A *Chopin* (1927) hőse halálraítélt gyilkos, akinek gondolatait valahol, valamikor hallott dallam tölti be. Egyre elviselhetetlenebbé válik számára, mert idegen tőle. A gyóntatópap mondja meg, hogy Chopin *Asz-dúr etűdjéről* van szó. Ezután sem érti, viaskodik a hangokkal, ám hirtelen sejtései támadnak az élet számára ismeretlen és fontos dolgairól, amelyek mellett érzéketlenül ment el.⁹

„A 30-as években folytatódik a Chopin-versek áradata” – írja a varsoói professzor. Időben az első a felvidékiként említett, valójában erdélyi Mészáros Sándor *Egy Chopin-adagio alá* (1930) című verse, amelynek kezdete és befejezése hangulatok kontrasztja: „Selymes szalon. Künn forró nyári szél, / [...] Ébenfa zongora, min sírni kell, / Egy elhervadt álmot temetni el, / egy hasztalan álmodni el”¹⁰ A *Hangulat egy Cho-*

⁶ <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/1572-harsanyi-lajos>

⁷ Olosz Lajos: *Versek*. 1968, Bukarest

⁸ Kallós Oszkár: *Kihunyt csillagok*. 1928, Budapest

⁹ Molnár Ákos: *Gyerekek lenni*. 1927, Budapest

¹⁰ Mészáros Sándor: *Az én hazám*. 1945, Temesvár

pin-etűd felett és a *Chopin noktürn* (1943) is az ő alkotása. Az akkor még szintén Erdélyben élő, későbbi híres budapesti nyelvész, Gáldi László *Chopin-prelűd* címmel írt verset (1934).¹¹ Csapláros szerint „Nem egyszer egy lengyelországi utazás eredménye a magyar Chopin-vers”. Ilyen az ugyancsak erdélyi születésű, de felnőttként már budapesti Gáspár Jenő *Nocturne Chopin szobra előtt* című műve (1935).

Az igen népszerű, de 1945 után évtizedekig csak lektűrök szerzőjeként számon tartott Harsányi Zsolt terjedelmes műve a *Magyar rapszódia. Liszt Ferenc életének regénye* (1936). Benne legalább húsz oldalon esik szó Chopinről, életéről, Liszthez fűződő barátságáról, műfajairól, sőt egyes alkotásairól is. A regényes életrajz szerzője említi mazurkáit, meg nem nevezett kompozícióit és arabeszkjeit, valamint az *E-moll zongoraverseny*, *G-moll szonáta* és *Cisz-moll polonéz* című műveit.¹²

Falu Tamás *Chopin* címmel írt verse (1937) a költő 1941-es kötetében jelent meg. Két versszakba tömörítve méltatja Chopin zenéjét, annak hatását, tekinti át az életét, sorsát: „Billentyűt, mint ő, nem billentett / Előtte soha, senkisé, / A csontmezőkön keze úgy járt, / Mint a fecske száll a vízen. / Erővé tette a sóhajtást, / És sóhajtássá az erőt. / Ujjai mint megrogyott térdek/ Hajoltak meg a sors előtt. // [...] Volt visszasírás lengyelhonba, / S szivárgott szíven lágy etűd./ Volt Páris, taps, köhögés, vérzés, / Mely megnyitotta ereit, / S mint egy akkord az ujjá alatt, / Úgy halt meg Chopin Frederik.”¹³ Palasovszky Béla *Chopin* című, hasonló tartalmú verse sem háború utáni, mert már 1937-ben megjelent.¹⁴ Csapláros szerint benne „ugyanaz az ellentét szerepel, ami Harsányi Lajoséban, a párizsi ős és a lengyel tájak hangulatának szembeállítására és a halálvárásra. George Sand már elhagyta [...] Chopin életének utolsó mozzanatát, magára hagyatottságát ragadja meg a már említett Mészáros Sándor *Nokturno* című Chopin-versében.”

Csapláros megállapította, hogy a zeneszerző művészete iránti írói érdeklődés a II. világháború éveiben sem szünetelt: „Az újból ezer sebből vérző Lengyelország szimbóluma: Chopin alakja nemegyszer felbukkan a háború költészetében. Minthogy a magyar nép olyan háborúban vett részt, amely érdekeivel ellentétes volt, érthető, hogy e kor Chopin-versei az elmúlást, a lemondást tükrözik.”

¹¹ Gáldi László: *A szomjúság balladája*. 1934, Arad

¹² Harsányi Zsolt: *Magyar rapszódia*. 1986, Budapest. 238–241, 244–245, 256–257, 260, 270, 274, 284–85, 352, 375, 405–406, 498, 510, 526, 528, 530, 605.

¹³ Falu Tamás: *Vidéki állomások. Összegyűjtött versek (1910–1974)*. 1974, Budapest

¹⁴ vitéz Zerinváry Szilárd – Orosz Iván (szerk.): *Körösparti költők antológiája*. 1937, Szarvas

Ekkor íródott Lang Ida *Chopin keringő* című műve.¹⁵ A Csapláros által is említett Laurisin Lajos szonettje, a *Chopin* olvasható verseskötetében, amely év nélkül jelent meg.¹⁶ Nem a háború utáni, mert szerzője, híres budapesti operaénekes, politikai szerepe miatt Nyugatra menekült. Marconnay Tibor szonettje, a *Chopin-keringő* is korábbi.¹⁷

A féltékenység miatt megszűnt ifjúkori barátság, az évtizedek után is élő emlékek a témája Márai Sándor *A gyertyák csonkig égne* című regényének (1942), amelyben ismétlődő, kompozíciót konstruáló elem egy zenemű. Szegedy-Maszáknak *A kettős monarchia emléke a magyar irodalomban* című tanulmánya szerint „Chopin op. 61. számot viselő Aszdúr polonézfantáziáját társítja [...] egyik jelenetével. [...] regényének főszereplőjét, Henriket a zene iránti érzéketlenség választja el tulajdon anyjától, a francia grófnőtől és Konrád nevű lengyel barátjától.” Konrádnak csak az anyja lengyel: „Az én hazám Lengyelország volt és Bécs, [...] Galícia és Chopin. Mi maradt mindebből?” Henrik mondja az őt meglátogató Konrádnak: A polonéz-fantáziát is játszottad anyámmal. Nem játszottad később a trópusokon?” A válasz: „Chopint nem játszottam soha a trópuson. Tudod, sok mindent megérint bennem ez a zene.” Henrik később: „Tudok-e a szemedbe nézni, vagy színészkedjünk mi hárman, Krisztina, te és én [...]? Az ember nem lehet büntetlenül zenész és Chopin rokona.” A látogatás vége felé így idézi fel a múltat: „Vannak végzetes elemek emberek életében, visszatérő elemek, mint a zene. Anyám, Krisztina és közötted volt a zene, mint kötőanyag [...] Gyűlölöm ezt a dallamos és érthetetlen beszédet, mellyel bizonyos fajta emberek társalogni tudnak egymással, mondanak egymásnak valami kötetlent és szabálytalant, igen, néha azt hiszem, valami illetlent és erkölcsstelen mondanak egymásnak a zenével [...] Úgy látszik, szemérem és tapintat visszatartották Krisztinát attól, hogy jelenlétemben hallgasson zenét veled. S minthogy a zenének semmiféle szavakkal kifejezhető értelme nincsen, van egy másik, veszélyesebb értelme, ha ennyire meg tudja érinteni az embereket, akik nemcsak a zenei hallás, hanem vér és sors szerint is összetartoznak.”¹⁸

1945 után „a Chopin-kultusz továbbterjedt Magyarországon. Most is születnek a nagy zeneköltő személyéről általánosságban szóló versek, de egyre több az egyes konkrét művekhez kapcsolódó költemények száma” – állapítja meg Csapláros. Vas István *Terád vonatkozik* című versét

¹⁵ Lang Ida: *Tündöklő híd nyomában*. 1944, Békéscsaba

¹⁶ Laurisin Lajos: *Magam panaszt hallgatva*. 2. kiadás, Pápa, é. n.

¹⁷ Marconnay Tibor: *Világtűkör*. 1936, Budapest

¹⁸ Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égne*. 2018, Budapest. 29, 39–40, 71, 77, 122–123, 241.

(1947–1956) Peremiczky elemzi, Kosztolányi említett művével rokonítva. Vasé szerelmes vers, de erre is igaz, hogy „Az ifjúság ugyan még a jelen valósága, de az édes futam fájó volta az egykoron friss tánc elcsukló lendülete, az esőverte ősz és az f-moll ballada már a chopini halálközeli élet-érzés világa.” Bizonyítéku tovább idézünk: „[...] megint Chopin zenéje, / Váltakozón borong föl egy-egy arcvonásod / S a hősiesség hangnemét cserélve / Társul az ellágyuláshoz [...] A dallamot zilált akkordok mért kísérik? / Hiába kérdezem, epedőn visszakérdez. / Ifjúságunk motívuma – miért is/ Fáj a futam, pedig édes?”¹⁹ Az 1956-ban Angliába „disszidált” Gömöri György *Chopin* című verse (1955) önéletrajzi jellegű. Szerzőjétől tudjuk, hogy egy lengyel lányról írta. A múltbeli szerelem emléke etűdöket, mazurkákat, keringőket, noktürnöket és prelűdöket juttat az eszébe.²⁰

Csapláros 1960-ban nem hangsúlyozhatta, hogy a lengyelek és kultúrájuk iránti magyar érdeklődés 1956 hatására nőtt meg, illetve amikortól már könnyebb volt, majd, a nagyobb szellemi szabadságnak köszönhetően, divat lett Lengyelországba utazni.

Balogh László Debrecenben született és az 1950-es évek elején még a városban élő tanár, költő és irodalomkutató, később budapesti rádiós szerkesztő egyik műve *A Visztula syrenája* (1959). Régóta vágyott Lengyelországba: „Húsz év: életem fele történelem / mennyi remény hevert itt romokban / [...] húsz év múltán is a régi lázzal / első utam Varsóba vezetett / Varsó Varsó: Chopin-zene s gyászdal / váz vád csont dac jövő omladéka / s ahogy helyreálltak a tört ívek / az Ó-város a Barbakan Rynek / lett számomra tanulságos példa: / [...] Kelj hát útra mint a vad vikingek / A Visztula syrenája nyargal / hablován s fénye suhogó karddal / a nem-ismert Tenger felé intett”. Nem is a *sellő* szót, hanem lengyel megfelelőjét használja. A *Żelazowa Wola* című verset (1960) Chopin szülőhelyén tett látogatása és a zeneszerző egyik műve ihlette: „háborog a lápos ezer évjajongó lelke / mint a sosem-csituló Asz-dúr ballada.”²¹

Várnai Zseni a zene kivételes szerepéről és a költészettel való rokon-ságáról írta *Muzsika* (1960) című versét. Követendő példaként említi a lengyel művészt: „Én költő lettem, légy zenész, / csak muzsikálj, s énekelj, kis Kati, / Bachot, Chopint s a többi nagy zenét/ szeretném majd tőled hallani. // Tudod, zenével kezdődött a lét, / mikor még nem volt emberi beszéd, / a szél dalolt, és Éva ősanánk/ dallal ringatta első gyermekét. [...] hangszeredből úgy áradjon a dal, / mint költők szívéből a költemény.”²²

¹⁹ Vas István. *Válogatott versek*. 2009, Budapest

²⁰ In *Irodalmi Újság*, 1955. február 26.

²¹ Balogh László: *A kilencedik vízesés*. 1977, Budapest

²² Várnai Zseni: *Vers és virág. Versek 1945–1972*. 1973, Budapest

Somlyó Györgynek *Chopin kertjében* című szonettje (1960) a zeneszerző művészetének hangulatteremtő hatásáról szól: „Váltakozva libben a könnyű szélben/ a fűz színjátszó, fürtös levele. / Vajon e billentyűk alól jön-e / a fényes hang, a szinte észrevétlen, // nem tudni, honnan áramló zene?” Ekkori a *Zelazowa Wola* is, amit az ottani Chopin-múzeumban tett látogatása nyomán született.²³ Kiss Dénes *Chopin g-moll balladája* versével saját szülőfaluját és gyermekkorát idézte fel.²⁴

Rónay György minket érdeklő verseire Peremiczky nem figyelt fel. A költő derűs hangulattal indítja a *Chopin* címűt: „Nohant-ban szép a nyár. De a benti nyarak többnyire szebbek. / A gyermekkori Visztulák fölött az ég, / amelyre nincs, csak egyetlen hasonlat: / kék, mint az álom.” Mesterien sűrítve jut el Chopin halálának közeledtéig: „Varsói nyár, nohant-i nyár, párizsi nyár: / mind egyformák, mert mind mulandó, mind kegyetlen – / koporsókék nyarak, szirmukat ejtő koszorúkkal.” Halálos betegségét így írja le: „milyen kékek / a tudatban utolszor földeregő/ varsói lámpák? milyenek a légszomj / végső görcsében vonagló mazurkák – [...] mikor már semmi más nincs, csupán a benti nyár / fekete ragyogása, még egy pillanatra, mindenén túl, / mielőtt megszólal (b-moll szonáta negyedik / tétel) léteztűli hullámveréssel / a Titokzatos tenger?” A *varsói Szent Kereszt templom* című versében (1965) írja: „1945. október 17-e óta / újra itt pihen Chopin szíve [...] A tábla mögött a szív. / Alatta egy cserép virág [...] Párizsban a Pére Lachais-ban is / mindig van virág Chopin sírján. // Mi marad egy testből száz év után? [...] Egy lemezjátszón forogni kezd / az f-moll zongoraverseny.” *Zene* című versében Chopin „homlokát tenyerébe hajtja, / s hallgatja hosszan Konsztanza Gladkowska semmibe pergő / gyöngy kacagását.”²⁵ Konstancja Gladkowska énekesnő Chopin varsói szerelme volt. Rónay *Szürke élet* című kisregénye először folytatásokban jelent meg (1966–1967). Főhőse Varsóban élő, lengyel szakot végzett magyar nő. Csodálja Chopin hatalmas szobrát, és járt szülőházában is. Az ottani zeneakadémiára hívja tanulni öccsét, aki játszani „legjobban Chopint és Schumannt szereti.”²⁶

Sebők Éva a lengyel irodalom neves fordítója. *Lengyel teakeverék* (1978) című könyvében van egy fejezet, a *Fortepian, azaz: zongora*, amely a Chopin szülőfalujában lévő múzeumról és életének varsói helyszíneiről, nyomairól szól.²⁷ Székely Dezső is járt a zeneszerző szülőhelyén és a lengyel fővárosban. *Sorok egy Chopin-melódiához* című verséből idézünk:

²³ Somlyó György: *Ami élni segít. 88 szonett.* 1960, Budapest

²⁴ Kiss Dénes: *Porba rajzolt szobafalak.* 1962, Budapest

²⁵ Rónay György: *Szérű. Összegyűjtött versek.* 1981, Budapest

²⁶ Uő.: *Szürke élet.* In *Vigília*, 1966/11–1967/7. 321.

²⁷ Sebők Éva: *Lengyel teakeverék.* 1978, Budapest

„Chopin-melódiák; / Könnyű-lebegők, mint varsói szelek, / S mint Zelazowa-Wola pillangói, / Tiszták, mint a Visztula habjai [...] – Búval telített magányom poharát / Emeld ajkadhoz, élő muzsika.”²⁸

Tandori Dezső *Egy talált tárgy megtisztítása* című terjedelmes költeményében szó esik „hosszúra nyúlt W.-i tartózkodásáról”, megjelennek utcanévek, köztük a „Szopena utca”. Járt a Łazienki parkban, az ottani Chopin-emlékműnél. *Visszatér, amin a karácsonyfa állt* című versében annak a zongorának bizarr történetét meséli el, amelyet a háború után szülei nehezen tudtak megvenni, aztán „rakodófelületté vált”. Végül elajándékozták, a karácsonyfa pedig elijesztette kedvenc madaraikat. A befejezés hangja már komoly: a zongora helyére villanyhangszer került, „mely nem foglal / nagy helyet, és nekik valami fantasztikusan szól. Ülnek / vállamon, fejemen, rászállnak karomra, ahogy egy kis Chopint/ játszva, vagy Herbie Hancockot, Chik Koreát, vagy Beethovent. / Ők heten képviselik a tökéletességet.”²⁹

Tandori formakísérletei nagy hatással voltak az újabb nemzedékek alkotásmódjára. Petri György halála (1999) előtt egy évvel megjelent kötetében írta az élete végén járó *Chopinről*: „Minden olyan könnyű! / Minden olyan illatos, mint a méz! / Csak a tüdőm rohad szét, / csak a szívem elég nehéz. / De jó lett volna élni... / szomorú valcer és elegáns menüett... / Sajnálom, hívnak már. / Mennem kell. / Nem lehet. / Sietek.”³⁰

Századunkban akadtak olyan költők is, akik tudatában vannak ugyan a lengyel zeneszerző művészetének értékeivel, de ezt mintha nem mernék vagy akarnák bevallani, elismerni. Az erdélyi Cseke Gábor *Fejemben Chopin* (2006) című versében „[...] a szomszéd ízekre szedve sulykolta be / agyamba minden idegembe milyen a chopini zene / hányszor ébredtem reggelente etűdök gyors futamain / és chopin szárnyalt szökellt indulók ütemére dübörgött / hallgattam sose szóltam reméltem elviszi az ördög / [...] s bár régen elhagytam már gyerekkorom szagos hodályát / s szomszédom is magával vitte chopin varázslatos muzsikáját / [...] azóta sem tágít a fejből és harsogva morajlik.”³¹

Mohácsi Árpád *Chopin és a vacsora* című versével (2015) provokál. Egy versszak is sok belőle: „Éppen a vacsoránál tartott chopin, / Mondta, hogy most egy kicsit szórakozna, / Kezében cupák, liba, George combja,

²⁸ Székely Dezső: *Füstszipok*. 1964, Budapest

²⁹ Tandori Dezső: *Válogatott versei*. 2009, Budapest, Celsius. Digitális Irodalmi Akadémia Petőfi Irodalmi Múzeum

³⁰ Petri György: *Amíg lehet*. 1999, Budapest

³¹ Cseke Gábor: *Lírai tőzsde – Fontos versek*. 2006, Arad

/ Vállán pedig a varázs koncertköpeny.”³² Az Erdélyből való Muszka Sándor öregotthonban dolgozva gyűjtötte össze köteteinek anyagát, és „mintegy kiokádta magából” – írta Miklósi Szabó István, majd így folytatta: „Ez a kötet maga a szégyen.” Muszka leépülő emberről írja: „Chopin-nel kezdte / fél deci kevert / az asztalra szórta nyugtatóit / ez szilva / ez körte / az barack / ez málna / ez virágoskert / ez a gyerekkorom.”³³

A lengyel költészetet fordító Zsille Gábor *Chopin a zongorához ül* (2006) című művének első szakaszából érdemes idézni: „az ujjak a hangszer / a vékony ujjak elindulnak a billentyűkön / a kézfejen folyókká duzzadnak az erek / [...] a billentyűk ütemre préselik a vért / a billentyűk ütemre préselik a hangot / a sápadt körmű, vékony ujjak / tökéletes ütemben végigkocognak / a fekete-fehér csonttengeren”. Vermuth Attila miniatűrje, a *Chopin éjszakája* (2015) a betegséggel küzdő zeneszerzőt láttatja: „Talán évek óta esik, de hajnalra / az égzengés keringővé, a selyeming / vörös foltja pedig barnává szelidül.”³⁴

Korunkban fontos értéket talál *Chopin Prelude* (2013) című versében az eddig szóba hozott legfiatalabb költő, Nagypál István (1987): „ha teljesen önkéntelenül és előzetes indok / nélkül képes vagyok a rettenetes napoknak – / munkahelyi elidegenedés, általános boldog- / talanság, anyám, anyám – ellentmondani, / az általános leépülés helyett visszapillantani, / csupán a kényszer kedvéért, az érdemem / nélküli hajnalokért, akkor érezni fogom, hogy / nem volt hiábavaló a hosszas időzés az ágyam / mellett, ülve és gondolkodva, miképpen / a hangszóróból Chopin prelűdje hullámoz, / minden egyszeri hang leüt bennem egy újat.”³⁵

É. Szabó Márta *Akinek a madarak is Chopint énekelnek* (2018) című könyve mély átéléssel megírt élet- és családtörténet. Fia a nemzetközi hírű vak zongoraművész, Érdi Tamás. Játékáról írva olyan műveket említ, mint a *cisz-moll noktürn*, az *f-moll* és az *e-moll* zongoraverseny, a Forradalmi etűd és – többször – a *g-moll* ballada. A *Varsó, a Chopin-szobor* című fejezetben az olvasók tudomására hozza: az orosz uralom elleni felkelés (1863–1864) bukása után a cár olyan veszélyesnek találta a francia földön élő Chopin zenéjét, hogy nemcsak műveinek nyilvános előadását tiltotta meg, hanem katonái azt a zongorát is ledobták az emeletről, amelyen még csodagyerekként játszott. Fontosnak látja megírni, hogy a II. világháború idején a megszálló németek is érezték a zeneszerző művészetének erejét, ezért robbantották fel az egykori királyi

³² Mohácsi Árpád: *Chopin és a vacsora*. In *Kalligram*, 2015/7–8.

³³ <https://eirolalom.ro/konyvekrol/item/3955-muszka-sandor-szegyen-c-koteterol> (2018), Muszka Sándor: *Szégyen*. 2017, Budapest

³⁴ In *Műhely*, 2015/4.

³⁵ In *Műút*, 2012/36. szám, 32.

parkban álló monumentális szobrot. Mellette 1958 óta nyaranta vasárnap koncertekkel emlékeznek Chopinre. „A lengyelek úgy jönnek a szobor köré Chopin muzsikáját hallgatni, mintha istentiszteleten vennének részt” – olvassuk a helyszínről, ahol Érdi Tamás játszott.³⁶ Fiáról szóló egyik posztjában a tárgyalt vagy csak említett költők és prózáírók többségére is vonatkoztatható gondolatot fogalmazott meg: „Nagy ajándék, ha valaki nem lengyel, mégis így érzi Chopint.”

A talált irodalmi alkotások száma a hatvanhoz közelít, a versek száma nem sokkal kevesebb félszáznál. Ezek felének a címében szerepel egy-egy Chopin-műfaj, sőt bő tucatnyi ihletője a zeneszerző egy-egy műve. Nem kell bizonygatnunk, hogy a költészet és a zene gyakran van kölcsönhatásban egymással, és ez a II. világháború előtti prózára is áll.

A lengyel szerelmes versek antológiájának előszavában olvassuk: „Az egyik barátom állandóan Varsóba vagy Krakkóba szaladgál. Amikor egyszer éppen friss élményeit mesélte nagy lelkesen, hirtelen közbevágtam: – Mondj egyetlen festőt! Lengyelt, természetesen. – Csak nézett rám értetlenül. – Akkor költőt [...]! – Megsajnáltam: Beérem zeneszerzővel is. – Chopin! – kiáltotta diadalmasan. [...] Boldog vagyok, hogy a lengyel és a magyar két jóbarát. [...] Ám egymás kultúrájáról se feledkezzetek meg.”³⁷

³⁶ É. Szabó Márta: *Akinek a madarak is Chopint énekelnek*. 2018, Budapest. 281.

³⁷ Baranyi Ferenc (szerk.): *Hű maradtok hozzád. Lengyel szerelmes versek*. 2007, Budapest. 5–6.

1% METAFIZIKA

SZEKFŰ GYULA

„DERŰS ÉS KESERŰ RHETORIKÁNK”

(Részlet)

Trianoni országunk közéletében kétféle retorikát figyelhetünk meg. Az egyik a vidám, bizakodó, optimista, mely a jelen legsúlyosabb bajai mellett is könnyedén elmegy, és ha nemzeti állásunk tagadhatatlan nehézségeivel szemben reményt akar nyújtani, a tényleges viszonyok alapos félremagyarázásával egyéb híján külső segílyre mutat rá, ahol pedig ilyennek valószínűsége sem igen hitethető el önmagunkkal, ott egyszerűen a csodaváráshoz fordul: várhatunk, az idő velünk dolgozik. Szinte egy fél emberöltőn át napról-napra szemlélhettük ez optimista felfogás retorikái virágait publicisztikánkban; ma is él még, különösen azon körökben, melyek minden előkészület, tudás és tapasztalás nélkül politizálódnak, de a műveltebb körök mindinkább elfordulnak ez alaptalan, de annál kényelmesebb optimizmustól, s a reánk nehezedő tények mind súlyosabb nyomása alatt terjed közöttük a gond jövőnket illetőleg. A másik retorika, melyet említettem, nem ebből a reális aggodalomból származik; a talaj, melyből kinőtt, épúgy érzelmi, mint a derűs, jövőben bizakodó nemzetfelfogásé; reális szemlélet éppoly kevésbé támogatja, mint ezt, de ahol ez rózsásan színez, ott a másik retorika feketébe von mindent, bukásunk fájdalomát köznapon is ünnepi formákban fejezi ki, melyek [az] évek ugyanazon keserűségében megállapodtak, szinte megmerevedtek.

E folyóirat hasábjain, mely a reális nemzetszemlélet ápolásának szenteli kezdettől fogva munkáját, nem kell közelebbről rámutatnunk arra a tétlenségre, cselekvéshiányra, mely mindkét használatos retorikánkból következik. Az egyik nem kívánja a cselekvést, mert sincs szükség, hisz ami kevés eredményt ma elérhetnénk, az holnap úgyis csőstül ölünkbe hull, a másik viszont azért kvietista, mert úgysem lehet semmit cselekedni, s mély elesettségünkben lényegesebbnek tartja a mozdulatlanság fájdalmát s annak ceremóniáit, semmint a fájdalomból kilépve valami közhasznos, de egyúttal köznap cselekvésbe fogni. Vannak e sötétszínű retorika gyakorlói között, akik évek óta tartják a nemzet sebein kezüket, a helyett hogy gyógyítani segítenék azokat, s mentésükre valamikor, a történeti számvételkor, talán csak az fog szolgálni, hogy legbelsejünkben az átok e sterilis, mert csak szókat alkotó papjai is az optimistákhoz tartoznak: ők is hisznek a Sültgalambban, s retorikájukkal egyebet alig céloznak, mint a szükséges érzület fenntartását addig, míg el nem következik az idők telje...

Plugor Sándor: Krisztus Erdélyben, 1989
(tus, papír, 420×297 mm)

Fekete és rózsaszín messzianizmus akkor, mikor világtörténetben is ritka jelenséggént szokatlanul nagy energiák szabadulnak fel és látóhatárunkat mozgásba lendülő óriások állják körül, akik egy lépésükkel széttaposhatnak, ha akarnak – és vajjon miért ne akarnának? – ilyen környezetben fekete álmok közt hányódni vagy rózsaszín pirkadásra várni: gyermekek vagy betegek dolga. Külön tanulmányt érdemel annak a kérdésnek megvizsgálása, vajjon tényleg csökkenőben van-e politikai érzékünk, miként ezt külföldi megfigyelőktől néha hallani. Annyi bizonyos, hogy derűs és keserű retorikánk egyképpen gondolkodóba ejthet bennünket, mint a nemzeti élet megfigyelőit – a reális történet talaján pedig, sorsunk alakulását illetően, bizonyára nagy veszedelmek forrásainak kell mindkét retorikánkat tartanunk. Hogy egyebet mellőzzek, ez a virágos önáltatásunk állott és áll az útjába annak, hogy betöltsük valamiképp azon űrt, mely a mi önvallomásunk és a külföldnek rólunk alkotott felfogása között tátong egy igen lényeges kérdésben: azon bánásmódot illetően, melyben a magyarság mint uralkodó nemzet részesítette államában a nem-magyar kisebbségeket.

(Szekfű Gyula: *Magyarság és kisebbségei a középkorban – Vázlatok egy hazai kisebbségtörténethez*. In *Magyar Szemle*, 1935. szeptember, XXV. kötet 1. (97.) szám, 5–6.)

KÖRKÉP

SZAKOLCZAY LAJOS

PLUGOR SÁNDOR: JOGOT ARCAINKHOZ

Monográfiával szinte fölérő, több szerzőt magában foglaló, nagyméretű album – amelyet a művész fia, Plugor Magor szerkesztett – a nálunk, sajnos, kevésbé ismert erdélyi festő-grafikus, Plugor Sándor (1940–1999) hiteles arcképe. Életművének, amelyben a grafika játszotta a fő szerepet, pontos értékrögzítője. Az írások ugyan különböző alkalomra készültek, van közöttük kiállítás-kritika, esztétikai és lélektani alaptól közelített pályakép is, de az óhatatlanul kísértő ismételések (személyes adatok, tanulmányok stb.) ellenére mégis kitűnő összegzést adnak. Abban minden írás nagyon is megegyezik, hogy Plugor elsősorban istenáldotta grafikus volt.

Vonalhálója elsőbben a zseniális Szalay Lajos kifejezőerőben rejlő pontosságát hordozza. Noha rajta a kolozsvári grafikai iskola megannyi alkotójának (Feszt Lászlónak, Cseh Gusztávnak, Deák Ferencnek) és a magyarországi kortárs nagyok, Kondor Béla, Kass János, Csohány Kálmán művészetének a lélegzete, a sepsiszentgyörgyi alkotó épp a *couleur locale* (vagyis a küzdelmes székely sors) egyetemessé emelésével küzdötte ki magának a magyar – és nem csak az erdélyi – művészetben jól megérdemelt helyet.

Öregember-rajzai, amelyek nézegetése nyomán íródott Szilágyi Domokos (akkor még nem tudtuk) búcsúpoémája, az *Öregek könyve* (1976), azt a sorsképletet tükrözi, amelyben a korpusz szentsége – ellentétben a más jellegű, a törekeny test szenvedését emelő Krisztus-ábrázolásokkal, allúziókkal – ugyan rejtve van, ám a kiszolgáltatottság, szegénység, magára maradottság, kisebbségi gond golyotai sötétje nagyon is mély árkokba temeti a szenvedőt.

Az album két bevezetője, Juhász Ferenc költői szépségű írása (*Plugor Sándor szívödöbbenései*) és a politikus Németh Zsolt elemző, de személyes jegyeket, élményeket is tartalmazó emlékezése – az édesapja révén született Reménység Szigetén az erdélyi művész többször is megfordult, gyönyörű stáció-sorozata, a *Keresztút* (1996) a Németh–Krizsa-gyűjtemény éke – fölöttébb megadta az ünnepi hangot egy több sípon szóló, a magas hangok mellett a drámaiságot ugyancsak közvetítő portré megalkotásához.

Plugor Magor *létleletekről* beszél, amikor megállapítja: „a halálig előreszaladó lélek önvizsgálata és a tulajdonképpeni lét lehetősége szerinti ábrázolás fénylik fel” az apja grafikáin. Keserű Katalin a *sorsrajzok* mélységét abban látja, hogy a művész „java sorsképei ikonok. A sors prezentációi, nem ábrázolások”. Miközben leszögezi, hogy „filozofikus és expresszív a rajz autonómiáját érvényesítő művészet”, Páskándi Gézárt idézve fölfedi Plugor rajzköltészetének

drámaiságát is: „A kifordult testű lovak, a korpuszt a testükben hordó férfiak, a szem nélkül világító asszonyok így lesznek azok, amik: sorsképek”.

Vécsi Nagy Zoltán már tanulmányának a címében fölillantja a Plugor-kozmosz lényegét: *Egy eltűnő kultúra művészetbe mentett zsigeri szépsége*. A művészettörténész édesapjától, a tragikus körülmények között (baleset) korán meghalt kitűnő festőtől és pedagógustól, Nagy Páltól sokat tanult grafikusunk-festőnk a marosvásárhelyi művészeti liceumban. A tanulmány az egész életművet áttekinti, az iskolákat, mestereket, barátokat, s az irodalmat mindennél jobban kedvelő grafikus-festő-díszlettervező-illusztrátor megannyi szépségeszményét. Fontos írás.

Vécsi Nagy ugyancsak Páskándit idézi, miszerint erkölcsi követelmény – a kisebbséget megtartó erő – az egyenes gerinc, a talpra állás igénye. „Plugor küzd az antropológia jogfosztása ellen. A sokféle antropoidnak kér jogot. Jogot a saját vonásokhoz. Jogot arcainkhoz. Az etnikum arcához.” Majd, hozzátéve az életműre vonatkozó adalékokat, folytatja: „Ezeket a sajátos arcokat, a bennünk közöst jeleníti meg önarcképein, szülei és a többi kökösi öreg, de a testi-lelki jó barát Márton Árpád, a mester Zsögödi Nagy Imre, a rokonszellemű Illyés Gyula, de a költőcimborá Farkas Árpád és a költői nagyság és erkölcsi meg hasonlottság tragikus zsenije, Szilágyi Domokos baráti portréjában.”

Szücs György két írással szerepel a könyvben: egy (csoportos) kiállítás-kritikával és egy, az életművet boncoló, életrajzi, művészettörténeti, alkotás-lélektani, a kifejezőerő s téma arzenálját sok irányból boncoló tanulmánnyal. Az utóbbi, a több fejezetből álló esszé – *Megőrzött lapok egy elveszett Plugor-szótárból* – hihetetlen gazdagsággal bizonyítja, hogy az erdélyi művész minő fejlődésen ment át az indulásától eltelt évtizedekben. „Ment át”, vagyis hogy a hangulatot érzékeltessük, *törte át a falat*, a minél lefegyverzőbb, létigazságokat tükröző életmű, döbbenetes sorsmodell létrehozása érdekében. A kis „fejezetek”, szótár-cikkek mind-mind rátapintanak a tematikus, sok munkával és tanulással elért – ösztönzött! – önnövesztés és kiteljesedés adalékaira, úgy is mondhatnám: stációira.

A kolozsvári mester, Miklóssy Gábor azzal tette a legnagyobbat, hogy a tőle, festészetfölfogásától gyökeresen különböző növendéket hagyta önmaga lenni. Amiben csaknem utolérhetetlen volt, sugárzó lénye révén a „világháború előtti magyarországi művészet hagyományait és szellemiségét, a mesterségbeli tudás elsajátításának rigozorus megkövetelését és a széles irodalmi-zenei műveltséget jelentette”. Szalay Lajos, aki több grafikusnemzedék mellett Plugornak is példaképe volt (a fiatal művész-siheder nem véletlenül másolta le – nagyítással – a Püski kiadásában megjelent 1941-es Szalay-könyvecske hatvan rajzát), elcsodálkozott a fekete alapon vibráló fehér szálkás vonalháló technikai újításán. *A Nuda veritas* – itt is „a meztelen test és a tér viszonyának mélyreható vizsgálatát” végző Miklóssy az alap, no meg Nagy Pál számítógépes *Buja formákjainak* különleges rácsszerkezete – a női akt érzéki megformálásához visz közelebb.

Az *Equus* a ló és lovas-ábrázolás – Plugornál mindenképp az egyik főirány – titkait boncolgatja („a gyerekkori élmények vezették el a loábrázoláshoz, ugyanakkor ezek a szenvedő, elbukó, felmagasztosuló ember jelképeivé válnak”),

Plugor Sándor: Önarckép, 1959
(akvarell, 290×210 mm)

míg a *Diabolus* az ördög-angyal viadal talpköve. Az *Öregek könyve* – folytatása Rilke Őszének illusztrációi – és a portréművészet sokféleségét tárgyaló *Arcmás* ugyancsak a történeti és tematikai változások – létörömök és létbánatok – drámai, az önmagába nézés keserű igazságairól szól. Rengeteg klasszikus és kortárs példával.

A Plugor-album legterjedelmesebb és legmélyebben szántó tanulmánya (*Plugor Sándor öregemberei*) – amelyben a lélektani alapozás ugyancsak elsőrangú – Deák Ferenc Loránd tollából származik. A néprajz és a kulturális antropológia tudósa (híres könyve: *Temetkezési és halottas szokások Csernátonban és környékén*, 2010) az erdélyi művészettörténetben is, többek közt Plugor-elemzéseivel, letette a névjegyét. Fő mondanivalója, hogy bebizonyítsa, az erőteljes székelyföldi lokális kultúrába való beágyazottság ellenére sem érzi Plugor Sándor mű-

vészetét a transzszilvanizmus provinciális kötődésébe bezártnak. A karaktert erősítő találatai – érzelmi húrokat is pengetve (lásd a forrásértékű Szilágyi Domokos-levelezőlapokat és -leveleket, és az özvegy, Miklóssy Mária szóbeli közléseit) – valóban közelebb visznek eme sajátságos erdélyi művész életművének a jobb megértéséhez. A drámai sorsmodell, látván a küszködés stációit, adott, s hogy „művészete líraisága mellett erős epikai karakterrel bír”, arra a Krisztus véghetetlen szenvedését megörökítő tizennégy stáció a bizonyíték.

Az is igaz, hogy művészünk „a gyergyóalfalvi világkép utalásrendszeréből egy monumentális festői nyelvet modellezett”. Kiderül, hogy az erdélyi grafikus iskola áldott kezű mesterei – minden élő és holt tagja (Kis László, Tóth László, Paulovics László, Deák Ferenc, Cseh Gusztáv, Csutak Levente, Árkossy István) külön-külön érték – miben hatottak, másságukkal minő egyéni nyelv kialakítására ösztönözték művészünk. „Életművében kiemelt jelentősége van az egyéni kísérletezéssel kialakított magasnyomású fémkarc-sorozatának” (Ilylés: *Dupla vagy semmi*, Ady: *A grófi szérűn*, Sütő András: *Csillag a máglyán* stb.)

„A művek íve a lokális és szociális kötődéstől a világkép egyetemes megmutatásáig halad, és ezáltal a vonalrajz egyre erőteljesebb expresszív és szuggesztív erejével monumentális hatást teremt” – olvassuk Deák Ferenc Lorándnál. S mikor azt írja, hogy Plugor „rajzművészetének nagy szintézise a Szilágyi Domokossal közösen készített *Öregek könyve*”, nagyon is tudja, hogy mire alapozza megállapítását. „Plugor Sándor művészetében az öregek antropológiája egyre erősebben kilép a családi kontextus zárt kapui mögül, anonim arctalan-

Plugor Sándor: *Öregek könyve*, 1963
(tus, papír, 210×150 mm. Petőfi Irodalmi Múzeum)

ságukkal a vonalak hálózatában metaforikus lényekké válnak, és így az emberi létezést egy próféta közeli állapotba emelik.”

Az ezerfelé szálazó írást olvasva könnyen megállapíthatjuk, talán az nem is egyszerű tanulmány, hanem egy jól megalapozott kismonográfia előképe.

A monografikus jelleget a különféle mutatók – életrajzi állomások, kiállítások és illusztrációk, valamint színpadképek jegyzéke stb. – hangsúlyozzák.

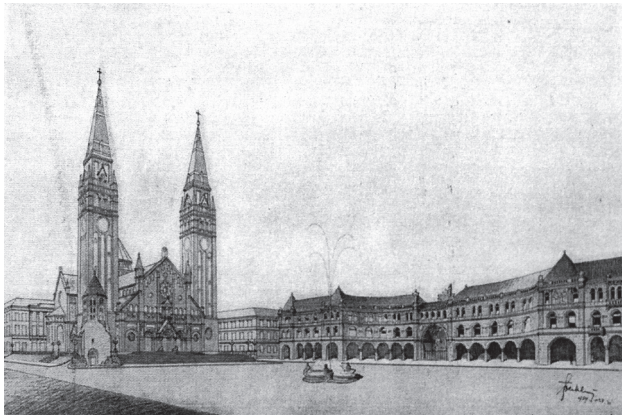
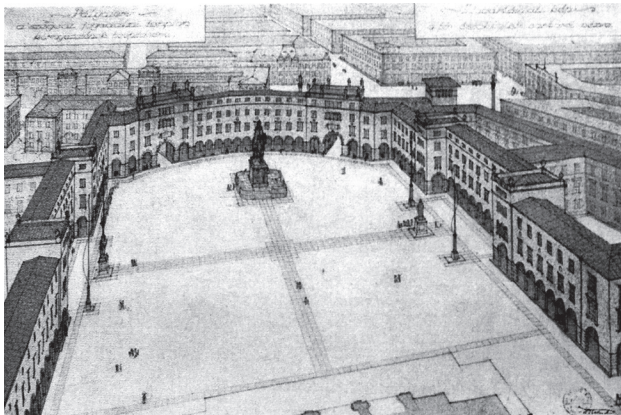
A fekete-fehér és a színes képanyag – szenzációs. Ha az album a Vigadóbeli kiállítás megerősítésének készült, a Magyar Művészeti Akadémia nagyon is tette értékmegőrző és értéksugárzó dolgát. A gyönyörűen tervezett kötet Bárd Johanna munkáját dicséri.

(Plugor Magor (szerk.): *Plugor Sándor*. MMA Kiadó, 2020, Budapest, 220 oldal)

LUDMANN MIHÁLY

A SZEGEDI DÓM TÉR

A régi várost elpusztító 1879-es nagy árvíz után Szeged belvárosának jelentős részét újjá kellett építeni. Ez a megújulás az építészek számára is sok munkát jelentett, hiszen a monumentális városházát, köz- és lakóépületeket kellett tervezni és felépíteni. Az újjáépítéshez Európa sok részéről érkezett segítség, ennek emlékét őrzi több, fővárosokról elnevezett körút. A legnagyobb feladat a Fogadalmi templom megtervezése és felépítése volt. A szegedi dóm első terveit

A Magyar Építőművészetben közölték többek között Kotsis István (bal oldali rajz) és Foerk Ernő tervét is.

Schulek Frigyes rajzolta meg, majd Foerk Ernő áttervezése után 1913 augusztusában elkezdődött a kivitelezése, azonban a háború miatt kitolódott az építkezés folytatása és befejezése. 1924 karácsonyán tartották az első szentmisét az új templomban, de csak 1930-ban szentelték fel.

„A magyar kultuszminiszter országos pályázatot hirdetett az egyetlen, szabályozási tervek alapján épült legnagyobb magyar vidéki városnak, Szegednek, új monumentális temploma előtti tér művészi megoldására. Ezért a kimagasló, korszakos kulturtetteért gróf Klebelsberg Kunó minisztert a hála, elismerés és dicsőítés helyett, igaztalan, értelmetlen és kicsinyes támadások érték.”¹ A dóm előtti tér abból a szempontból is izgalmas építészeti feladat volt, hogy a hazai városi terek döntő része a városfejlődés eredményeként alakult ki, míg itt az egészet egységes elképzelésnek lehetett alárendelni, ahogyan azt a pályázat bemutatásakor a *Magyar Építőművészet* folyóiratban Fábián Gáspár építész is kiemelte. A felhívásra 18 pályázat érkezett, az első bíráló bizottsági ülést 1927. december 17-én tartották, amelynek építész tagja Hüttl Dezső, Sándy Gyula, Gyenes Lajos, Friedrich Lóránt volt és részt vett benne Glattfelder Béla megyéspüspök, valamint Somogyi Szilveszter, Szeged polgármestere, továbbá a város és a minisztérium kirendelt hivatalnokai. A kiírásban alapvető szempont volt, hogy a tér három oldalát azonos párkánymagasságú, földszinten árkádokkal tagolt, kétemeletes középületekkel kell övezni. A döntést 1928. január 10-én hozták meg, amelynek értelmében az első, négyezer pengős díjat Rerrich Bélának ítélték oda. A második Wälder Gyula, a harmadik pedig Háy Gyula építészek terve lett. Wälder neobarokk tervében utalást láthatunk a szegedi városháza formavilágára. A püspöki palota és az egyetem homlokzata barokk palotára hasonlító tagolásokat hordoznak. Kotsis Iván terve is figyelemreméltó. Fegyelmezett alkotás, a tetővonal egyforma, kivéve a tér végén levő két átjáró fölött, ahol magasabb, amely így irányítja is a téren átkelő utazót. Ötletes a tér oldalirányú bővítése, amellyel egyes épületrészeket kissé hátrébb helyezett. A tér végének íves lezárása kellemes optikai hatású.

A pályázaton részt vett Foerk Ernő, a dóm tervezője is, akinek tervében hátrányként emelték ki, hogy a püspöki palotát és az egyetemi épületet nagy nyílással két részre osztja, ezek az árkádsor nyugodt ritmusát erősen zavarják és a tér egységét a számtalan torony, orom és manzárdtető megbontja.

¹ In *Magyar Építőművészet*, 1928. 2. szám

A tér egységes, zárt udvarszerű kiképzése, az olasz palotákra emlékeztető belső, három oldalt körbefutó árkádsorok, a félköríves boltívek stílusukban a dóm neoromán világához igazodnak, a téglaburkolat miatt is egységesnek hatnak. A boltívet tartó oszlopok és pillérek formálása szellemes és játékos. A tér felé néző homlokzatok nyílásai egy szinten helyezkednek el, az első emeleti ablaksor félköríves záródású, míg a felette levők szintén téglány formájúak. Az épületek két-, illetve a templommal szemben levő középső szakasz háromemeletesek. Az árkádfolyosó oldalába vagy elé a magyar történelem, művészet és tudomány kiemelkedő képviselőinek szobrai vagy domborműves ábrázolását helyezték, ez szintén Klebelsbergnek köszönhető, így itt magyar nemzeti emléksarnok jött létre.

A dóm tájolása nem követi a klasszikus keresztény templomokra jellemző keletelést, szentélye észak-északkelet irányú. A nyugatias oldalon van a kollégium és a püspöki palota, míg a másik oldalon az egyetem épületei, a tér rövidebb oldalán a kémia tanszék. A püspöki palota és szeminárium homlokzatát szentek szobrai díszítik. Ezeket a kor legkiválóbb épületszobrásza, Ohmann Béla készítette. Művét láthatjuk az emléksarnokban is, ahol Stróbl Alajos hagyatéka található, de később más szobrászok alkotása is helyet kapott itt, közülük néhányat, mint például Werbőczy István domborműves emlékművét később eltávolították. A Templom tér „az ország legszebb modern építőművészeti alkotása. Elgondolója és tervezője nemcsak az egyháznak és a tudománynak épített méltó hajlékot, hanem mindketten önmaguknak is örökbecsű emléket emeltek.”² Így írt erről az építészeti együttesről felavatásának évében Ybl Ervin. A tér összehatásában a sötét klinkertéglák komor hatását a fények játéka oldja. A tér mérete lehetővé teszi a nagyszabású ünnepi játékok megrendezését. Az első előadás 1931. június 13-án a Magyar Passió volt.

MÉNES ANDRÁS

SZÁZ ÉVE HUNYT EL WILHELM WUNDT

A 19. század végéig a lélektan nem vált külön a filozófiától, és kezdetől fogva magába foglalta a legmagasabb gondolkodási folyamatokat és az érzékelés alapelemeit. William James és mások a filozófiánál szerényebb igényekkel írták le az emberi lélek érzéki felfedezéseit, miközben Hermann Helmholtz tanulmányai és Gustav Fechner pszichofizikája megvetették egy új kísérleti tudomány alapjait. Ebben a környezetben jelent meg Wilhelm Wundt, az akadémiai pszichológia megalapítója. Ez a híres és termékeny német „nem volt vitathatatlan lángelme – írja Paul Fraisse –, de csodálatos teljesítménye, műveltsége, hatékonysága és befolyása a kísérleti pszichológia megalapítójává teszi”.

Wilhelm Max Wundt 1882. augusztus 16-án született a Mannheim közelében található Neckarau nevű kisvárosban. Szerető apja, Maximilian Wundt, nem

² Ybl Ervin: *A szegedi templom-tér*, In *Magyar Építőművészet*, 1930. 12. szám

A sötét klinkertégglázból épült árkádos, kétemeletes középületek könnyen felismerhetővé teszik a szegedi Dóm teret (fotó: Ludmann Mihály)

volt szuggesztív lelkész, de folytatta – fia szerint akarata ellenére – a családban hagyományos lelkipásztori hivatást. Anyja, Maria Friederike Arnold, művelt polgári családból származott. Wundt érdeklődése a könyvek iránt korán megmutatkozott, fantasztikus álmvilágot épített magának. 1848-ban támogatta a bécsi felkelést, és tanúja volt, ahogy a porosz hadsereg véget vet a Badeni Köztársaságnak. Később úgy idézte fel a kamaszkori forradalmárkodását, mint élete meghatározó élményét.

A Tübingeni és a Heidelbergi Egyetemre járt, ahol 1855-ben szerzett doktorátust. Nem lett azonban gyakorló orvos, ehelyett 1857-ben élettant kezdett tanítani a Heidelbergi Egyetemen, ahol Hermann Helmholtz laboratóriumi asszisztense lett. Egy rejtelmes betegség után, amelyben a depresszió is szerepet játszhatott, Wundt visszanyerte életkedvét és alkotó lelkesedését. Első könyve 1858-ban jelent meg az izommozgás mechanikájáról. Ezután figyelme más témák felé fordult, amelyek később részévé váltak az akadémiai pszichológia tananyagának.

Más korai pszichológusokhoz hasonlóan Wundtra is alapvető befolyással volt élettani képzettsége, amely minden munkáján meglátszott. Az 1862-ben kiadott *Hozzájárulás az érzékelés elméletéhez* című könyvét a kísérleti pszichológia alapművének tekinthetjük. 1863-ban jelent meg az *Előadások az emberi és állati*

lélekről, és 1865-ben *Az emberi léttan tankönyve* című munkájának első kötete. Egyik legértékesebb és legsikeresebb teljesítménye egy előadás-sorozat volt, amelyből 1873–1874-ben összeállította *Az élettani pszichológia alapelvei* című művét. Ez a könyv egy korabeli kritika szerint megteremtette „a test és a tudat közötti kapcsolatok speciális tudományos kezelését”, amelyre nagy szükség volt.

1875-ben természettudományos képzettségének köszönhetően kinevezték a Lipcsei Egyetem filozófia tanszékének élére. Az egyetem és a tudós párosítása gyümölcsözőnek bizonyult, és Wundt a következő negyvenöt évben(!) Lipcsében maradt. Egy személyben is rendkívül termékeny volt a tudomány világában, ő és a laboratóriuma valóságos Mekkája lett az Egyesült Államokból és más országokból, többek között Oroszországból érkező diákoknak. Wundt hatása nagyrészt oktatási módszerében gyökerezett. Úgy emlegetik, hogy több mint kétszáz (!) doktori disszertációt bírált el, a legjelentősebb egyetemi pszichológusok egész nemzedékére volt hatással az Egyesült Államokban, beleértve G. Stanley Hallt, James Cattellt és Edward Tichenert.

Wundt befolyásának tartósságát a kísérletek iránti bizalma szavatolta. 1879-ben hivatalosan is felállította a Kísérleti Pszichológiai Intézetet, nagyjából ugyanakkor, amikor Francis Galton létrehozta az Antropometriai Laboratóriumát. Közölnye, a *Filozófiai tanulmányok* közölte Wundt és tanítványai kísérleti eredményeit. Valódi alanyokkal dolgozva mértek és jegyzeteltek, és elindítottak a pszichológiában egy statisztikai trendet, amely a mai napig érvényes. Noha részben az önvizsgálatra építkezett, az érzékelés, kifejezés és más témák terén végzett legkülönbözőbb kutatásai során felhasználta a szabályozást és a különböző mechanizmusokat az objektív eredmények elérése érdekében.

Tisztában volt a kísérletek korlátaival. Egy második megközelítési módot is kiépített a magasabb gondolkodási folyamatok vizsgálatára. Ez szintén fontos része örökségének. A társadalmi összefüggéseket, a kulturális elemzést és a nyelv tanulmányozásának fontosságát hangsúlyozó Wundt korai ötvözete volt a szociálpszichológusnak, a kultúrantropológusnak, a filozófusnak és a szociológusnak. 1886-ban kiadott egy erkölcs-tankönyvet *Etika* címmel, 1889-ben megjelent a *Filozófia rendszere* című munkája.

Wundt befolyása a lélektanra bizonyos mértékben inkább jelképes, mint valós, mégsem lehet elhanyagolni. Neve „elválaszthatatlanul kapcsolódik a kísérleti pszichológia eredetével”, mint Kurt Danziger írja lényeglátó cikkében, azt is hozzátéve: „Ez még akkor is így van, ha nem tulajdonítható neki semmilyen tudományos felfedezés és eredeti módszertani újítás vagy bármilyen hatásos elméleti általánosítás”. A nagy befolyással szembeni szerény örökség nem egyedi jelenség a pszichológia történetében. Ugyanez a sors várt egy sor pszichológusra, akiknek pályafutása belevész a sötétségbe. Burrhus Frederic Skinner, akinek hatása pár évtizede óriási volt, csupán egy példa a sok közül.

Wilhelm Wundt kísérleti berendezései közé tartozott a „gondoltmérő”, amellyel megkísérelte mérni az idő érzékelését. Jellemző volt rá, hogy zavarta az órának a modern emberre ható zsarnoksága. Az óráról azt írta, hogy „az első rendőr”, és „a személyes szabadság minden korlátját magával hozta. Az

embernek természetes ösztöne, hogy küzd minden erő ellen, amely elnyomni igyekszik függetlenségét. Szerethetünk mindent, embereket, állatokat, virágokat, köveket – de a rendőrséget senki nem szereti! Ki többé, ki kevésbé, de valamennyien harcban állunk az órával [...] néha a madarak szárnyával repülök, néha a csiga lassúságával mászom, és [...] amikor azt hiszem, hogy az időt ütöm agyon, akkor valójában magamat gyilkolom.”

Wilhelm Wundt 1920. augusztus 31-én hunyt el.

VISY ZSOLT

A RÓMAI BIRODALOMTÓL AZ EURÓPAI UNIÓIG

*„ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj,
el ne feledd – hogy békés törvényekkel igazgass,
és kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!”
(Vergilius: Aeneis VI. 851-853. – Lakatos I. ford.)*

A latin falucska hét dombjából kiemelkedő Róma hosszú évszázadokon át gyarapodva a Mediterraneum vezető hatalmává nőtte ki magát, és hatalmát sokáig sikerrel megőrizte. Több mint egy évezredet átívelő nagyhatalmi története az utókort ma is csodálatra, a történezt pedig e teljesítmény titkainak kifürkészésére készíti. A siker két egyszerűnek látszó feltétel teljesítésétől függött: a területek és népek meghódításától és a birodalom keretein belül tartásától. Míg az első gyakran csak katonai erőfölény kérdése volt, az utóbbi sokkal bonyolultabb feladatnak bizonyult. Rómának el kellett érnie, hogy a hatalmába került területek lakóiban erősebben munkáljon az együttmaradás, mint a függetlenség vágya. Ez a legtöbb esetben sikerrel járt.

Róma sokáig olyan hatalom volt, amely Itálián kívül csaknem kizárólag a tengerpartok közelébe eső területeket mondhatta magáénak. Az antik felfogás szerinti *orbis terrarum*, a földkerekség nagy részének birtoklása minőségileg is új helyzetet teremtett, mivel első ízben vetette föl a terjeszkedés önkéntes megfékezésének, leállításának a szükségességét, amint arról Augustusnak az utódaihoz szóló intelméből értesülünk. Sem a földrajzi ismeretek megbízhatóbbá válása, sem a provinciákban is gyors ütemben meginduló útépitések nem fedeltették azt a tényt, hogy hetekbe, esetenként hónapokba telt, míg emberek, javak és hírek a birodalom egyik részéből a másikba eljutottak. Nem véletlen tehát, hogy a Római Birodalom mindvégig tengerközeli, bizonyos értelemben folyammenti állam maradt, amelyben a centrum a Földközi-tenger volt. Ettől csak olyan helyeken távolodott el jobban, ahol vagy tenger (Atlanti-óceán, Északi-tenger, Fekete-tenger), vagy nagyobb folyók (Rajna, Duna, Eufratesz, Nílus) biztosították a távolságok gyors és olcsó áthidalását.

Pannonia akkor került Róma látókörébe, amikor Iulius Caesar galliai hódításai bebizonyították, hogy szárazföldön is lehet sikeresen terjeszkedni, ha

kellő alapossággal és szervezettséggel biztosítják a nehezen járható utakon az összeköttetést, és ha ügyes politikával megnyerik a törzsek vezető rétegét. Az illyricumi terjeszkedést a görög városok elfoglalása is szükségessé tette, így lehetett biztosítani az Itália és Balkán közötti szárazföldi összeköttetést. A hódításban fontos szerepet játszott a Kr. e. 181-ben, az Adriai-tenger északi partján megalapított Aquileia, a mai Ljubljánán, Szombathelyen, Sopronon és a Morva-völgyén áthaladó ősi kereskedelmi út, a Borostyánút kiinduló pontja. Az itt tevékenykedő kereskedők, akik közül bizonyára sokan értették és beszélték az Észak-Itáliában is honos kelta nyelvjárásokat, megismerték a tájat és lakóit, tapasztalataikat pedig továbbadták Rómában. Európa Dunáig terjedő részeinek, azon belül Pannoniának, a Kárpát-medence jelentős területeinek csaknem pontosan kétezer éve bekövetkezett meghódítása a Caesar örökébe lépő Octavianus nevéhez kapcsolódik.

A Római Birodalom – ókori viszonylatban különösen – óriásivá nőtt, összetartásához, prosperitásának biztosításához alaposan átgondolt politikára és kiértelmezett igazgatási rendszerre volt szükség. A döntő kérdés a centrum és a periféria viszonya volt, amelyben a központi fekvésű és döntő politikai szereppel bíró Itália állt szemben a nyelvileg és kulturálisan rendkívül tarka képet mutató meghódított népekkel és területekkel. Róma politikai nagysága éppen abban mutatkozik meg, ahogy az ilyen helyzet kezelésére szolgáló rendszert a történelem során elsőként kidolgozta és a gyakorlatban bátran alkalmazta. Ennek az elvnek a gyakorlati megvalósulását jelzi, hogy a meghódított népeknél első sorban az arisztokrata réteget vonta be a hatalomba, illetve széles rétegeit fokozatosan római polgárjoggal ruházta fel. Gondoljunk csak a szabin nők elrablásának legendás történetére, az idegenek befogadására, a plebejusoknak, igaz, nem csekély küzdelem árán kivívott jogegyenlőségére, majd az itáliai, fegyverrel leverett, és szövetségessékké előlépő népek római polgárjogának megadására. Micsoda ellentétben állnak ezek az elvek és e tények a görög városállamok vagy Karthágó idegeneket kirekesztő, a meghódítottakat szolgának tekintő felfogásával és gyakorlatával, ahol az anyaváros jogainak rájuk való kiterjesztése föl sem merült! Mit is írt Tacitus: „Ugyan mi okozta a spártaiak és az athéniaiak vesztét? Az, hogy bár katonailag erősek voltak, de legyőzött ellenfeleiket idegenekként távol tartották maguktól. A mi városunk alapítójának, Romulusnak oly nagy volt a bölcsessége, hogy akárhány népet ugyanazon a napon fogadott a polgárok közé, amelyen legyőzte őket” (*Annales* XI. 24. – Borzsák I. ford.). Ez az elv hatotta át a császárkori integrációs folyamatot, a romanizációt is. A római polgárjog személyeknek és közösségeknek való megadása, a romanizált életformának a terjedése, a gombamód szaporodó, római jogokkal fölruházott városok sokasága, a fejlett gazdálkodási módot népszerűsítő villagazdaságok ezrei, de különösen a római szokásoknak és a latin nyelvnek a hadsereg hosszú, 20-25 éves katonai szolgálati kötelezettsége által való terjesztése fémjeltek a folyamatot.

Ez a befogadási készség, a római életforma és kultúra kívánatossá tétele, a lojalitás vállalásának belső késztetésre történő elfogadtatása döntő jelentősé-

gű volt a Római Birodalom egysége és hosszú fennmaradása szempontjából. Róma tudatosan felépített és alkalmazott politikájában tehát érdekesen ötvöződik a gátlástalan imperialista hatalmi törekvés és a békés egymás mellett élés elve – még a határokon túl élő népek vonatkozásában is. E politika különleges jellemzője volt a célzatossága: másként alakították azt az övékénél fejlettebb városi civilizációval rendelkező görög és keleti tartományokban, mint a társadalmi és gazdaság tekintetében elmaradottabb afrikai és európai törzsekből, királyságokból szervezett provinciákban. A tömegek romanizációja, civilizációs szintjének emelése, a birodalom iránti hűség és áldozatvállalás érzésének kifejtése és fenntartása létfontosságú volt Róma számára. A római polgárjognak a tartományi lakosság körében való fokozatos kiterjesztése végső soron a birodalom ügyeibe való cselekvő beavatkozás lehetőségét rejtette magában. A technikai civilizáció terjedésével, az olcsó használati és iparcikkek tömeges előállításával, forgalmazásával és alkalmazásával a birodalom népei jobb, biztonságosabb megélhetési körülményeket teremthettek maguknak. A kényszerrel és csábítással, erőszakkal és engedékenységgel teli, pontosan adagolt politika megtette hatását. A frissen meghódított népek egy-két nemzedék alatt Róma birodalmi érzésektől fűtött, engedelmesen adózó és lojális alattvalói lettek. A kemény, de nem elviselhetetlen adózással és a politikai hűség feltétel nélküli megkövetelésével szemben olyan előnyök sorakoztak, mint a római polgárjog, és ezen keresztül a gazdasági és politikai karrier lehetősége, a magasabb civilizációs szint, és a korábbival össze sem vethető létbiztonság.

A császárkori kultúra birodalmi szintű egységesülése és viszonylagos kiegyenlítődése természetesen nem mehetett olyan színvonalon, mint a birodalom központjában. A birodalmi adminisztrációnak arra kellett ügyelnie, hogy a kiegyenlítődés legalsó szintjén is tudjon fölmutatni olyan romanizációs értékeket, amelyek az egység és nem a szeparatizmus felé sodorják a tartományokat. A romanizáció minimális szintjét, a latin nyelv felületes ismeretét és a római szokások legegyszerűbb formáinak elsajátítását a hadsereg biztosította, amely szervezeti sajátosságai és mobilitása miatt ugyanakkor az etnikailag és kulturálisan erősen különböző népek olvasztótégelyévé is vált, hiszen az átcsoportosításokkal a katonák sokszor messzire kerültek szülőföldjüktől. Az idővel állandósuló katonai táborok, erődök a környező polgári lakosság számára a romanizáció kútforrását jelentették.

A szomszédos népekkel való kapcsolatok kialakítása, ápolása, barátsági szerződések kötése a köztársaság, Augustus korára nyúlik vissza. A különböző szintű szövetségekkel Rómához láncolt szomszédos népek gyűrűjét egy találó mondás a Római Birodalom láthatatlan határainak nevezte. A katonai erő és a diplomácia teljes kellékárát, de elsősorban a *divide et impera*, „oszd meg és uralkodj” elvét alkalmazó gátlástalan nagyhatalmi politika végigkísérte a császárkor történetét, ez azonban idővel önmaga karikatúrájává, százalmas próbálkozások és tűzoltó akciók egyvelegévé vált. Az igazi megújulásra képtelen vezetés elsősorban az európai frontokon a – mind fenyegetőbbben fellépő és a régi módszerekkel megzabolázhatatlan – barbár népek újabb és újabb tömegei-

vel került szembe. A Római Birodalom 3. századi válsága volt az integráció első igazi próbája. Érdekes, hogy míg a keleti és nyugati tartományok szorongató helyzetben az elszakadás útjára léptek, addig az illyricumiak, a Kárpát-medence és környéke tartományai és hadseregei az egység következetes hívei, és végül sikeres megvalósítói lettek Aurelianus és Diocletianus császárok vezetésével. Mi volt ennek az oka?

A Dunáig való előrenyomulással Róma a mediterraneumból átlépett az eurázsiai népmozgások térségébe, és végső soron bukásához is hozzájáruló konfliktussorozatba bonyolódott a határain föltorlódó germán, iráni és török népekkel. Ez a magyarázata annak, hogy a Duna-vidéki, és azon belül a pannoniai hadsereg a birodalom egyik legerősebb és legütőképesebb hadseregévé vált, amit polgárháborús helyzetben Itáliához való közelsége révén az 1. és a 2. században többször is kihasznált és érvényesített. Septimius Severus a pannoniai *legiók* élén vonult be Rómába 193-ban, és néhány éven belül legyőzte összes riválisát. Bár a művelt történetíró, Cassius Dio, aki egy időben Pannoniában is helytartóskodott, lesújtó véleményt alkotott a pannoniai katonák barbár, parasztos viselkedéséről, hamarosan bebizonyosodott, hogy éppen ez az erő, a Duna-menti tartományok voltak egyedül képesek megvédeni természetes hátszágukat, a birodalom területi egységét jelképező Itáliát a Kr. u. 3. század zűrzavaros viszonyai között. A diocletianusi reformokat követően ugyancsak a Duna-vidéki tartományokból származó Constantinus- és Valentinianus-dinasztia gyakorolta a főhatalmat, de Romulus Augustulus, az utolsó nyugat-római császár atyjának, Orestesnek is Pannoniában ringott a bölcsője.

A birodalmi összetartozás nem csupán fizikai, hanem érzelmi és gondolatvilágbeli egységének egyik fontos további összetevője a vallás volt. A capitoliumi triász isteneinek, Iuppiternek, Iunónak és Minervának, majd az egyre erősödő császárkultusznak a példaira és számtalan megnyilatkozására lehet és kell hivatkozni, amelyet a 4. században az előbb elismert, később pedig uralkodóvá váló kereszténység váltott föl. Az antik világképet, filozófiát és hitvilágot teljességgel átforgató új eszmerendszer világtörténelmi jelentőségű változásokat hozott, miután az egyéni és közösségi gondolkozás- és viselkedésmódot alapvetően megváltoztatta, és korábban a hagyományos vallások világában fel sem merülő szempontokat, szabályokat vezetett be. Jelentőségét megsokszorozta az a tény, hogy a nyugati birodalom megszűnése után annak területén a keresztény közösségek alkották az egyetlen olyan erőt, amely a római kultúra, művelődés és szervezet hagyományait, rendjét továbbvitte. Idővel kiderült, hogy a püspökségek és a szerzetesi közösségek valóban képesek voltak ennek a hatalmas feladatnak az ellátására, majd pedig arra, hogy előbb az egykori birodalom területén megtelepedő újabb népeket a kereszténység aklába tereljük, később pedig arra is, hogy az azon kívül élő népekhez is elvigyék a krisztusi tanításokat. Elmondható tehát, hogy az antikvitás emlékezete, a Római Birodalom öröksége nemhogy nem enyészett el, hanem a kereszténység révén a népvándorlaskor sötétnek mondott századaiban tovább élt, sőt bizonyos szempontból még terjeszkedett is. Ebből fakadt politikai vonalon a Nagy Károly-i

Német-Római Császárság létrehozása, később pedig – elsősorban kulturális vonalon – a reneszánsz mozgalma.

Európa népei és kultúrái tehát a hosszú évszázadok alatt megőrizték és megtartották a Római Birodalom emlékét és legfontosabb vívmányait, annak szellemi örököseivé váltak akár azáltal, hogy a területükre is kiterjedt a római uralom. Így bizonyos folyamatosság, kontinuitás mutatható ki, vagy pedig csak a kereszténység közvetítésével jutottak annak birtokába, mint a legtöbb germán és szláv nép. A magyarság ebben a tekintetben kettős helyzetben van: birtokosa ugyan egy korábbi római provinciális területnek, Pannonia kulturális örökségének, de késői beköltözése miatt csak a kereszténység fölvétele révén lett ennek az örökségnek igazi tulajdonosa és szellemi-kulturális továbbvivője. A kereszténységhez, azon belül a katolicizmushoz való csatlakozása kései romanizációként is fölfogható, ami olyan mértékű volt, hogy a latin nyelv a múlt század negyvenes éveig hivatalos nyelvként a tudomány nyelve is volt. Érdemes ezzel kapcsolatban megemlíteni, hogy a 9–12. században a bizánci kereszténység is igen jelentős szerepet játszott a Kárpát-medence népeinek életében. Az éppen a Balkánon húzódó, máig meglévő vallási választóvonal szintén római kori örökség. Ugyanis a görög és a latin nyelvterület határa húzódott itt, nagyjából a Thessaloniki–Skopje–Szófia vonal mentén, és a Bizánci Birodalom a későbbi évszázadokra is konzerválta mind a nyelvi-kulturális hovatartozást, mind pedig a katolicizmus és az ortodoxia közötti határvonalat, egyben közvetítve az arab világ felé az antik műveltség értékeit. Ez a határvonal lényegét tekintve mind a mai napig él, még a török uralommal terjedő iszlám vallás sem tudta eltörölni.

Régi, első pillantásra érdektelenül távolinak tűnik ez a világ, de kérdés, hogy valóban oly távoli-e tőlünk, amint azt talán sokan gondolják. Valóban minden tanulság nélkül való dolog felidézni a klasszikus múltat és kulturális örökségét, valóban érdektelen-e mai integrációs törekvéseink kapcsán a Római Birodalom államrendszerét tanulmányozni? Elődeink kétezer évvel ezelőtt létrehoztak egy olyan államot, amely nemcsak a mai Európa jónéhány országát, hanem Afrika és a Közel-Kelet számos országát is magában foglalta az Eufratesztől Gibraltárig, Asszuántól Skóciáig. Való igaz, ez a birodalom nem önkéntes társulással, hanem kemény küzdelmek, hatalmas véráldozatok révén alakult ki, a nyers nagyhatalmi törekvések ősi szabályait követve. De ezen a birodalmon belül néhány olyan dolog is megvalósult, mint amilyen soha korábban. Mai kifejezéssel élve az emberi jogok kiteljesedésének addig ismeretlen módját láthatjuk a római (eredetileg és valóságosan: Róma városi) polgárjognak mind szélesebb kiterjesztésében, végül pedig Caracalla híres edictuma alapján a birodalom összes szabadon született polgárának való megadásában, megteremtve ezzel a regionális és birodalmi hovatartozás, azonosulás alapfeltételét. Az egyetlen hatalmas birodalom a gazdaságot hihetetlen mértékben fellendítette, még akkor is, ha néhány belső vámhatárt fenntartottak. Igaz, hogy az állam első nyelve a latin volt, de a keleti tartományok részben hivatalos nyelve a görög maradt, és azt is tudjuk, hogy nyelvi, kulturális vagy vallási asszimilációt

nem követelt meg a hatalom. A keresztény, a zsidó és néhány további vallást nem hittételei miatt, hanem politikai szempontból üldözték, mivel ezek követői egyistenhitük alapján nem voltak hajlandók a császárkultusz és a hagyományosan tisztelt istenek oltárain áldozatot bemutatni. A Római Birodalom nem volt rendőrállam. Mai fogalmainkhoz mérten elképesztően alacsony volt a rendfenntartó alakulatok száma, létszáma. Ugyanilyen alacsony a hivatalnoki kar is, mivel a birodalmat alkotó többnyire városi közösségek az adóügy és a lojalitás követelményeit leszámítva teljes autonómiával rendelkeztek. A birodalom összetartó erejét tehát nem csupán kényszer, hanem a jól felfogott érdekek, egyéni és közösségi előnyök jelentették, szeparatista törekvések akkor jelentkeztek, ha a központi hatalom nem tudta biztosítani egy adott térség vagy tartománycsoport lakóinak békéjét, nyugalmát. Persze demokratikus államnak sem nevezhetjük a Római Birodalmat. Az egyes társadalmi rétegek között jelentős, bár nem áthághatatlan falak emelkedtek. A rabszolgaság intézménye mindvégig fennmaradt, de egyre jobban terjedt a rabszolga-felszabadítás és a vele járó gyümölcsöző kapcsolat úr és korábbi szolgája között. A kisebb-nagyobb lázadások, felkelések azonban nem szeparatista érdekektől vezérelve, hanem a jobb életlehetőségek megteremtése céljából törtek ki.

A történelmi analógiák mindig veszélyesek, vitatható és csalóka nézetek megfogalmazására adnak alkalmat, az egyéni érdektől vezérelve olykor elmentmondó következtetésekre lehet jutni. A Római Birodalom példája azonban több szempontból megérdemli, hogy mérlegeljünk néhány lehetőséget. Az első, hogy területe – a Földközi-tenger térsége – Európa és érdekerületének kiterjedésével részben megegyezik, mondhatni a helyszín ugyanaz. A másik már tovább vezeti gondolatainkat. Napjaink egyik legégetőbb és legtöbbit vitatott kérdése az integráció, a nyelvi és etnikai csoportok, országok, etnikumok sorsának, jövőjének a megítélése. Nem tanulság nélküli felhívni a figyelmet a Római Birodalom sikeres integrációs politikájára, amely ugyan teljesen más politikai és társadalmi körülmények között ment végbe, de kétségtelenül éppen ez volt a birodalom majd' ezeréves megmaradásának az alapja. A római integrációs politika legfontosabb két követelménye a feltétlen politikai hűség (császárkultusz) és a pontos adófizetés volt, ezen túlmenően azonban politikáját nagyfokú engedékenység jellemezte az autonóm közösségek létrehozásával, a nyelvi, kulturális és vallási szokások meghagyásával.

Most, kétezer évvel később Európa népei közel állnak ahhoz, hogy ismét létrejöjjön a kontinens egysége. A tizenötök az egykori Római Birodalom számos jelentős tartománya területén és a kereszténység révén virtuálisan kiterjesztett birodalmi területeken indította meg ezt a folyamatot, és hamarosan huszonnyolcra emelkedett a tagországok száma. Ez a szám ugyan az Egyesült Királyság kiválásával nemrégiben huszonhétre csökkent, de kölcsönös törekvések vannak a társadalmi, politikai és gazdasági együttműködés fenntartására. Az Unió létrehozásának és fejlesztésének alapfeltétele az önkéntes társulás elve, a rész és egész dialektikus egységének elve. Afrikai ország felvétele egyelőre nincs napirenden, de Törökország jelentkezése mindenképpen arra utal, hogy

előbb-utóbb szembe kell nézni a Földközi-tenger országainak valamilyen újabb integrációjával. Mindehhez nemcsak jelenünket, hanem múltunkat is ismerni kell, a korábbi példák, törekvések, részben vagy egészében megvalósult birodalom-alakítások és azok szervezeti megoldásai mind-mind tanulsággal szolgálnak. Ezek sorából pedig magasan kiemelkedik a legnagyobb, a legsikeresebb, a leghosszabb életű integrált állam, a Római Birodalom példája.

TÁJÉKOZTATÓ BIBLIOGRÁFIA

- Alföldy Géza: *Birodalmak tündöklése és bukása: a római történelem tanulsága*. In *Doctores Philosophiae honoris causa Universitatis de Iano Pannonio nominatae I*. Alföldy Géza, 1993, Pécs, 7–23.
- Géza Alföldy: *Das Imperium Romanum – Ein Vorbild für das vereinte Europa?* (Jacob Burckhardt-Gespräche auf Castelen 9), 1999, Basel, 50.
- Richard Hingley: *Ancient Rome in modern Europe*. JRA 13, 2000, 827–828.
- Catherine Edwards (ed.): *Roman presences: Receptions of Rome in European culture, 1798–1945*. Cambridge Univ. Press, 1999
- Richard Jenkyns (ed.): *The legacy of Rome: a new appraisal*. Oxford, 1992
- Anthony Padgen: *Lords of all the world: ideologies of empires Spain, Britain and France c. 1500 – c. 1800*. London, 1995
- Norman Vance: *The Victorians and ancient Rome*. Oxford, 1997
- Visy Zsolt: *Befogadás és kirekesztés: a birodalom és a barbárok. Hatalmi politika az ókorban*. In *Rubicon* 1991/4, 7–9.

MARTONYI JÁNOS

A MAGYAR DIPLOMÁCIA NAPJA

A Magyar Diplomácia Napja mindenekelőtt a megemlékezés és a köszönetnyilvánítás napja¹. Köszönet mindazoknak, akik hazánk érdekeit a nemzetközi kapcsolatok bármely területén képviselik és legjobb tudásuk szerint érvényesítik. De kik is valójában a diplomaták? Legszelebb értelemben mindenki, mindannyian azok vagyunk. Mindenki, aki a maga helyén ennek az országnak és ennek a nemzetnek az érdekeit szolgálja, és hazánk jó hírvének öregbítésén munkálkodik. A diplomaták köre tehát nem szűkíthető le a nagykövetekre és a többi hivatásos diplomatára, hiszen mindannyiunk feladata és kötelessége a haza szolgálata.

Mi is valójában a diplomácia? Ha a közelmúltban kiadott Diplomáciai Lexikont megnézzük, meglehetősen bonyolult meghatározást találunk, amely sze-

¹ A köszöntő 2019. november 21-én hangzott el a A Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kara által szervezett eseményen, Budapesten.

rint a diplomácia egyrészt jelöl egy szervezetet, másrészt pedig az e szervezet által kifejtett tevékenységet. De létezik ennél egyszerűbb meghatározás is. Ez nem más, mint kapcsolat a világgal, kapcsolat a különböző államokkal, szervezetekkel, és mindenekelőtt az emberekkel. Legfőbb célja a béke, a biztonság, a bizalom, a barátság a világgal, mindig és elsősorban a magyarok állama és nemzete érdekében.

Korántsem véletlen, hogy a Magyar Diplomácia Napja az 1335-ös visegrádi királytalálkozó napjára esik. Ennek a legfontosabb üzenete az, hogy a külpolitika célja mindenekelőtt a szomszédokkal fennálló kapcsolatok erősítése, hiszen mindig a szomszéd az, akire a bajban számítanunk kell, és a szomszédokkal kell mindenekelőtt barátságban és bizalomban élnünk. Ez akkor is így van, ha ez a történelmünk során nem mindig a legjobban sikerült. De a diplomácia célja éppen az, hogy feloldja, megoldja az esetleges feszültségeket, és elősegítse annak a térségnek a jólétét és együttműködését, amely otthonunkként szolgál.

Ezért esett a választásunk arra a napra, amely a jelenlegi Visegrádi Együttműködés történelmi alapját adja, és egyben jelzi, hogy a magyar külpolitikának a közép-európai együttműködés nemcsak a legsikeresebb, hanem egyben a legfontosabb területe is.

Visszatértünk hát Európába, és itt is maradunk. Ahogy szoktuk mondani, Európa az otthonunk, Magyarország a hazánk. Egyben részei vagyunk a nyugati világnak, ennek értékeit valljuk magunkénak akként, hogy egyben nyitottak vagyunk az egész világra. Megőrizzük mindenekelőtt a nemzeti identitásunkat, de ezt összekapcsoljuk a közép-európai és európai identitásunkkal. Hiszünk az európai életforma értékeiben és abban, hogy ezeket az értékeket meg kell őriznünk és meg kell védenünk. Hiszünk az emberek méltóságában, szabadságában, egyenlőségében és felelősségében, amint azt a keresztény teológia már ezer esztendővel ezelőtt felfedezte. Hiszünk az egyenlőségben, a szabadságban és a testvériségben, abban, hogy az európai civilizációnak mindezeket az értékeket ma is és a jövőben is vállalnia és érvényesítenie kell. Az európai és a nyugati világhoz való tartozásunk teszi azt lehetővé, hogy nyissunk a világ többi része felé. Sosem feledhetjük, hogy hidat csak hídfők közé lehet építeni, és mi nem híd, hanem hídfő vagyunk. Szép példája a világra történő nyitásunknak, hogy megteremtettük a Stipendium Hungaricum ösztöndíj-rendszerét, amely nagyon sok fiatal számára teszi lehetővé Magyarország megértését, megbecsülését és megszeretését.

Mi hát Európa, hol vannak a határai, hova helyezzük az Európa és Ázsia közötti civilizációs határt? Nem kétséges, hogy sok az azonosság, de az eltérések is jelentősek. A magyarság helye Európában van, és ez annak ellenére így van, hogy keletről jöttünk.

A magyar diplomata feladata különösen nehéz és bonyolult. Nem egyszerűen egy adott államot, Magyarországot kell képviselnie, hanem a magyar nemzet egészét. Úgy hozta a történelem, hogy a mi esetünkben a nemzet és az állam határai nem esnek egybe, és soha nem felejtethjük el, hogy magyarként ez olyan kötelezettség, amiről egyetlenegy magyar kormány, magyar politikai párt, egyetlenegy diplomata és egyetlenegy magyar ember sem felejtkezhet el. A magyar állam és a magyar nemzet érdekei sohasem kerülhetnek ütközésbe

egymással, soha nem szabad elfelejtenünk, hogy az egész magyar nemzeti közösség érdekeit kell képviselnünk. A nemzeti identitásunk, a nemzethez tartozásunk tudata vezet az európaisághoz, az európaiság pedig az egyetemes közösséghez, amit az emberiség szó magyarul fejez ki a legszebben.

Kedves diákok, bizonyára sokan foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy diplomaták lesznek. Remélem, sokuk számára ez a cél meg is fog valósulni. Szerezzenek hát erős elméleti alapokat, fejlesszék a gyakorlati képességeiket, mert ezzel járulhatnak majd hozzá Magyarországhoz, a magyar nemzethez, térségünk és egész Európa sikeréhez. Így élünk majd békében, biztonságban és barátságban nemcsak a szomszédjainkkal, hanem az egész világgal.

SZERZŐINK

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS (1954, Budapest) nyugalmazott diplomata, főiskolai docens (ELTE TFK). Az irodalomtudományok kandidátusa (1995).

D. MOLNÁR ISTVÁN (1941, Beregszász). Irodalom- és művelődéstörténész, műfordító. Egyetemi tanulmányait a lengyelországi Lublinban és Debrecenben végezte. 1971–73 és igazgatóként 1988–91 között a varsói Magyar Kulturális Intézetben dolgozott. 1984-től 2006-ig a Kossuth Lajos Tudományegyetem (2012-ben megszüntetett) lengyel tanszékének alapítója, illetve vezetője. 1999-től az MTA Doktora, 2009-től a Debreceni Egyetem ny. egyetemi tanára.

ENTZ GÉZA ANTAL (1949, Kolozsvár) művészettörténész, az MTA Művészet-történeti Kutatócsoport munkatársa (1973–1990). 1990–1994 között az Antall- és Boross-kormány államtitkáraként a határokon túli magyarsággal kapcsolatos kormányzati tevékenység irányítója, az Orbán-kormány idején a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke, majd a külföldi magyar intézetek főigazgatója, a határon túli magyarságot segítő Pro Professione Alapítvány elnöke. Szakterülete Erdély középkori építészete és a műemléki topográfia.

GYULAI GYÖRGY (1965, Budapest) a Gödöllői Agrártudományi Egyetem GTT Karán, illetve az ELTE BTK politikai-elemző szakán végzett. Agrárgazdasági és szociológiai kutatásokat folytatott Romániában, Kárpátalján, Szlovéniában és Bácskában. Fő területe a Köztes-európai posztkommunista térség államainak választási és pártrendszerei.

JESZENSZKY GÉZA (1941, Budapest) történész, egyetemi magántanár (Budapesti Corvinus Egyetem). 1976 óta hazai és külföldi egyetemeken tanított a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitika témakörében. A rendszerváltozás után külügyminiszter (1990–1994), országgyűlési képviselő (1994–1996 MDF, 1996–1998 MDNP). Magyarország nagykövete az Egyesült Államokban (1998–2002), a Norvég Királyságban és az Izlandi Köztársaságban (2011–2014).

KERTÉSZ GÁBOR (1978) főiskolai tanár (IBS Nemzetközi Üzleti Főiskola). Európai jogi és társasági jogi szakjogász, kánonjogász.

KODOLÁNYI GYULA (1942, Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész. 1971–1990: az ELTE tanára. 1972–1973-ban ACLS-, 1984–1985-ben Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban kutat és tanít. 2004–2009-ben az Emory Egyetem (Atlanta, USA) tanára. 1987–1990-ben részt vesz a rendszerváltoztató ellenzéki mozgalmakban. 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. 1992–2017 között a *Magyar Szemle*, 2010-től a *Hungarian Review* főszerkesztője.

LUDMANN MIHÁLY (1959, Debrecen) festőművész, művészettörténész, tanár. Festményei, grafikái a nyolcvanas évek második felétől szerepelnek csoportos és egyéni kiállításokon. Főleg szépirodalmi műveket illusztrált. Több mint húsz éve foglalkozik a 19–20. századi magyar építészettörténetével.

S. KIRÁLY BÉLA (1957, Sóvárád) író, politológus, a *Magyar Szemle* szerkesztője. A Magyar Politikatudományi Társaság tagja.

MARTONYI JÁNOS (1944, Kolozsvár) tanszékvezető, az állam- és jogtudományok kandidátusa (1979), politikus, jogtudós, diplomata, ügyvéd, egyetemi tanár, a Martonyi és Kajtár Baker&McKenzie Ügyvédi Iroda vezető partnere. 1984 és 1994 között különböző pozíciókat töltött be a Külkereskedelmi, illetve Kereskedelmi Minisztériumban. 1990–1994 között közigazgatási államtitkár. 1998–2002-ig külügyminiszter. A Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnöke. 1987 óta számos magyar és külföldi egyetemen oktat, tagja a Professzorok Batthyány Körének és a Tudományok és Művészetek Európai Akadémiájának. Évtizedek óta publikál tanulmányokat és esszéket a nemzetközi kereskedelem joga, a versenypolitika és gazdasági és kereskedelmi jog, a versenyjog, az európai integráció és a közösségi (európai) jog, a közép-európai együttműködés, valamint a geopolitika és a globális szabályozások témakörében. Nemzetközi választottbíró.

MÉNES ANDRÁS (1964) közgazdász. A Janus Pannonius Tudományegyetemen szerzett személyügyi szervező, majd okleveles humánszervező diplomát. MBA diplomáját a Debreceni Egyetemen kapta. Ph.D fokozatot a Szent István Egyetemen vette át. Kutatási területe az emberi erőforrások és a menedzsment.

PRITZ PÁL (1944) az MTA doktora, az ELTE BTK magántanára. Hazánk 20. századi történelmének, főleg nemzetközi kapcsolatainak, a külügyi szolgálat történetének, a magyar külpolitikai gondolkodás kutatója.

SZEKFŰ GYULA (1883, Székesfehérvár – 1955, Budapest) történész, publicista, egyetemi tanár, az MTA tagja, a kora újkori magyar történelem kutatója. A *Magyar Szemle* főszerkesztője 1927 szeptemberétől 1939 decemberéig.

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ (1945, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE latin–görög–iranisztika szakán végzett, a *Bibliotheca Scriptore Medii Recentisone Alvorum* című sorozat társszerkesztője, Békés Enikővel. Az *Irodalomtörténeti Közlemények* és a *Vigilia* szerkesztőbizottsági tagja, a BTK Irodalomtudományi Intézet emeritus kutatóprofesszora, az SZTE BTK Klasszika-filológia és Neolatin Tanszékének professor emeritusa.

SZAKOLCZAI LAJOS (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, esszéista, irodalom- és művészetkritikus, az MMA tagja. 1972-től 2003-ig a *Kortárs*, az *Új Írás*, a *Budapest* és újra a *Kortárs* rovatvezetője volt. Az irodalmon kívül intenzíven foglalkozik a kortárs magyar színház- és képzőművészettel is.

VISY ZSOLT (1944, Szeged) régész-ókor-történész, klasszika-filológus (ELTE 1967), az MTA doktora, a Szt. István Akadémia rendes tagja. Kutatásai: római régészet, limes-kutatás, epigráfia, légirégészet, technikátörténet. A Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanára, tanszékvezető, dékán. Az ICOMOS tiszteletbeli tagja. Volt kulturális helyettes államtitkár és miniszteri biztos. Korábban az UNESCO MNB Kulturális, Világörökségi Szakbizottságának elnöke.

országút

NE CSAK A STANDOKON KERESSE!

www.orszagut.com

Előfizetőinknek:

- hat hónapra: 5400 Ft
- egy évre: 10 800 Ft

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány
Adószáma: 18055067-2-42

Felelős kiadó:
ENTZ GÉZA

Alapító főszerkesztő:
Kodolányi Gyula (1990–2017)

Főszerkesztő:
GRÓH GÁSPÁR

NYOMDA:
SÉD KFT.

ISSN 1216-6235

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az
ország bármely postáján, a hírlapot
kézbesítőknél, www.posta.hu
webshop-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
emailen a hirlapelofizetes@posta.hu
címen, telefonon 06-1-767-8262 számon,
levélben a MP Zrt. 1900 Budapest
címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a
Magyar Posta Zrt.-nél: [www.posta.hu/](http://www.posta.hu/storefront/)
[storefront/](http://www.posta.hu/storefront/), 1900 Budapest,
06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4980 Ft

A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033

Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu

Külföldön a befizetés időpontjában
érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban, és
a Magyar Szemle Könyvekkel
együtt
az alábbi könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ;

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrásy út 45.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

valamint a LÍRA hálózatában,
Budapesten és vidéken.

MINDEN KIADVÁNYUNK
KEDVEZMÉNNYEL
MEGVÁSÁROLHATÓ
AZ EÖTVÖS UTCAI
SZERKESZTŐSÉGÜNKBEN.

*

A meg nem rendelt kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne,
szíves elnézésüket kérjük.
A szerk.